

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

Yüksek Lisans Tezi

Gürhan GÜRCAN

Ankara-2006

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

Yüksek Lisans Tezi

Öğrencinin Adı

Gürhan GÜRCAN

Tez Danışmanı

Prof.Dr.İzzet ÖZYOPRAK

Ankara-2006

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. İzzet ÖZTOPRAK

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Prof. Dr. Yavuz ERCAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

6-7 Eylül 1955’de başta İstanbul olmak üzere yurdun bazı bölgelerinde gayrimüslim azınlığa karşı gerçekleşen toplumsal saldırı olayları bu tezde sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde incelenmiştir. Olaylarda meydana gelen saldırılara, esas olarak Rum azınlık hedef olmakla birlikte, diğer gayrimüslim azınlıklar ve hatta Türkler de bu saldırılardan payını almıştır. Olayların sonrasında hemen hemen tüm çevreler olanları kınamış ve üzüntülerini dile getirmişlerdir. Hatta saldırıya uğrayanların zararlarının karşılanması için yapılan yardım çalışmaları geniş bir katılım görmüştür. Bir anda kontrolünü kaybeden kalabalıklar tarafından gerçekleşen olayların sebepleri araştırılırken derin bir tarihi süreç değerlendirilmeye alınmıştır. Bu bağlamda olayların esas aktörleri olan Türk ve Yunan toplumlarının tarihi ilişkileri incelenmiş, birbirlerine bakış açıları anlaşılmaya çalışılmıştır. Kıbrıs meselesinin olaylara etkisi gelişmeler değerlendirilerek yorumlanmış, basın bu dönem içinde yaptığı yayınların toplum üzerindeki yansımaları incelenmiştir. Olayların yaşandığı gün olanlar detaylı bir şekilde anlatılmış, sonrasında meydana gelen gelişmeler hakkında bilgi verilmiştir. Son olarak olayların bir dava konusu olarak ele alındığı Yassıada mahkemeleri değerlendirilmiştir.

ABSTRACT

In this thesis, the communal aggressions in 6-7 Sept. 1955 which took place as a reaction against the non-muslim minority especially in Istanbul and some other regions of the country have been analyzed under "cause and effect" relation. While the Greek minority had faced the most offensive reactions, other non-muslim minorities and even some Turks have also faced several attacks against them. Following the incidents, almost all the communities and groups in the country have commiserated and condemned the attacks. There has even been a large participation to the aid organizations that aimed to cover the damages of people who have faced those attacks. A long historic period has been taken under consideration while researching the grounds of the incidents that were caused by crowds losing their control all of a sudden. Accordingly, the past relations of the Turkish and Greek communities, as the main actors of the incidents, have been studied, these nations' approaches against each other have been examined. The effects of the Cyprus conflict on the incidents have also been studied and interpreted by analyzing the developments following the incidents. The reflections of the media broadcast on the community during the same period have also been analyzed and the details of the incident and the developments after the incident have been fully described. Finally "Yassıada Courts" period have been taken under examination where these incidents were handled as a separate case.

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM : TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKLER - YUNANLILAR	3
a.1920 Yılına Kadar Türk – Yunan Tarihine Genel Bir Bakış , Megola İdea ve Yunan Milliyetçiliği	3
b.Türk Kurtuluş Savaşından İkinci Dünya Savaşına Kadar Olan Dönem	6
c.İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem	9
d.Türkiye’de Yunan Örgütleri ve Fener Rum Patrikhanesi	11
2. BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA TÜRK DIŞ POLİTİKASI	15
a.Dünyadaki Genel Politik Durum	15
b.Bölgesel Paktlar ve Türkiye	16
c.Türkiye – Sovyet İlişkileri	17
d.Türkiye – Amerika İlişkileri ve Nato’ya Giriş	18
e.Türkiye – İngiltere İlişkileri	20
3. BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA İÇ POLİTİK GELİŞMELER	22
a.Çok Partili Döneme Geçiş ve Demokrasi Kültürü	22
b.Halkın Eğitim Durumu	26
c.Ekonomik Durum	27
d.Kültürel Gelişmeler	29
4. BÖLÜM : KIBRIS SORUNU	31
a.Kıbrıs’ın Konumu ve Önemi	31
b.Lozan Anlaşmasından 1955 Londra Konferansı’na Kadar Kıbrıs Sorunu	34
c.Enosis, Eoka, Makarios ve Albay Grivas	36
d.Enosis’e Karşı Kıbrıs’ta Türk Mücadelesi	38
e.Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları	40
5. BÖLÜM : 6-7 EYLÜL OLAYLARI	44
a.6-7 Eylül Öncesi	44
i.Kıbrıs Meselesinin Geldiği Nokta	44

ii.Azınlıkların Durumu	46
iii.Türklerin Yunan Rum Azınlığa Yaklaşımı	51
iv.Basının Etkisi	55
v.Hükümetin Tutumu	60
vi.Menderes'in Nutku	62
vii.Londra Konferansı	64
viii.Atatürk'ün Evine Atılan Bomba	69
ix.6-7 Eylül'ün Nedenleri	71
b.6-7 Eylül 1955	74
i.Olayların Başlaması	74
ii.Olayların Gelişimi	79
iii.Güvenlik Güçlerinin Tutumu	84
c.6-7 Eylül Sonrası	89
i.Olaylar Sonucu Meydana Gelen Zarar	89
ii.Tutuklamalar ve Alınan Güvenlik Önlemleri	103
iii.Azınlıkların Durumu	108
iv.Olayların Dış Yankıları	111
v.Basının Tutumu	112
vi.Olaylarda Örgütlü Bir Hareket Var mı?	114
6. BÖLÜM : 27 MAYIS İHTİLALİ VE YASSIADA 6-7 EYLÜL DAVASI	123
a.27 Mayıs 1960 İhtilali ve Sonrası Gelişmeler	123
b.Yassıada 6-7 Eylül Davası	125
SONUÇ	133
KAYNAKÇA	135

GİRİŞ

1955 yılının 6 Eylül'ünü 7 Eylül'e bağlayan gece başta İstanbul olmak üzere ülkenin bazı yerlerinde yaşanan Gayrimüslim azınlığa karşı yapılan saldırıların inceleneceği bu tezimde, olayları tarihsel bir sebep-sonuç ilişkisi içinde ele alacağım. Yaşanan olaylar hiç şüphesiz üzüntü vericidir. Ancak mutlaka bu olayları besleyen güçlü sebepler vardır ki bazı vatandaşlarımız bu tür eylemlere tevessül edebilmiştir. Bu bağlamda sebepleri sadece yakın tarihte değil daha uzun vadeli bir geçmişte aramanın doğru olacağını değerlendiriyorum.

Tezimim esas dayandığı nokta olarak, Türk ve Yunanlıların tarihi süreçte yaşadıkları olaylar neticesi birbirlerine karşı kazandıkları bakış açısının taşıdığı olumsuz niteliği gösterebilirim. Zaman zaman çok iyi ilişkilerin yaşandığı dönemler olsa da genel de ilişkiler bir mücadele ortamı içinde sürdürülmüştür. Bu düşüncemi anlatabilmek için araştırmamı Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden itibaren başlatıp, bugüne gelen süreçte Türk-Yunan ilişkilerini irdeledim. Yaptığım çalışmalarda elde ettiğim bilgiler ışığında yaptığım değerlendirmede, 6-7 Eylül olaylarının köklerinin toplumların birbirine karşı tarihi süreçte elde ettikleri bakış açılarından kaynaklandığı sonucuna ulaştım. Çalışmamda bu durumu daha net olarak ortaya koyabilmek için, birinci bölümde Türk-Yunan mücadelesinin ana hatlarını, Türklerin Anadolu'ya gelmelerinden 2. Dünya savaşı yıllarına kadar geçen süreç içinde ele aldım. 2. ve 3. bölümde olayların meydana geldiği dönemdeki koşulları daha iyi anlayarak bu dönemin sebep teşkil eden özelliklerini tesbit edebilmek için 2. Dünya savaşından sonraki dönemin dış ve iç durumunu inceledim. İlk 3 bölümde genel bir çerçeve çizdikten sonra, 4. bölümde olayların oluşmasında ana sebep olarak değerlendirilebilecek olan Kıbrıs meselesini detaylı olarak ele aldım. Böylece olayların sebeplerini incelerken genelden özele doğru bir yaklaşım sergileyerek daha anlaşılır bir çerçeve çizebildiğimi değerlendiriyorum.

6-7 Eylül olaylarını esas olarak 5. bölümde net ve detaylı olarak anlattım. Olayların başlamasında ve büyümesinde etkili olan gelişmeler ve durumlar bu bölümde detaylandırılarak incelenmiştir. Yine bu bölümde yaşanan olaylar ve sonrası meydana gelen sonuçlar değerlendirilmiştir. 6. bölümde ise 6-7 Eylül olaylarının bir

dava konusu olarak ele alındığı, 27 Mayıs ihtilali ile başlayan Yassıda mahkeme süreci ele alınmıştır.

6-7 Eylül olaylarını, bir sebep–sonuç ilişkisi çerçevesinde, mümkün olduğunca objektif bir şekilde incelediğim bu çalışmanın faydalı olacağını değerlendiriyorum.

1. BÖLÜM : TARİHSEL SÜREÇTE TÜRKLER - YUNANLILAR

a. *1920 Yılına Kadar Türk – Yunan Tarihine Genel Bir Bakış , Megala İdea ve Yunan Milliyetçiliği*

6-7 Eylül 1955 olaylarının incelenmesi bağlamında, Türk ve Yunan ilişkilerinin tarihine genel hatları ile bakılmasındaki amaç; toplumların birbirine bakış açılarına çok büyük etkisi olan tarihi süreçte yaşanmış olayları hatırlamaktır. Bu sayede, olayların yaşandığı dönemde Türklerin ve Rumların birbirlerine karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduklarını, daha doğrusu karşılarında ne gördüklerini daha iyi değerlendirme imkanı bulabiliriz. Türk ve Yunan toplumlarının tarihi ilişkilerini incelerken de, Yunanlılar, Helen ırkından geldiklerini iddia etmeleri ve Bizans'a sahip çıkmalarından hareketle değerlendirilmiştir.

Türkler ve Yunanlılar arasındaki tarihi ilişkilerin, Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ile başladığı söylenebilir. Bu bağlamda Türkler, Anadolu tarihlerindeki dört büyük kader savaşında Yunanlıları karşılarında bulmuş ve bu savaşlar her iki milletin toplumsal hafızalarında derin izler bırakmıştır. İlk büyük savaş Türklere Anadolu kapılarını açmış olan 26 Ağustos 1071 tarihli Malazgirt savaşıdır. İkinci büyük savaş 17 Eylül 1176 Myriokefalon (Düzbel) savaşı olup Anadolu'dan sürülmek istenen Türkler, yapılan bu savaş sonrası Anadolu'daki varlıklarını perçinlemişlerdir. Üçüncü savaş 29 Mayıs 1453 İstanbul'un fethidir. Bu zafer Türklerin Anadolu ve Balkanlardaki hakimiyetinin tescili olmuştur. Dördüncü savaş 15 Mayıs 1919 da başlayıp 16 Eylül 1922 de biten Anadolu işgalini sonlandıran Türk Kurtuluş Savaşı ve bunun mührünü vuran Başkomutanlık Meydan Muharebesidir. Bu son savaş Türk'ün bir varoluş savaşı olmuş ve Türk tarihinde unutulması zor derin izler bırakmıştır.¹

Belirtilen bu savaşların ne kadar önemli ve her iki millet için kader belirleyici olduğu aşikardır. Evet, bu savaşlar Türk ve Yunan toplumlarının hafızalarında derin izler bırakmıştır ancak 1955 yılında yaşanan toplumlar arası ilişkileri daha net olarak verecek olanlar doğal olarak hafızanın en son kaydettikleri olacaktır. Bu bağlamda

¹ Nurettin Türsan, **Yunan Sorunu** , Ankara, 1987, s. 1 – 11 ; Veli Yılmaz, **Siyasi Tarih** , Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998, s.286-330

Türk ve Yunan uluslarının hafızalarındaki, birbirleri hakkında en taze izleri görmek için, yakın tarihteki olaylara bakmak daha da anlamlı olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinden itibaren Türk-Yunan tarihini inceleyecek olursak; Yunanlıların sürekli Türkler aleyhine olan bir mücadelesi ve gelişimi görülür. Osmanlı İmparatorluğunun bünyesinde yıllarca huzur içinde yaşamış olan Yunanlılar, 1769-1770 yıllarında birinci, 1787 yılında ikinci ve 1821 yılında üçüncü Mora ayaklanmalarını yapmışlar ve 14 Eylül 1829 yılında imzalanan Edirne Barış Antlaşması ile Türklerden alınan topraklar üzerinde kurulan bağımsız devletlerini resmen tanıtmışlardır. Devletlerini kurduktan sonra başlangıçlarında yaptıkları gibi sürekli Türklerden toprak alarak sınırlarını genişletmişler; 1869 da Yedi adayı, devamında Teselya ovası ile Narda'yı, Balkan savaşı sonrasında Makedonya, Epir, Trakya ve Ege adalarını ve Birinci Dünya savaşı sonrasında Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını almışlardır. Tarihi süreçte gelişen bu olaylar çerçevesinde Türk milletinin hafızalarında Yunan milletinin nasıl şekillendireceği gayet açıktır.²

Yunanlıların devamlı genişleme sürecine, Megola İdea bağlamında bakmak olayları daha sağlam bir zemine oturtacaktır. 1829'da Yunanistan'ın bağımsızlığının onaylanmasından hemen sonra, Patrikhane'nin de desteğiyle aslında kökü İstanbul'un fethine kadar giden Büyük Yunanistan Ülküsü (Megola İdea) dile getirilmeye başlanmıştır. Atina Üniversitesi öğretim üyesi ve eski Milli Eğitim Bakanı Prof Dr. Luvaris'de bir yazısında:³

"Bu fikir, bir taraftan Yunanlılığın coğrafi restorasyonu ve Yunan kavminin bütün halinde yaşayabildiği eski ülkelerin tekrar kurulması, diğer taraftan da eski Yunanistan'da bulunan parçalanmış küçük devletleri birleştirme denemesi fikrinden doğmuştur."

demektedir. S. Markezinis tarafından yazılmış 'Modern Yunanistan'ın Politik Tarihi' isimli kitapta ise Megola İdea şu şekilde tarif edilmektedir: ⁴

"Yunan Krallığı, Yunanistan değildir, sadece Yunanistan'ın en küçük ve en fakir bir parçasıdır. Yunanlı, sadece Krallık ülkesi sakinleri olmayıp,

² Türsan, **a.g.e.**, s. 7 , 383-393 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 165-169 ; Fahir Armaoğlu, **20.YY. Siyasi Tarihi**, Cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 325

³ Hakan Alkan, **Gecmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003, s. 43

⁴ Türsan, **a.g.e.**, s. 29

İonya ve Selanik, yahut Serez ve Edirne ve İstanbul, yahut Trabzon veya Girit veya Samos ve Yunan tarihine yahut Yunan ırkına bağlanan bütün bölgelerde oturanlardır... Helenizmin iki büyük merkezi vardır. Atina Kraliyetin merkezidir. İstanbul ise büyük payitaht, bütün Yunanlıların ümit ve rüyalarının şehridir.”

Bu bakış açısı ile yapılan çalışmalar sonucu haritalar bastırılmış, kitaplar yazılmış, dernekler kurulmuştur. Megola idea hayallerinin uygulamaya dökülmesi için kurulan derneklerin en önemlisi olan Etniki Eterya derneğinin amaçları genel olarak şöyledir: Yunan ulusunun tam bağımsızlığının sağlanması; Batı Trakya, Selanik, Ege adaları, Girit, Batı Anadolu, Kıbrıs, İmroz ve Bozcaada'nın Yunanistan'a ilhak edilmesi; Pontus Rum devletinin ihyası ve son olarak İstanbul'un işgal edilerek Bizans'ın yeniden kurulmasıdır. Birinci Dünya savaşı sonrası Yunan ordularının Batı Anadolu'yu işgali düşünülürse hayallerin neredeyse tamamıyla gerçekleşmek üzere olduğu değerlendirilebilir.⁵

Yunan milliyetçiliğine bakılacak olursa, Hristiyan kiliselerinin, Avrupa devletlerinin ve Batılı düşünür ve yazarlarının desteğini aldığı görülür. Fransa, İngiltere ve Amerika gibi büyük batılı devletlerde şiddetli bir Helen romantizmi olmuş ve bu romantizmin temsilcisi olan aydınlar Bizans İmparatorluğu'na veya Ortodoks Kilisesi'ne değil, eski Grek uygarlığına aşık olmalarına rağmen Ortodoks Kilisesi ve Yunanlılık bu Grek sevgisinden daima faydalanmıştır. Yunan Milliyetçiliğinin Megola idea ile kendini bulduğu söylenebilir. Çünkü tam bir uyuşma göstermeyen Klasik Yunan ve Bizans ideolojileri bu ülkü ile bir kimlik oluşturmak için bazı güçlülere rağmen birleştirilmiştir. Yunan milliyetçiliğinin oluşmasında ve Batılı devletlerin desteğinin sağlanmasında en büyük etken olan Grek romantizminin altında farklı duyguların da olduğunu söyleyebiliriz. Hristiyan olmayan Türklere karşı din farkı duygusu, salt maddi çıkarlar ve en önemlisi din adamlarının başlattığı Türk düşmanlığı bu duyguların başlıcalarıdır. Ortodoks Kilise, Yunan milliyetçiliğinin en önemli temsilcisi ve Papazlar Yunan milliyetçiliğinin yüzyıllar boyunca rehber ve bekçileri olmuştur. Böylece Rumlar ve Yunanlılar Greklikten, Hristiyanlıktan, bağımsız yeni bir millet olmaktan gelen, birden fazla destek kazanma şansından hiç mahrum kalmamışlardır. Bu hal onlara kendine özgü

⁵ Kamuran Görün, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s. 369-371 ; Vamık D. Volkan, Norman Itzkowitz, **Türkler ve Yunanlılar (Catan Komsular)**, Bağlam Yayınları, Ankara, 2002, s. 104-108 ; Türsan, **a.g.e.**, s. 28-42

bir atılganlık, bir çeşit siyasi şımarıklık kazandırmıştır. Denebilir ki, Yunanlılık, emperyalistlerin, milliyetçilerin, liberallerin, sosyalistlerin, Protestanların ve hatta bazen Katolik Kilisesi'nin bile zaman zaman desteğini almış yaygın taraftarı olan bir oluşumdur. Bu karmanın büyüğü altına girmemiş az devlet ve az batılı aydını vardır. Bu işte Türk'ün payına düşen de bunların ortaklaşa nefretine hedef olmak olmuştur.⁶

b. Türk Kurtuluş Savaşından İkinci Dünya Savaşına Kadar Olan Dönem

Türk ve Yunan toplumlarının hafızalarını oluşturan en taze olaylar muhtemeldir ki Birinci Dünya Savaşı sonrasında ki Türk Kurtuluş Savaşı döneminde yaşananlardır. Bu dönemde Türkler ve Yunanlılar (Rumlar) arasında Anadolu'da bir varoluş mücadelesi yaşanmıştır. O dönemde yaşananlar günümüze kadar izlerini silinmeyecek şekilde bırakmıştır. Bugün Anadolu bir Türk yurdu ise, bu o gün yapılan çetin mücadele ve zaferin bir sonucudur.

Türk Kurtuluş Savaşı döneminde iki toplumun ilişkilerini belirleyen ana faktör Yunanlıların Anadolu işgali olmuştur. Bu çerçevede ilişkiler Yunanistan'ın faaliyetleri ile ilişkilendirilebilir. Daha Osmanlı İmparatorluğu ile Yunanistan savaş halini sürdürürken Venizelos, 1918 yılında Yunan Başkonsolosu olarak Koharis'i sonrasında da siyasi temsilci olarak Kanelopulos'u ve askeri temsilci olarak Katehakis'i Yunan örgütünü güçlendirmeleri için İstanbul'a göndermiştir. Yapılan faaliyetler neticesi; 1918'de Rumların davalarını çözümlmek için beş kişiden oluşan bir mahkeme heyeti kurularak Rumlar Osmanlı mahkemelerinden çekilmiş, Rumlara bedelsiz Yunan pasaportu verilmeye başlanmış, Osmanlı devletine verilen vergiler durdurulmuştur. Türkler aleyhine yapılan tüm bu gelişmelere ek olarak Rumlar, Ermeni konusunda da destekçi olmuşlardır. Ancak Ermenistan ve Pontus devlet hayalleri çakışınca bu yakınlaşma bitmiştir. Mütarekeden sonra Türkiye'deki Rumları silahlandırmak için birçok Yunan gemisi ile kaçak silahlar Türk limanlarına getirilmiş ve Rumları eğitmek için Yunan subaylar gizlice Rum köylerine

⁶ Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 108-110, 220-228 ; Türsan, **a.g.e.**, s. 54-59

gönderilmiştir. Yapılan bu faaliyetlerin sonucunu gösteren en önemli örneklerden biri İzmir ve Trakya'daki Yunan işgali sırasında kullanılan, İstanbul Rumlarından oluşmuş 5.000 kişilik gönüllü kuvvetin kurulabilmiş olmasıdır.⁷

Türk ve Rum toplumlarının İstanbul'un işgal dönemlerinde olan ilişkilerinin bir göstergeside 28 Kasım 1920 de Patrikhane'nin yayınladığı Siyah Kitabın birinci cildidir. Bu kitapta Türklerin yaptığı iddia edilen mezalim hikayeleri bulunmaktadır. Patrikhane, Rumlara Yunan bilincini kazandırmak için Türk düşmanlığını bir araç olarak kullanmış ve Rumların kafasında Türk'ün nasıl biçimlenmesi gerektiğini göstermiştir. Yaratılan bu düşmanlık havasının gelecekte bir şekilde etkisini göstermesi hiç de yadırganacak bir durum olmayacaktır.⁸

Türkiye Cumhuriyeti kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk'un ilk bölümünde 19 Mayıs 1919'daki genel görünümü belirtirken Hristiyan azınlıklardan şöyle bahsetmiştir:

“Bundan başka, yurdun dört bir bucağında hristiyan azınlıklar, gizli açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesi, devletin bir an önce çökmesi için çalışıp duruyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliğinde kurulan Mavri Mira Kurulu'nun illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaç'ı, Resmi Göçmenler Komisyonu, Mavri Mira Kurulu'nun çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira Kurulunca yönetilen Rum Okullarının izci örgütleri 20 yaşını aşmış gençlerde katılarak, her yerde geliştiriliyor.”

Bu tespitlere ilave olarak Rumların Yunanlılık ulusal amacı ile yurdun her yerinde şımarıldığından da bahsedilmektedir.⁹

Türk Kurtuluş savaşının Yunanlıların Anadolu'dan atılması ile sonuçlanmasından sonra yeni bir sürece girilmiştir. Lozan konferansında görüşülen konulardan biri olan, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Türklerin değişimi 30 Ocak 1923'te imzalanan bir sözleşme ile sonuçlandırılmıştır. Bu sözleşmeye göre, 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul belediye sınırları içine

⁷ Yılmaz Kurt, **Pontus Meselesi**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995, s. 41-43 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 129-131

⁸ Kurt, **a.g.e.**, s. 44-46

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, s. 1,2,459

yerleşmiş bulunan Rumlar ile Batı Trakya Türkleri kapsam dışı olmak üzere değişim yapılması kararlaştırılmıştır ancak bu sözleşmenin icrası sırasında bazı anlaşmazlıklar olmuştur. Yunanistan'ın Batı Trakya'da bulunan Türklerin mallarına el koyup, buralara Rumları yerleştirmesi üzerine Türk hükümeti de İstanbul'daki Rumların mallarına el koyma uygulamaları yapmış, bu durum iki ülkenin ilişkilerini ciddi şekilde germiş ancak, bir savaş durumunu göze alamayan Yunanistan Başbakanının tutumunu yumuşatmasıyla süreç devam edebilmiştir. Yunan işgalinin bırakmış olduğu olumsuz hatıralarında etkisi ile Türkiye'deki Rumların Yunanistan'daki Türklerden çok daha iyi yaşadığı belirten görüşler çerçevesinde Rumların Yunanistan'a gönderilmesi için gösteriler dahi yapılmıştır. Lozan antlaşmasının imzalanmasıyla toprak sorunları büyük bir ölçüde çözümlenmiş, büyük bir nüfus mübadelesi yapılmış ve devamında da Atatürk ve Venizelos'un olumlu yaklaşımları sayesinde, özellikle 1930'da varılan anlaşma ile bir barış ve işbirliği havası oluşmuştur. 1930 Antlaşması iki taraf arasındaki buzları kırmış ve Türk-Yunan münasebetlerinde birdenbire yeni bir dönem meydana getirmiştir. Bu ortam sonucu Türk Hükümeti Venizelos'u Türkiye'ye davet etmiş ve 1930 Ekim sonlarında yapılan bu ziyaret sırasında, iki devlet arasında üç tane anlaşma imzalanmıştır: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanması Hakkında Protokol; ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi. Bu sonuncu sözleşme iki taraf uyruklarına kendi memleketlerinde birçok imtiyazlar tanımış ve bundan asıl yararlanan Yunanlılar olmuştur. Devamında Türkiye Başbakanı İsmet Paşa ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, 1931 Ekim'inde Yunanistan'ı ziyaret ederek, Venizelos'un ziyaretini iade etmiş ve büyük gösterilerle karşılanmışlardır. Bu gelişmelerin etkisi ile Türk Yunan münasebetleri, 1954 yılına kadar sürecek mutlu bir balayına girmiştir. Ancak İstanbul'da kalan Rumlar ile Batı Trakya'da kalan Türkler her zaman kanayabilecek bir yara olarak kalmıştır. Herşeye rağmen oluşan barış havasında yaşanmış olan acı tecrübelerin kokusu ise hala hissedilmeye devam etmiştir.¹⁰ Yunanistan'ın özellikle son karşılaşmadan yenik taraf olarak ayrılması Yunan toplumu üzerinde olumsuz ve Türklere karşı ters bir psikoloji

¹⁰ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 335 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 153-158 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 325-327 ; Görün, **a.g.e.**, s. 371,372 ; Mehmet Ali Gökaçtı, **Nüfus Mübadelesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 213-220

bırakmıştır. Bu koşullara rağmen İkinci dünya savaşına kadar ılımlı hava bir şekilde devam edebilmiştir.

c. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Dönem

İkinci Dünya Savaşı bitiminden sonraki on yıllık süre Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkilerin en iyi yaşandığı yirminci yüzyıl dilimi olmuş ve bu ortam içinde Türk-Yunan (Rum) toplumsal ilişkileri de gayet iyi yaşanmıştır. 1945 ve 1955 yılları arasında, Sovyet ve onun bünyesindeki komünizm tehlikesi, Türkiye ile Yunanistan arasında 1930'dan beri varolan yakınlaşmanın devam etmesini sağlamıştır. Hatta bu havanın oluşmasına dış etkenlerinde katkısı olmuş, 19 Aralık 1946 tarihinde ABD'yi ziyaret eden Yunan Başbakanı K.Tsaldaris'e ABD'nin destek karşılığında sunduğu şartlar arasında Türk-Yunan ilişkilerinin yeniden canlandırılması da yer almıştır. İngiltere'de bu dönemde aynı yönde baskılar yapmıştır. Savaş süresince gelişme imkanı bulamayan, hatta Türkiye'nin Varlık Vergisi gibi uygulamaları neticesinde birbirine bakışı olumsuz bir noktaya gelmiş olan Türk-Yunan ilişkileri, ortak "komünist tehlike" karşısında aynı ittifak sistemi içerisinde yer alma arzularından dolayı yeni bir yakınlaşma dönemine girmiştir. Bir anlamda bu dönemde Türkiye ve Yunanistan'ın kaderleri Amerikan desteği çerçevesinde birleşmiştir. Ortodoks Balkanlar ve Rusya kapsamında Amerika, kuvvetli bir dini lider düşünmüş ve Kuzey Amerika Başpiskoposu Athinagoras'ı Lozan anlaşmasını bir şekilde bertaraf ederek, Fener Rum Patriği seçirmiştir. Türkiye ve Yunanistan da bu seçimi onaylamıştır. 1952 yılında ise en belirgin yakınlaşma NATO'ya beraber girilerek yaşanmıştır. Bu şekilde ortak bir güvenlik şemsiyesinin altına girilmiş olup aynı yıl Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye'yi, devamında da Türkiye Cumhurbaşkanı Yunanistan'ı ziyaret etmiştir. Devletler arası iyi ilişkiler basın kanalıyla da sürdürülmüş ve o yıllarda kardeşlik havası çok ileri bir seviyeye çıkarılmıştır. Bu iyi niyet ortamında Kral ve kraliçenin ziyareti esnasında, 1453 yılında İstanbul'un fethi ile son Bizans İmparatoru Konstantinos Paleologos'un başından düşen taç, 499 yıl sonra Dolmabahçe sarayındaki davette Kraliçe Frederiki'nin başında görülmüştür. Bu, Türklerin ne kadar müsamahakar ve geçmiş

kötü hatıraları unutmaya yatkın olduğunu gösteren güzel bir örnektir. Ancak bu dönemde de Kıbrıs meselesi ve milliyetçilik konusundaki gelişmeler bastırılmış olsa da kendisini her zaman hissettirmiştir¹¹

Yunanistan'la Türkiye arasındaki bu hava Kıbrıs üzerindeki bulutların yoğunlaşmasıyla gölgelenmiştir. Yunanistan daha II. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Kıbrıs meselesini kurcalamaya başlamış ve bu adayı kendisine ilhak (Enosis) etmek için faaliyete geçmiştir. Yunan komünistleri ve Sağcıları işbirliği yapınca, bilhassa 1947 yılından itibaren Yunan kamuoyu Kıbrıs meselesinin üstüne düşmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletlerinden İtalya ile 10 Şubat 1947 de Paris'te imzalanan barış antlaşması sonucu İtalya, 1911-12 de işgal etmiş olduğu Oniki Ada'yı Yunanistan'a vermiş ve bu, Yunan Megalo İdea'sı için kışkırtıcı bir unsur olmuştur. Zira On İki Ada'yı alan Yunanistan ve Yunan kamuoyu, gözlerini Kıbrıs'a çevirmiştir. Buna karşılık Türk Hükümeti, Sovyet ve komünist emperyalizmine karşı güvenliğini garanti altına almak kaygısıyla denebilir ki, meseleye adeta sırt çevirmiştir. Ancak 1952 Şubat'ında NATO'ya katıldıktan sonra, Türkiye'nin bu hayati davası gayet tatmin edici bir çözüm yoluna ulaşmış, dolayısıyla Türkiye için bu davanın üstüne düşme imkanı doğmuştur. Fakat 1952 -1954 arasında Yunanistan'ın, Kıbrıs'ın kendisine terki için İngiltere nezdinde yaptığı her teşebbüs İngiltere tarafından reddedilmiş olduğundan, Türk Hükümeti'nin ilgisizliği 1954'e kadar sürmüştür. Yunanlıların niyetleri belli olmasına rağmen, Türk Hükümeti, bütün bu gerçekleri görmezden gelerek, Yunanistan'la Balkan İttifakını gerçekleştirmeye çok daha fazla önem vermiş ve Balkan Pakti'nin gerçekleşmesini önleyebilecek herhangi bir engelin çıkmasını istememiştir. Birleşmiş Milletlerin 1954 Aralık ayında, Kıbrıs meselesini görüşmeme kararı Türk Hükümetini memnun edip, dostluktan dem vururken, Yunanistan meselenin üstüne daha fazla düşmeye başlamış ve işin kötüsü de adada tedhişçiliği kışkırtma ve bu tedhişçiliğe yardım etme yoluna gitmiştir.¹²

¹¹ Orhan Türker, “Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye’de” , **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:205, İstanbul, Ocak 2001, s. 23-26 ; Stefo Benlisoy, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Yunan Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, Eylül 2000, s. 12-21 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 158-159

¹² Armaoğlu, **a.g.e.** s. 529-534 ; Türsan, **a.g.e.**, s. 357-363 ; Görün, **a.g.e.**, s. 379-388 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 440

d. Türkiye’de Yunan Örgütleri ve Fener Rum Patrikhanesi

1829 yılında Yunanistan devletinin kurulmasıyla ve içeriden de Patrikhanenin büyük katkılarıyla Türkiye’deki Rum’luk bu tarihten sonra büyük kuvvet kazanmaya başlamıştır. Önceki bölümlerde bahsedilen Megola İdea kapsamında bu gelişimin amacının Rumların ayaklandırılarak ve Avrupa’nın da müdahalesi ile Büyük Yunanistan’ın kurulması olduğunu söyleyebiliriz. Bu amaca ulaşmak için bir çok dernek kurulmuş olup kurulan bu derneklerin en önemlisi ‘Etniki Eterya’ olmuştur. Bu dernek Rumeli’den başlayarak İstanbul’a kadar gizli teşkilatını oluşturmuş, özellikle Türkiye’de bulunan metropolithanelerde örgütlenmesini gerçekleştirmiştir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı’nın dine hürmet felsefesi gereği dini kurumlara uyguladığı müsamahakar tavırdan istifade etmek ve rahat bir ortamda faaliyetlerini yürütme isteğidir. Rum din adamlarında bu konuda istekli olmuşlar ve din kisvesi altında siyasi faaliyetlere katılmışlardır. Ayrıca Türkiye’deki Rumların eğitimi için İstanbul’da ve şube olarak Rumeli ve Anadolu’da 6 Rum lisesi (Jimnasyum) açılmıştır. Bu okullardaki Rum gençleri Yunan etkisinde yetiştirilmiş ve adeta bir Türk düşmanı olmuşlardır. Balkan savaşıdan sonra Etniki Eterya, siyasi cephede Milli Göçmenler Derneği ve sosyal cephede ise Fukaraperver Uhuvvet Cemiyeti ile hemen her yerde şubeler açarak faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetlerle bir Rum bilinci oluşturmak istenmiş, Rumlar için çeşitli sağlık, eğitim hizmetleri yapılmış, fakirlere yardım edilmiş, sanayileşmede ve ticarete ilerlemeleri için teşvik verilmiş, basım ve yayım faaliyetleri yürütülmüştür. Bu gelişmeleri desteklemek için daha sonraki zaman dilimlerinde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren bir çok dernek daha kurulmuştur. Bunlardan biri olan Rum Trakya cemiyeti İstanbul’da Mayıs 1921 de Kırkkilise, Enez, Gelibolu, Çanakkale, Çatalca Metropolitleri tarafından kurulmuş olup amacı Trakya’yı Yunan yönetimine geçirmektir. Rum Muhacirin Cemiyeti yine ateşkesin ardından Metropolitler tarafından kurulmuş ve göç etmiş olan Rumları tekrar İstanbul’a getirmeyi amaç edinmiştir. İstanbul’da Yunan Konsolosunun teşvikleriyle kurulan Rum Cemiyet-i Ticariye yani Rum Ticaret derneği, İslam tüccarlarına zarar vermek ve piyasayı ele geçirmek amacını taşımıştır. Asya-yı Suğra Cemiyeti yani Küçük Asya Derneği Mart 1919’da kurulmuş ve Anadolu’nun her tarafında Yunanlılığı uyandırmak özellikle

kıyı bölgelerinin Yunanistan yönetimine geçirmek amacı olmuştur. Kuruluşu İkinci Meşrutiyet sonrasında olan Rum Cemiyet-i Edebiyesi’de (Rum Edebiyat Derneği) önemli katkıları olan bir dernektir. Bu dernek yayın organları aracılığı ile propaganda yaparak, Rum tiyatro ve Sinemalarına yol göstererek Yunan bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bundan başka Rumların sosyal ve siyasi teşkilatlarına Tefurdağı’nda ki (Bizantinyon) kulübünü, Silivri’deki yatılı kız okulunu, Kırkkilise (Kırklareli) Yetimler Yurdu ve Rum kulübünü, Dedeâğaç’taki Milli kulübü, Marmara Ereğlisinde Herakliyus Kilisesini, Gelibolu ve Edirne Rum kulübünü, Dimetoka ve İskeçe’deki okullarını örnek olarak gösterebiliriz.¹³

Yunan ulusal sürecinin en büyük kalesi olan Patrikhane ayrı ve büyük bir önem arzeden konumu ve köklü tarihi itibarı ile ayrıca değerlendirilmelidir. Anadolu’da Osmanlı kuvveti belirlediği zamanlarda, Bizans Ortodoks Kilisesi önemli bir çöküntü hatta bir yok olma tehlikesi altındayken, Türk rejimi bu kuruma devletten ayrı bir otonomi ve bütün Ortodoks Kiliselerinin üzerine çıkararak Evrensel patriklik ünvanı vermiştir. Osmanlı idaresindeki bu imtiyazlı hayata rağmen Patrikhane ve dolayısı ile Rumlar her zaman Bizans imparatorluğu hayalleri kurmayı sürdürmüşler ve Yunanistan devletinin kurulması ile hayaller bir anlamda gerçekleşmeye başlamıştır. Fener Rum Patrikhanesi, özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde Yunanistan ile olan ilişkilerini artırmış ve bir öc havası içinde siyasi bir kimliğe bürünmüştür. Öyle ki, 1908 İnkılabının verdiği rahatlama ile 1910 yılında, Yunanistan’da başbakanlığı garanti görülen Venizelos’un programında Patrikhanenin Yunanistan’la yarı resmi birleşmesi öngörülmüştür. Bu durum bize Türkiye’deki Rumların Yunanistan’la ilişkilerinin boyutu konusunda bir fikir vermektedir. Hatta bazı fanatik din adamlarının faaliyetleri üzerine bu dönemde Patrikhane askeri kuvvetlerce denetim altına alınmıştır. Birinci Dünya savaşından sonra gelen İstanbul işgali ile tamamen serbest kalan Rumlar Yunanistan ile birleşme için faaliyetlerine hız vermişler, özellikle Rum basını Türkler aleyhine yayın yapmaya başlamış, Patrikhane Heybeliada’daki okullarında ihtilalcileri yetiştirmiş, Rumca konuşmayı yaygınlaştırmaya çalışmış ve hatta Temmuz 1919’da kapısının üzerine eski bizans bayrağını asmıştır. Yani Türklük ile olan bir hesaplaşma sürecine girilmiştir. Kurtuluş savaşı yıllarında Patrikhane Yunan ordusu için para bile toplamıştır. Hatta 5

¹³ Kurt, **a.g.e.**, s. 31-50 ; Alkan, **a.g.e.**, s. 47-51

Mart 1921’de Yunan Millet Meclisinde Patrikhane aleyhine bazı söylenenler üzerine Dışışleri Bakanı Baltacis Yunan Milletinin Patrikhane’ye şükran borcu olduğunu, Patrikhane’nin mücadelesi sayesinde Yunan milletinin bu fetihleri kazandığını belirtmiştir.¹⁴

Türk Kurtuluş savaşı sonuçlandıktan sonra Patrikhane sorunu Lozan Barış Konferansında çok çarpıcı nitelikte tartışılmıştır. Özellikle, Patrikhane’nin İstanbul’da kalması sorunu, nüfus mübadelesi alt komisyonunda uzun ve ilginç bir biçimde müzakere edilmiş hatta, Lozan Barış Konferansı sürecinde, görüşmelerin ilerlemesini engelleyen ana sorun, Türkiye’nin Patrikhane’yi ülke sınırları dışına çıkarma meselesi olmuştur. 20 Ocak 1923’de, Mustafa Kemal Atatürk, Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde şu beyanda bulunmuştur:

"Bir fesat ve hiyanet ocağı olan ve memleketimize nifak tohumları eken, uyumsuzluklar yaratan, hristiyan hemşerilerimizin huzur ve refahı için de uğursuzluğa ve felakete sebep olan Rum Patrikhanesi'ni, artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilat memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebepler gösterebilirler? Türkiye'nin, Rum Patrikhanesine arazi üzerinde bir sığınılacak yer göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesat ocağının hakiki yeri Yunanistan değil midir? Büyük Millet Meclisince idare edilmekte olan yeni Türkiye Babiali'nin idaresindeki eski Osmanlı İmparatorluğu değildir."

Atatürk Büyük Nutuk'ta da daha önce belirtildiği gibi 1910'lu yıllardaki Patrikhane yönetiminin ihanetini açıkça anlatmıştır. Ancak Lozan’da Hristiyan devletlerin baskıları sonucu Patrikhane Türkiye’de kalmıştır. Burada dikkat edilecek konu, Patrikhanenin, Osmanlı İmparatorluğu zamanında elde ettiği tüm imtiyazların kaldırılarak, siyasi ve idari mahiyette olan işlerle uğraşmamak, sadece dini ibadatlara ait hizmetleri yerine getirmek şartıyla, bir lütuf olmak üzere, İstanbul’da kalmasının kabul edildiğidir. Tüm bunlardan anlaşılması gereken Türkiye’nin İsviçre hukukuna dayalı yeni bir hukuk sistemini oluşturduğu ve bu hukuk sistemi içerisinde dini otoriteye yer olmadığıdır. Bu yüzden Patrikhane de tıpkı halifelik makamı gibi tasfiye edilmek istenmiştir.¹⁵

¹⁴ Hülya Toker, “Cumhuriyet Döneminden Günümüze Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:383, Ankara, 2005, s. 32-47 ; Kurt, **a.g.e.**, s. 33-40, 58, 59 ; Türsan, **a.g.e.**, s. 93-114

¹⁵ Kurt, **a.g.e.**, s. 58,59 ; Alkan, **a.g.e.**, s. 50-58 ; Toker, **a.g.m.**, s. 32-47

Lozan'dan sonra gerek Türkiye gerekse Patrikhane için yeni bir dönemin başladığı söylenebilir. Türkiye kayıplarını tamir ve ülkeyi yeniden yapılandırmaya çalışırken Patrikhane'de varlığını etkin bir biçimde sürdürmeye çalışmış hatta zaman zaman siyasi girişimlerde bulunmayı da ihmal etmemiştir. İkinci dünya savaşına kadar geçen bu dönem sonrası Patrikhane Amerika'nın gündemine gelmiş ve daha öncede belirtildiği gibi ilk defa Türk vatandaşı olmayan biri, Amerika'nın isteği ile Athenagoras Patrik olmuştur. 1949 yılından itibaren, Türkiye'deki metropolit sayısı aniden yeniden, yirmiye yükselmiş, Girit kilisesi manevi nüfuz altına alınmış ve Amerika ve Kanada'da yaşayan 1 milyon 300 bin Rum organize hale getirilmiştir. Athenagoras, Rum okullarının müfredatına ve idaresine de müdahalelerde bulunmuş, ancak 1950'li yıllarda olan bu olaylara İstanbul'daki yüzbin Rum'un oyları düşünülerek devrin DP iktidarınca müdahale edilmemiştir. Kıbrıs sorununda da Patrik'in parmağı olduğu iddia edilmiş hatta Time ve Fortuna dergisi yazarı, Rita Winterral

"Böyle siyasi bir işin, bir din adamının siyasi mantosu altında idare edildiği nereden bilinsin. Önce Kıbrıs Rumlarını, sonra Yunan halkını Türkiye ve İngiltere aleyhine tahrik eden, aslında Ruhani bir vazife ile mükellef bulunan Athenagoras'tır. O'nu yakından tanıyanlar bilirler ki o bir din adamı olmaktan ziyade bir siyaset adamıdır..."

demiştir. Yine Athenagoras döneminde Kıbrıs kilisesi Başpiskoposu Makarios, Heybeliada Rum okulundan mezun olmuş ve yetişirken, nasıl bilgilendirildiğini birçok beyanında göstermiştir. Tek görevi dini işlerle ilgilenmek olması gereken Patrikhane'de, mimar, mühendis, hesap uzmanı, hukuk danışmanı, özel doktor, film ve fotoğraf elemanı, gazeteci ve daha pekçok teknisyen çalışmakta olup bu yapıda bir kurumun işlevi bu özellikleri ile değerlendirilmelidir.¹⁶

¹⁶ Alkan, **a.g.e.**, s. 53-69 ; Toker, **a.g.m.**, s. 32-47

2. BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

a. *Dünyadaki Genel Politik Durum*

Tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olan İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya düzeni öncesinden çok farklı olarak şekillenmiştir. 2 Ağustos 1945’de ABD, İngiltere, Fransa ve Rusya Potsdam’da dünyaya yeni şeklini veren anlaşmayı imzalamışlar ve bu tarihten sonra, bölgesel savaşları hariç tutarsak, dünyada ülkeler arası büyük bir savaş yaşanmamıştır. Ancak savaş sonrası oluşan kutuplaşma sonucu, kapsamlı bir şekilde soğuk savaş başlamıştır. Savaştan sonra oluşan yeni ortamın ana unsurları ise şöyledir. İlk önce Savaş sonrası iki süper güç oluşmuş ve bu iki güç çevresinde dünya politikasında ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Uluslararası ilişkilere doktrin ve ideoloji unsuru girmiş, özellikle Sovyetlerin Komünizmi yayma çalışmaları ve buna karşı çıkan ülkelerin faaliyetleri karşılıklı bir mücadele ortamı oluşturmuştur. Sömürgecilik dünya gündeminden hızla tasfiye olmaya başlamış, devamında dünya politika sahnesine her kıtadan bir çok devletin katılmasıyla politik görünüm değişmiştir. İkili yapıda oluşan mücadele ortamı teknolojik yarış hızlandırmış ve uzay hakimiyeti gündeme gelmiştir. Son olarak ise ekonomik ilişkiler çok büyük bir önem ve uluslararası ilişkileri şekillendirecek boyutlar kazanmıştır. Tüm bunlara ilave olarak batının komünizmin yayılışına olumsuz bakışı ve bu durumdan kaynaklanan silahlanma yarışı gergin bir havanın oluşmasına zemin hazırlamıştır.¹⁷

Genel hatları bu şekilde beliren İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde oluşan önemli bir olay da, 1945 yılında Birleşmiş Milletlerin kurulması ve teşkilatının hayata geçmesidir. Dünyadaki bu gelişmeler ışığında Türkiye’nin dış politikasının oluşmasında etkili olan en önemli iki unsurun Sovyetler ile olan ilişkiler ve Kıbrıs

¹⁷ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 419-422 ; Ömer Lütfü Erol, **Asker Devrim Darbe**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003, s. 131-132 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 391,392 ; Paul Kennedy, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 445-452

sorunu olduğunu söyleyebiliriz. Bu genel çerçevenin ayrıntıları daha sonraki bölümlerde incelenmiştir.¹⁸

b. Bölgesel Paktlar ve Türkiye

Türkiye, İkinci Dünya Savaşından sonra yayılmacılık politikası uygulamaya başlayan Sovyet tehdidine karşı bir savunma gereksinimi hissetmiştir. ‘Türkiye Amerika İlişkileri Ve NATO’ya Giriş’ konu başlığı altında detaylı anlatılan NATO’ya üye olma süreci bu endişenin ürünüdür. Türkiye bu endişesini gidermek için daha başka yollar da aramış ve kendi güvenlik sistemini geliştirmek için Balkan ve Bağdat İttifaklarının kurulmasında aktif rol oynamıştır. Türkiye’nin çabalarının katkısıyla, 28 Şubat 1953 te Ankara’da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında ‘Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’, devamında da 9 Ağustos 1954 te Yugoslavya’nın Bled kentinde ‘Balkan İttifakı’ imzalanmıştır. Balkan İttifakı ile NATO’nun sağ kanadının ve özellikle Balkanlar cephesinin kuvvetlendirilmesinin amaçlandığı bir gerçektir. Fakat bu nitelik ancak bir görüntüden ibaret olmuş ve ittifak sağlam temellere oturtulamamıştır. Bundan ötürü, ittifaktaki imzaların mürekkebi kurumadan 1955 ilkbaharından itibaren Balkan İttifakı gücünü kaybetmeye başlamış ve ilk darbeyi Sovyet Rusya’nın Stalin’in hatalarını tamiri yolunda yaptığı girişimler neticesinde Yugoslavya’dan almıştır. Bu gelişmelere ilave olarak ittifak Türk–Yunan ilişkilerinin 1955’ten itibaren bozulması nedeniyle devamlılığını kaybetmiştir. Balkan İttifakından sonra Türkiye, Ortadoğu Bölgesinde de çalışmalarını hızlandırmış ve 24 Şubat 1955’te Türkiye ve Irak arasında imzalanan anlaşma ile ‘Bağdat Paktı’ kurulmuştur. Bağdat Paktı’na 5 Nisan 1955’te İngiltere, 23 Eylül 1955’te Pakistan ve 3 Kasım 1955’te İran üye olmuştur. Bu pakt 1979 yılına kadar devam edebilmiş ancak bu tarihe kadar olan çeşitli ayrılmalar sebebiyle son bulmuştur.¹⁹

¹⁸ Görün, **a.g.e.**, s. 369 ; J.M. Roberts, **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Çev.:Sinem Gül, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s. 392-407

¹⁹ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 431, 436, 437, 438 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 521-528

c. Türkiye – Sovyet İlişkileri

Daha önceki bölümde bahsedilmiş olan 17 Temmuz – 2 Ağustos 1945 tarihindeki Potsdam Konferansında bile, Türkiye üzerinde bir Sovyet tehdidi görülmüştür. Bu tehdit Sovyetlerin Boğazlardan üs istemesi ve Kars ve Ardahan bölgelerinin kendine terkini istemesi ile daha da şiddetlenmiştir. Zaten 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını 1945 Mart'ında feshetmiş olan Sovyetler ile ilişkiler notalarla sürmüştü, ancak Amerika ve İngiltere'nde devreye girmesiyle bu tehdit askıda kalmıştır. Truman doktrini'nin ilanından sonra Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ikili ilişkiler 1951 yılının sonuna kadar durgun geçmiştir. Türk devlet adamlarının yaptığı açıklamalarda da bir bekleme havasına girildiği görülmekte birlikte Sovyet tehdidini her zaman ensesinde hisseden Türkiye bu tehdit için bir önceki bölümde bahsedilen paktlara ve bir sonraki bölümde detaylı olarak bahsedilecek olan NATO'ya girmiştir. Bu durumu önleyemeyen Sovyetler Birliği sessizliğini bozmuş ve 3 Kasım 1951'de Türkiye'ye verdiği bir nota ile NATO'yu emperyalist devletlerin saldırgan politikalarının bir aracı olarak tanımlamış ayrıca Türkiye'nin bundan sorumlu olacağına dikkat çekmiştir. Sovyetlerin bu notasını Türk Hükümeti 12 Kasım 1951'de verdiği bir nota ile cevaplamış ve NATO'ya Türkiye'nin savunma ihtiyaçları için girildiğini belirtmiştir. İlerleyen zamanlarda Sovyetler başka notalar da vermiş ancak Türkiye bunları dikkate almamıştır. Stalin'in 1953'de ölümünden sonra Sovyetler, Türkiye ile ilişkilerinde yumuşama sürecine girmiş ancak, bu yaklaşım Türk devlet adamları tarafından temkinle karşılanmıştır. Sovyetlerin yaymaya çalıştığı Komünizm ideolojisi de Türk devlet adamlarını düşündürmüş ve bu iç politik durumu etkileyen önemli bir unsur olmuştur.²⁰

Sovyetler, Kıbrıs konusunda Türk toplumuna yakın bazı tutumlar sergilemiş ve adadaki gelişmeler karşısında Türk toplumunun da çıkarlarının gözetilmesi gerektiği belirtmiştir ancak ilerleyen zamanlarda adadaki Rumlara silah satması gibi gelişmeler tutumunun net olmadığını göstermiştir. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, Ortadoğu üzerinde Sovyet tehlikesinin belirli bir hal aldığı, Yunanistan'da

²⁰ A. Suat Bilge, **Güç Komsuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992, s. 332-340 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 389,390 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 404, 426-430

komünist Markos'cuların iç savaş çıkardıkları bir sırada Kıbrıs'ta da komünistlerin, Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmek için faaliyetlerini arttırmalarıdır. Bu gelişmenin sebebinin, Doğu Akdeniz'de stratejik bir mevkide ve İngiltere'nin elinde bulunan Kıbrıs adasından İngiltere'nin çıkmasını sağlamak suretiyle, Doğu Akdeniz'de batılıların durumunu zayıflatmak ve hatta bu adayı bir komünist üssü haline getirmek olduğu düşünülebilir.²¹

d. Türkiye – Amerika İlişkileri ve Nato'ya Giriş

Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi Türkiye, Sovyetler'in İkinci Dünya Savaşından sonraki yayılmacı tutumu karşısında güvenlik arayışlarına girmiştir. Sovyetlerin Doğu Anadolu'dan toprak talepleri ve Boğazlara yerleşme istekleri bu arayışı daha da kuvvetlendirmiştir. Bu durumları değerlendiren Türkiye, Amerika'nın ittifakını elde etmeyi amaçlamıştır. İttifaklara o zamana kadar ılımlı yaklaşmayan Amerika ile başlangıçta, Truman Doktrini çerçevesinde Marshall Planı ile elde edilen yardım sayesinde köprü kurulmuştur. İngiltere'nin Türkiye ve Yunanistan kapsamında harcamalarını karşılayamayacak olmasını ABD'ye bildirmesi üzerine, Truman 12 Mart 1947'de kongrede yaptığı açıklama ile Türkiye ve Yunanistan için 400 milyon dolarlık yardım yapılmasını istemiştir. Bu yardım kapsamında, malzeme, sivil ve askeri personel gönderilmesi ile bazı personelin Amerika'da eğitilmesi bulunmuştur. Türkiye bu durumu sevinçle karşılamıştır ancak, özellikle Sovyetler Türkiye'nin Amerika'nın güdümüne girdiğini iddia ederek hoşnutsuzluğunu belirtmiştir. Truman Doktrini'nin uygulamaya konulmasından sonra, Birleşik Amerika'dan bir grup uzman, ülkenin gereksinmelerini saptamak üzere, Türkiye'ye gelmiştir. 12 Temmuz 1947'de Türkiye ile Birleşik Amerika arasında askeri yardım antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile, Sovyetlere karşı Türkiye'nin askeri gücünü artırma amacı güdülmüştür. 1947 yılı Türkiye için gerek siyasal, gerek ekonomik olarak yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu tarihten sonra, artık Türkiye ile Batı arasındaki ilişkiler sürekli olarak pekişmiş fakat,

²¹ Bilge, **a.g.e.**, s. 332 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 529

Türkiye'nin Batı dünyasına girmesi eşitlik ilkesi korunarak sağlanamamıştır. Batı, çökmekte olan imparatorluğun karşısında takındığı tutumu andırır biçimde, Türkiye'ye tepeden bakarak yardım elini uzatmıştır. Türk kamuoyu, Birleşik Amerika ile yapılan antlaşmayı sevinçle karşılamış ancak Amerikan yardımının, Düyun-u Umumiye gibi gelişmelere yol açabileceği hakkında da bir-iki yazı yayınlanmıştır. Bunlara rağmen Amerikan yardımı, Sovyet tehdidine karşı bir güvence biçiminde görüldüğünden ve savaş sonrası ortaya çıkan ekonomik sıkıntıların gelecekteki Amerikan ekonomik yardımı ile çözülebilmesi umut edildiğinden Türk kamuoyu tarafından Amerika hakkında olumlu düşünceler beslenmiştir. Marshall planının uygulaması için 1948 yılında “Ekonomik İşbirliği Örgütü” kurulmuştur. Bazı çevreler Türkiye'nin ekonomisinin savaştan çok zarar görmediğini ve kendi kendine yeterli niteliklere sahip olduğu ileri sürerek kapsam dışı bırakılmasını istemiş ancak bu durum yapılan girişimlerle önlenmiştir. 4 Nisan 1949 yılında, Amerika'nın kollektif ittifak sistemini benimsemesiyle NATO'nun kurulması, Türkiye için büyük bir fırsat olmuş ve kurulduğu günden itibaren bu sisteme girmek için gayret gösterilmiştir. Ancak NATO'ya giriş de kolay olmamıştır. Belçika, Hollanda, Norveç ve Danimarka gibi ülkelerin Sovyet tehdidi nedeniyle itirazları olmuş, İngiltere dahi Türkiye'nin Orta Doğu Savunma Sisteminde yer alması şartıyla onay vermiştir. NATO üyeliğini etkileyen önemli faktörlerden biri de Türkiye'nin Kore'de başlayan savaşa bir tugaylık kuvvetle ve hemen katılarak, burada önemli başarılar elde etmesi olmuştur. Komünist tehdidine karşı Türkiye bir kazanç olarak ele alınmış ve 21 Eylül 1951 tarihinde NATO'ya davet edilmiştir. TBMM 19 Şubat 1952 de NATO'ya girmeyi kabul etmiş ve bu sayede güvenlik konusundaki endişeler azalmıştır.²²

Bu dönem itibariyle Amerika, 2. Dünya savaşından sonra oluşan Sovyet Rusya tehdidi ve bu bağlamda başlamış olan soğuk savaş çerçevesinde değişik savunma stratejileri geliştirmiş ve hoşuna gitmeyen solcu ve kendisiyle dost olmayan hükümetleri devirerek, yerlerine kendisiyle dost olan hükümetlerin geçirilebilmesi için gerilla taktiklerini kullanabileceğini değerlendirmiştir. Bu konuda, Özel savaş

²² Emre Kongar, **21.Yüzyılda Türkiye**, İstanbul , Remzi Kitabevi , 2000 , s. 458 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 431-433 ; Bilge, **a.g.e.**, s.332-335 ; Erol, **a.g.e.**, s. 163-164 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 441-445, 517-521 ; Roberts, **a.g.e.**, s. 407-421

konusunda uzman Amerikalı Franklin A. Widsay, Gayri Nizami Harp adlı kitabında şu ifadeleri kullanmıştır:

“Kendi personelimizi ve yardımında bulunduğumuz memleketlerin personelini yetiştirmek için, bir eğitim sistemine ihtiyacımız vardır. NATO müttefiklerimizle müştereken komünist tecavüze maruz memleketlerde, Amerika'dakine benzer enstitüler ve özel harp daireleri kurulmalıdır.”

Bazı iddialara göre, Amerika'nın bu yaklaşımlarının sonucu, düşüncesi, finansmanı ve teçhizatı Amerikalılar tarafından desteklenen, amacı Komünizmi yok etmek olan ve Brüksel'deki NATO merkezinden idare edilen örgütler bütün Batı Avrupa ülkelerinde ve Türkiye'de kurulmuştur.²³

e. Türkiye – İngiltere İlişkileri

İkinci Dünya savaşından yorgun olarak çıkan İngiltere öncelikli olarak kendi bünyesini düzeltme çalışmalarına yöneldiği için Türkiye ile olan ilişkilerde herhangi özel bir durum göze çarpmamaktadır. Önceki bölümlerde de belirtildiği gibi İngiltere, savaş sonrası dönemde gelişen Sovyet tehlikesine karşı Ortadoğu'da bir güvenlik şemsiyesi oluşturma ihtiyacı açısından Türkiye ile ilişkileri yoğunlaştırmış ve NATO'ya girişte de bu ihtiyaçların teminini isteyerek destek vermiştir. Eski gücünde olmayan İngiltere'nin yine daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi 21 Şubat 1947'de Amerika'ya verdiği bir nota ile Türkiye'nin istediği askeri malzemeyi artık karşılayamayacağını bildirmesi ve Amerikanın bunu bir şekilde üstlenmesi ile İngiltere Türkiye ilişkileri Amerika'nın gerisinde kalmıştır. Ancak İngiltere Kıbrıs adasındaki gelişmeler kapsamında Türkiye ile ilişkilerini artırmıştır. Özellikle Türkiye'nin Kıbrıs konusunda daha aktif olmasını İngiltere sağlamıştır diyebiliriz. Adada gelişen Rum kaynaklı olayların bir buhran haline gelmesi üzerine, İngiltere Hükümeti, meseleyi görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı, 29 Ağustos 1955 de Londra'da toplanacak bir konferansa davet etmiştir. Bu suretle Türkiye, İngiltere

²³ Soner Yalçın, Doğan Yurdakul, **Bay Pipo**, İstanbul , Doğan Kitap, 2000, s.37, 38

tarafından Kıbrıs meselesinin içine çekilmiş ve, Yunanistan karşısında yalnız kalmamak için, Yunanistan'ın karşısına çıkarılmıştır.²⁴

²⁴ Bilge, **a.g.e.**, s. 333 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 531

3. BÖLÜM : İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDAN SONRA İÇ POLİTİK GELİŞMELER

a. Çok Partili Döneme Geçiş Ve Demokrasi Kültürü

Türkiye, 1946 yılında çok partili yaşama geçiş ile çok büyük bir gelişme göstermiş olup bu durum, bir tek parti yönetiminin kendi idaresiyle ve kendi denetimi altındaki bürokrasiyle yapılması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Türkiye'nin çok partili demokrasiye geçişinde , hem iç hem de dış gelişmelerin etkisi olduğu bir gerçek olmakla beraber esas unsurun Türk yöneticilerin anlayışı ve basireti olduğu kabul edilmelidir. Atatürk'ün, 10 Kasım 1938'de ölümünden sonra en yakın çalışma arkadaşı olan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bazıları Atatürk tarafından siyaset dışı bırakılmış olan yakın arkadaşlarını önemli siyasal ve yönetsel görevlere getirmiştir. İsmet İnönü döneminde İkinci Dünya savaşı ve bu savaşta yansızlığı temin etme isteğinin etkisi ile toplumsal, siyasal ve hukuksal denetimler sıkılaştırılmıştır. Bir siyasal karşıt grup örgütleyebilmek için kullanılabilecek yolların hemen hepsi kapatılmış, ortak çıkarlara dayalı örgüt kurulması yasa dışı bırakılmış, grevler ve benzer etkinliklerin hepsi yasaklanmıştır. Basın denetim altına alınmış, polise olağanüstü yetkiler verilmiş ve devlet ile parti (Cumhuriyet Halk Partisi) özdeşliği, devlet yöneticilerine parti görevleri verilerek gittikçe pekiştirilmiştir. Ancak çok partili düzene geçiş yeni Cumhuriyet'in batı tipi bir toplum yapısı yaratmayı amaçlaması ve Kemalist ideolojinin niteliğinden doğan demokratikleşme zorunluluğu neticesi, yöneticiler tarafından yine de desteklenmiştir. Bu süreci destekleyen iç ve dış etkileri netleştirecek olursak üç ögeden bahsedilebilir. Birinci öge, Türkiye'yi kendi içine kabul etmek için, düzenini demokratikleştirmeye zorlamış olan Batı dünyasının etkisidir. Ayrıca, ikinci Dünya Savaşı sonunda, baskı rejimlerinin yenilmiş ve yıkılmış olması ve Marshall Yardımı tartışmaları sırasında, Türkiye'nin, demokratik olmayan uygulamalarından dolayı şiddetle eleştirilmesi de aynı yönde önemli bir etki yapmıştır. İkinci öge, halk üzerinde tek parti düzenine karşı oluşan olumsuz tepkidir. Üçüncü öge de bir kapitalist sınıfın belirginleşmesidir. Kemalizmin etkisine bu üç ögenin de katılması, Demokrat Parti'yi oluşturmuştur. Demokrat Parti'nin çekirdeği, Büyük Millet Meclisi'nde toprak reformu tartışılırken

ortaya çıkmıştır. 1940'lı yılların sonuna doğru kapitalistleşme sürecinin içine girmiş olan büyük toprak sahipleri ile yeni gelişmekte olan burjuvazi arasında toplumsal, ekonomik ve siyasi bir birlik oluşmuştur. 14 Mayıs 1945 yılında, Büyük Millet Meclisi'nde toprak reformu yasası görüşülürken Demokrat Parti'nin gelecekteki önderleri etkili bir karşıt görüş savunmasında bulunmuşlar, bu kişiler aynı ay içinde tartışılan bütçeye sert eleştiriler yapmışlar ve böylece bir yeni partinin çekirdeği Meclis'teki tartışmalar sırasında belirmiştir. Bir süre sonra, 12 Haziran 1945 tarihinde, Cumhuriyet Halk Partisi'nin milletvekilleri olan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından, siyasi düzenin demokratikleşme zamanının geldiğini savunan, sonraları “dörtlü takrir” adıyla ünlenecek önerge partinin meclis grubuna verilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan uluslararası durum da demokrasiye geçiş için uygun bir ortam yaratmış ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin seçimlerden önceki 2.Olağanüstü Kurultayı'nda seçimlerin tek dereceli olarak yapılması, değişmez genel başkanlık kurumunun tüzükten çıkarılması ve yapay bir muhalefet grubu olan Müstakil Grubun feshedilmesi gibi tarihi kararlar alınmıştır. Bu tarihten sonra siyasi muhalefet hızla gelişmiş ve 14 Mayıs 1950 seçimlerine kadar 25'ten fazla siyasi parti kurulmuştur. Bu ortamda yapılan 21 Temmuz 1946 seçimlerinde CHP iktidarında bir değişiklik olmamasına rağmen, 1942'de uygulamaya giren Varlık Vergisi, 1943'te konulan toprak mahsulleri vergisi ve savaş sonrası yaşanan ekonomik çöküntünün etkisi partinin halk desteğini azaltmıştır.²⁵

Oluşan yeni ortamla yapılan ilk çok partili genel seçim, CHP ve DP'nin bütün ülke düzeyinde, MP'nin 22 ilde ve MKP'nin sadece İstanbul'da katılımıyla 14 Mayıs 1950'de yapılmıştır. 487 milletvekilliğinden sadece 69'unu alabilen CHP 27 yıllık iktidarını 408 milletvekili çıkaran Demokrat Partiye devretmiş Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan, Refik Koraltan da meclis başkanı olmuştur. 1950'den 1960 yılına kadar olan Türkiye'nin 10 yıllık siyasi hayatına damgasını vuran Demokrat Parti döneminde, önce 1954'e kadar süren bir liberalleşme dönemi yaşanmış ve bu dönemde 1950'ye kadar biriktirilen bütün

²⁵ Kongar, **a.g.e.**, s. 144-145,459 ; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1952, s. 647-649 ; Erol, **a.g.e.**, s. 133-145 ; Rıfat N. Bali, “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:165, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 1997, s. 47-59

rezervler kullanılarak ve ABD kaynaklı bol bol kalkınma yardımı alınarak ülke bir ekonomik refah dönemine girmiştir. Ancak bu refah dönemi uzun sürmemiş, oldukça plansız kullanılan kaynaklar tükenince ekonomik darboğazlar başlamış ve doğal olarak siyasal ve toplumsal yaşamı etkileyen gelişmeler olmuştur. 1950’de özgürlükçü bir siyasal ve toplumsal düzenin savunucusu ve uygulayıcısı olarak işe başlayan Demokrat Parti döneminde, gelenekselleşmiş laiklik ilkesi aşınmaya başlarken, dış politikada Kore’ye asker gönderme ve 1952’de NATO’ya üye olma kararlarıyla büyük ölçüde Batı ve ABD yandaşlığı benimsenmiş, 1953’te Balkan Pakti’na 1955’te de Bağdat Pakti’na üye olunarak, ABD’nin SSCB’ye uyguladığı çevreleme politikasının öncü takipçilerinden olunmuş, bu uygulamalara muhalefet edenlere karşı çok sert önlemler alınmış ve bir anlamda seçimlerden önce demokratikleşmenin savunucusu olan DP, giderek otoriter bir yönetim olmuştur. Elde ettiği büyük ekonomik kalkınma ile DP, 1954 seçimlerinden oy oranını arttırarak %55’e çıkarmış, elde edilen bu geniş iktidar gücü ile göreve gelir gelmez memurlara ilişkin bir dizi önlem almış ve basına karşı tutumunu iyice sertleştirmiştir. Ama her şeye rağmen, kentleşme, sanayileşme, dışa açılma gibi temel dönüşümlerle toplumun çehresinin ilk defa büyük ölçüde değişmesi de bu dönemin eseridir.²⁶

DP dönemi hakkında yapılan yorumlara bakıldığında, bakış açılarına göre çok farklılıklar görülür. DP’nin tek parti otokrasisine karşı yükselen bir halk hareketi olduğu ileri sürüldüğü gibi, memleketi kapitalist ve emperyalist bloka teslim eden bir egemen sınıflar (büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi) koalisyonu olduğu da iddia edilmiştir. Bu iki görüşünde kendi açılarından gerçek payları olmakla beraber kabul edilmesi gereken bu dönemde Türkiye’nin o zamana kadar görülmemiş bir gelişme içine girmiş olmasıdır. Üretim artmış, milli gelir hızla yükselmiş, karayolları, barajlar yapılmıştır. Köy Enstitüleri’nin engellenmiş olmasına rağmen, eğitimde kurum, öğretmen ve öğrenci sayıları on yılda bir kat artmıştır. Silahlı kuvvetler, sağlanan dış yardım sayesinde eskiye oranla çok daha fazla güçlenmiştir. Ancak bu noktada DP’nin, halka rağmen halk için deyişle özetlenebilecek bir biçimde yıllarca Türkiye’yi yönetmiş olan sivil ve asker bürokrasi ile aydınlara karşı

²⁶ Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 517-528 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 431-437 ; Erol, **a.g.e.**, s. 146,147 ; Tevfik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000, s. 86-87

olumsuz bir tutum sahibi olduğu yönünde yapılan tesbitlerden de bahsetmek gerekir. Bu olumsuz tutumun ardında çeşitli nedenlerin yattığı söylenebilir: İlk neden olarak, bu grupların, Atatürk devrimlerinin bekçisi olarak Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Demokrat Parti öncesi dönemin destekçileri olması söylenebilir. Bir başka neden, Demokrat Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin demokrasiye olan inancına güven duymayarak, bunları uygun bir olanak bekleyen demokrasi düşmanları olarak algılaması olabilir. Son olarak da, Demokrat Parti'nin halktan başka egemenlik kaynağı kabul etmemesi gösterilebilir. Menderes iktidarı'nın bir özelliğı de, belki de partinin kurucuları ve önderlerinin tek parti dönemindeki deneylerle yetişmiş siyaset adamları olduğundan, gerçek demokratik ilkelere uygun davranışlar yerine, tek parti dönemini andıran uygulamalara yönelmesidir. Bu yüzden, Demokrat Parti tek parti düzenine karşı kurulmuş olmasına karşın yöneticiler, kendilerini tek parti döneminin baskıcı tutumundan kurtaramamışlardır. Halk Partisi, aydınlar, bürokrasinin bir kesimi, üniversiteler ve basın tarafından yansıtılan karşıt düşünceler, Demokrat yöneticilere göre halkın çoğunluğu bu görüşleri desteklemediğı için önemli olmamıştır. Başlangıçta görülen bu önemsemeyiş, sonradan karşıt grupların baskı altına alınmasına dönüşmüştür. Böylece Demokrat Parti, kendisini iktidara getirmiş olan demokrasinin en önemli ilkesini, karşıt grup ve görüşlerin yaşama ve gelişme hakkını yaralamış ve bu yaklaşım, sonunda çoğunluğun baskısını getirmiştir. Bunların yanında bu dönemin diğer önemli bir özelliğı ise Batı dünyası ile ekonomik ve siyasal bütünleşmeye kesin bir inanç beslemesidir. Her ne kadar batı dünyası ile yakın ilişkiler daha önceden başlamışsa da, Demokrat Parti, Batı ile bütünleşmeye ülkenin bütün sorunlarını çözecek bir yol olarak bakmıştır. Hükümet, ekonominin kalkınmasında dış yardımı kullanabilmek için bir anlamda Batı'nın askeri ve siyasal denetimini kabullenmiştir. Bazı olumsuzluklar taşısa da, Batı ile bütünleşme düşüncesi ve eylemi, ekonomik liberalizm ile özdeşleştirildiğı için, ekonomiye ve özel girişime yeni bir dinamizm getirmiştir. Ancak bu ortamda gelişen gelenekçi-liberal cepheden desteğini alan Demokrat Parti'nin yine bu kesimin etkisi ile kimi Atatürk devrimlerine karşı takındığı olumsuz tutum ayrıca değerlendirilmelidir. Devrimleri gerçekleştirirken tek parti yönetiminin uyguladığı bazı yöntemlerin toplum içinde bazı tedirginliklere yol açması tek parti dönemine bir tepki olarak ortaya çıkan Demokrat Partinin, kimi Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tutum

takinmasına sebep olmuştur. Bu durumu ortaya çıkartan en bariz gösterge, başlangıçta örgütlü gericilik akımlarının dinsel alanda ortaya çıkmasına pek izin verilmemekle birlikte, dine karşı tutumda bir önceki döneme göre aşırı yumuşamadır. Belki bu durum Demokrat Partinin halkla olan bütünleşmesinden ve bunun oluşturduğu baskıdan kaynaklanmıştır. Yine de Cumhuriyet Halk Partisi döneminde hükümet, halk için ya vergi toplayan ya da askere adam çağıran bir güç olarak görülürken bu durum Demokrat parti döneminde değişmiştir. Bürokratlar ve aydınlar tarafından uygulanan devletçi-seçkinci yaklaşımdan pek memnun olmayan, ayrıca, yeterli hazırlık olmadan yapılan kültürel devrimlerin bir kısmına da kuşku ile bakan halkın desteğini almak için, Demokrat Parti'nin bürokrasiye ve aydınlara karşı olumsuz bir yaklaşım ve Atatürk devrimlerine karşı olumsuz bir tutum geliştirdiği söylenebilir. İşte bu durum, Demokrat Parti'yi bürokrasi ve aydın kesim ile çatışmaya götürmüştür.²⁷

b. Halkın Eğitim Durumu

İkinci Dünya savaşı sonrası Türkiye'deki eğitimin durumuna genel olarak göz atmak, 6/7 Eylül olaylarının yaşandığı dönemdeki toplumu tahlil ederek olayların burdan kaynaklanan sebeplerini değerlendirmek açısından yardımcı olacaktır. Bu bağlamda belki biraz daha gerilere gidip Cumhuriyet sonrası tüm dönemi de kapsayacak şekilde eğitime göz atmak faydalı olacaktır.

Atatürk, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atarken, eğitim alanında da bilindiği gibi devrimler yapmıştır. Geleceğin dünyasında, sosyolojik, teknolojik, siyasal alanlarda iyi yetişmiş bilinçli bir toplumla yer almanın önemi çok iyi anlaşıldığından bu konuda çok büyük bir gayret gösterilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çok çeşitli yöntemlerle eğitim seferberlikleri yapılmış özellikle Köy Enstitülerinin kurulması çok büyük katkılar sağlamıştır. Tüm bu gayretlere rağmen bu devrimler, o günkü koşullar gereği kısa zamanda yurt geneline tam

²⁷ Kongar, **a.g.e.** , 149-151 ; Orhan Erkanlı, **Anılar...Sorunlar...Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972, s.3-8

anlamıyla yansıtamamış ve toplumun istenen seviyeye ulaşması tam olarak temin edilememiştir. Bu şartlar altında gelişen, İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili döneme geçiş süreci bu açıdan bazı sıkıntıları bünyesinde barındırmıştır. Eğitimdeki yetersizlik toplumun bazı kesimlerinin kafasını değiştirememiş ve bu kesimler çok partili demokrasiyi devrimlerin bazılarına karşı düşmanlık sergilemek için kullanılmıştır. Zaman içinde Köy Enstitülerinin kapanması gibi uygulamalarla eğitimde değişiklikler yapılmış ve dini eğitimin ağırlığı olan bazı uygulamalara geçilmiştir. 1955 yılında toplumun ancak %40.9'unun okuma-yazma bilmesi Yazı Devriminden sonra yapılan gayretli çalışmaların ürünü olmakla beraber bu yetersiz kalmıştır. 6/7 Eylül olaylarına karışan ve boyutlarının üzücü seviyeye gelmesine neden olan toplumun, eğitimde yaşanmış olan bu sıkıntılardan etkilendiği düşünülebilir. Bilimin yol göstericiliğinde yapılan bir eğitim tam anlamıyla yaygınlaştırılabilse, bu eğitimin ürünü aydınlık beyinler yönetimi tam anlamıyla elde edebilseler belki de toplumsal problemlere daha uygun çözümler üretebilirlerdi.²⁸

c. Ekonomik Durum

Yaşanan toplumsal olayların arka planında yatan bazı ekonomik koşulların olabileceğinden hareketle 6/7 Eylül olayları dönemindeki genel ekonomik duruma bakmak değerlendirmeler açısından faydalı olacaktır.

Cumhuriyet kurulduktan sonra ekonomik alanda, İzmir İktisat Kongresi ile bir fikri gelişme ve oluşma, ekonomik envanterin belirlenmesi, model arayışı ve belli ölçüde uygulama başlamıştır. Bu dönemde ekonominin sahip oldukları ve olmadıkları belirlenmiş, ekonomik hedefler tayin edilmiş, karma ekonomi modelinin temelleri hazırlanmıştır. 1930'lu yıllarda ise uygulama hız kazanmış, elde edilen tecrübelerle karşılaşılan zorluklar yenilmeye çalışılmış, yatırımlar yapılmaya gayret edilmiş ve ekonomik karakterli müesseseler kurulmuştur. Yani İkinci Dünya savaşı öncesi, ekonomiyi harekete geçirme, hızlandırma, yönlendirme, sanayii kurma, tarımı diriltme dönemi olmuş ve devletin öncülüğünde bilinçli, dikkatli ve temkinli

²⁸ Erol, **a.g.e.**, s. 138-154 ; Kongar, **a.g.e.**, s. 532,533

adımlarla ilerleme gerçekleşmiştir. İkinci dünya savaşından sonra başlayan çok partili dönem sonucu 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti, ekonomi alanında farklı uygulamalar yapmıştır. Özellikle İnönü'nün gözü gibi sakındığı hazinede olan paralar ve dış yardımlar özensiz kullanılmış ve karma ekonomi modelinin temel felsefesi değışmese bile uygulamada yeni görüşlere, yeni yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu dönemde özel teşebbüs lehine bir eğilim olmuş hatta “iktisadi devlet teşekkülleri”nden bazılarının özel teşebbüse satılması fikri ve eğilimi ortaya çıkmıştır. Bu eğilim tasarlandığı gibi gerçekleşmemiş olmakla beraber ekonomik liberalizasyona ağırlık verilmiştir. Bu şartlar altında 1950 sonrası Türk ekonomisinde gerek sanayi gerek tarım gerekse hizmet sektöründe değışik bir hava içine girilmiştir. Tarım ürünlerindeki fiyat artışı gelir dağılışını değıştirmiş, şehre göç hız kazanmış, ve dış ticarete dikkat çekici bir hareketlilik belirmiştir. Bu dönemde serbest teşebbüsün güçlenmesi ve piyasa ekonomisinin işletilmesi düşünülmüş, sosyo-ekonomik değışimler yaşanmış ve toplum tüketim standartlarını yükseltme hırasına girmiştir. Geleneklerimiz yakın tarihe kadar kanaatkarlığı, azla yetinmeyi bir davranış biçimi olarak yerleştirdiğı halde, 1950 sonrasında bu olgu sonucu kanaatkarlıktan, bir lokma bir hırka felsefesinden tüketime yönelme baş göstermiştir. Tarım kesiminde gelirlerin hızla artması, yeni zenginleri ortaya çıkarmış ve bunlar hızla tüketime yönelmiş, şehirlere göç hızlanmış ve köylü şehir ekonomisi, şehrin tüketim standartları ile temasa geçmiş, kapalı ekonomiden kısmen de olsa pazar ekonomisine geçilmiştir. Köyde ve kasabada kendi ürettiğini kendi tüketen gruplar şehirde bunu üretenden alıp karşılığını ödeme durumuna geçmiş bu geçiş döneminde tüketme ve karşılığını kazanma savaşında iş terbiyesi, meslek ahlakı, kazanma hırısı, tüketim anlayışlarında sonraları çok ciddi sonuçlar doğuracak olan değışmeler olmuştur. Şehirleşme yani şehre göçün hızlanması mevcut kapasitelerin üstüne çıkarak problem kaynakları oluşturmaya başlamıştır. Hızlı şehirleşme sadece ulusal tasarruf ve yatırımlara, buradan büyüme hızına tesir etmekle kalmamış, sanayileşmeye, iç pazarlamanın kuruluş ve örgütlenmesine, tarım-sanayi ilişkilerine, işçi örgütlenmelerine, işçi-işveren ilişkilerine değışik bir yön veren sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik bir ortamın oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca iş anlayışı, iktisadi zihniyet, iktisadi ahlak ve terbiye, kazanç hırısı alanlarında dikkati çeken değışimler yaşanmıştır. 1950 sonrasında çok partili demokratik düzene geçiş, bunun yarattığı

genel heyecan ve “demokrasi”nin geniş halk kitleleri tarafından değerlendirilmesi iktisadi sonuçları çok büyük olan değişmelere yol açmıştır. Geniş bir halk kitlesi demokratik haklarla, sosyal hakları ve ekonomik hakları belli ölçüde bir arada ele almış ve hayat standartlarını yükseltme, bunu talep etme ve bunu sağlayacak yolları arama çabasına girmiştir. Bu dönemde işçi haklarının önemi vurgulanmaya başlanmış, işçi sendikalarının kurulması girişimleri güç kazanmış, gelir dağılımında sosyal adalet ilkelerine uyulması gereği tartışılan ve talep edilen konular arasına girmiştir. Ancak 1950 sonrası dönem gelir bölünüşünde büyük farkların belirdiği ve bundan kaynaklanan huzursuzlukların sosyo-politik sorunlar oluşturduğu bir dönem olmuştur.²⁹

d. Kültürel Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı sonrası çok partili düzen ve Demokrat Parti iktidarı dönemi daha önceki bölümlerde belirtilen eğitim ve ekonomik problemleriyle beraber yeni oluşum sancıları taşımış, bu durum da ister istemez toplum kültüründe yansımalar yapmıştır. Bir önceki bölümde belirtildiği gibi, Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle ekonomik açıdan, devletin, kamu yatırımları içindeki yeri pek azaltılmamakla birlikte, “devlet eliyle özel kesimin desteklenmesi” hızlandırılmış, böylece hem “yeni zenginler” yaratılarak burjuvazinin gelişmesi hızlandırılmış, hem de sermaye sınıfından Demokrat Parti'ye destek veren yeni bir taban oluşturulmuştur. Toplumsal açıdan, kırsal alanlara traktörün girmesiyle buradaki nüfusun yatay hareketliliği hızlanmıştır. Bu nüfusun kentlere gelmesiyle, gecekondu adı altında yeni bir fiziksel yerleşim yeri ve gecekondu halkı diye anılan yeni bir toplumsal katman oluşmuştur. Gecekondulaşma olayı, beraberinde, hem kentsel toprakların yağmasını, hem kentsel planlamanın rafa kaldırılmasını, hem de kentsel rantın paylaşımında, yasadışı örgütlenmelerin toplumsal ve ekonomik egemenliğini getirmiştir. Sonuç olarak, hem yasadışı toprak yağması, hem plansız kentleşme,

²⁹ Ahmet Kılıçbay, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991, s. 99-112 ; Erol, **a.g.e.**, s. 156-162 ; Erkanlı, **a.g.e.**, s. 6-8 ; Ercan Dansuk, **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosya-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezleri, 1997, s. 81-83 ; **Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT, Ankara, 2000, s. 5

Türkiye'de büyük kentlerdeki yaşamı, dayanılmaz bir noktaya getirmiş ve en önemli gündem maddelerinden birini oluşturmuştur. Kente gelen bu nüfusun, “kentlileşememesi”, yani kentsel değerleri benimseyememesi, bu insanların, içinde yaşadıkları toplumla bütünleşmek için, bir yandan hemşerilik bağlarını, bir yandan siyasal partilerin il ve ilçe teşkilatları gibi yerel örgütlenmelerini, öte yandan da “tarikatlar ve cemaatler” olarak, siyasal islamı kullanmalarını gündeme getirmiştir. Toplumsal açıdan köylülükten çıkmış ama kentleşememiş olan bu nüfus, bir yandan endüstri için ucuz işgücü sağlarken, öte yandan, hizmet sektörünün ve marjinal sektör denilen, işportacılık, simitçilik, ayakkabı boyacılığı gibi işlerin de yaygınlaşmasına yol açmıştır. Kültürel açıdan, feodaliteden, endüstriyel topluma geçiş aşamasında iki arada bir derede kalmış gözüken bu nüfus, akıldan çok duyguya, kentten çok kasabaya, endüstriyel değerlerden çok fırsatçılığa dayalı olan ve kendine özgü olan bir kültür geliştirmiştir. Demokrat Parti'nin bir yandan laik ilkelerden geri dönüşü, öte yandan İmam Hatip okullarını açmaya başlaması, ülkede siyasal islamın devlet desteğiyle gelişmesinin de yollarını açmıştır. Siyasal açıdan, seçmenlerin hem kendi güçlerinin bilincine varmaları, hem de partilerin yerel örgütleriyle bütünleşerek işlerini yaptırmaya, sorunlarını çözmeye başlamaları, bir süre sonra halkın kendi arasında partiler çizgisinde aşırı kutuplaşmasını getirmiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin iktidara gelişinden sadece 5 ay sonra Fransa Büyükelçisinin hükümete yolladığı gizi rapordaki şu cümleler önem arz etmektedir:

30

“Muhalefet ve hatta bazı önemli Demokratlar, Atatürkçü hareketin temelini oluşturan laiklik ilkesinin yozlaştırılmasından endişe duyuyorlar. Kendilerini halka beğendirmek amacını güden ve laik eğitim görmüş olan yöneticiler, Atatürkçülüğün sıkı düzeninden bıkmış olan halka başka ödünler vermek zorunda kaldılar. Çıkarılan geniş kapsamlı genel af sonucunda, cinayet ve suçların artmış olması bunun en belirgin örneğidir. Seçim kazanan bir partinin seçmenlerinin, demokrasinin gelişmesini istemekten çok, yönetim başında bulunanların bilinçli olarak hoşgörüyle karşıladıkları, karmaşık ama rahat bir düzeni arzuladıklarını gözlemekteyiz. Demokratların kırsal kesimde sağladıkları başarıdan doğan parlak umutların yerini, ufukta beliren bazı karanlık bulutların aldığını fark ediyoruz.”

³⁰ Kongar, **a.g.e.** , s. 151,156, 551-556

4. BÖLÜM : KIBRIS SORUNU

Şimdiye kadar olan bölümlerde 6/7 Eylül olaylarına tesir eden dolaylı faktörlere genel olarak değinilmiştir. Bu bölümden itibaren daha belirgin sebepler işlenecektir. Bu bağlamda 6/7 Eylül olaylarının oluşmasında görünürdeki en büyük sebep Kıbrıs'ta o dönemde meydana gelen gelişmelerdir. Kıbrıs sorunu, ilk bölümde bahsedilen Türk – Yunan ilişkilerinin önemli bir parçası olup, her iki taraf da geçmiş seneler içinde oluşmuş olan yenilgi ve zaferlerini , keder ve ümitlerini , öfkeleri ile ideallerini beraberlerinde Kıbrıs meselesine taşımışlardır. Burada şöyle bir sonuca ulaşılabilir ki, Kıbrıs, Türkler ve Yunanlılar arasındaki etnik mücadelenin bir parçası olarak da meydana çıkmış ve halen devam etmektedir.³¹

a. Kıbrıs'ın Konumu ve Önemi

Yunanistan'a 800km., Suriye'ye 120km., Süveyş kanalına 360km. ve Türkiye'ye 70km. mesafedeki Kıbrıs, 9.283km² lik yüzölçümü ile Akdenizin üçüncü büyük adası olup,. bu konumu itibariyle, Avrupa'dan Ortadoğu'ya oradan Süveyş kanalı ile Çin, Hindistan ve diğer Uzak Doğu ülkelerine uzanan ticaret yollarını kontrol altında tutan stratejik bir konuma sahiptir. En yakın Akdeniz adası Girit'ten 555km. uzakta olarak, Anadolu'nun güney sahillerini, Süveyş kanalını ve Orta Doğu'yu kontrol eden Kıbrıs, bu önemli konumu dolayısıyla her zaman ilgi çekmiştir.³²

Tarihsel gelişim sürecine baktığımızda Kıbrıs Adası'nın ilginç bir özelliği karşımıza çıkmaktadır. Kıbrıs, tarih boyunca kendi toprakları üzerinde egemenlik hakkına sahip bir devlet tarafından hemen hemen hiç yönetilmemiş, her zaman dışarıdan yönetilen bir ada olmuştur. Çıkarılan bir miktar bakır cevherinin dışında önemli bir zenginliği bulunmayan Ada'nın değerini belirleyen tek özelliği daha önce belirttiğimiz gibi ticaret yollarına ve stratejik bölgelere yakınlığıdır. 1571'de

³¹ Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 163

³² Yılmaz, **a.g.e.**, s. 438 – 440

Osmanlı topraklarına katılana kadar; Fenikeliler, Asurlular, Persler, Mısır ve Roma İmparatorluğu gibi çeşitli imparatorlukların işgaline uğramıştır. Osmanlı İmparatorluğu adayı fethettikten sonra, adada Katolik ve Ortadoksların varlığını güven altına alarak Anadolu'dan getirttiği Türkleri adaya yerleştirmiş ve Kıbrıs'ı bir Türk yurdu yapmıştır. İmparatorluk, güçsüzleştiği son dönemlerinde , özellikle 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında zor duruma düşmüş ve ancak kendi çıkarları açısından Rusları durdurmak gerektiğine inanan İngilizler'in desteğiyle bu durumdan kurtulmuştur. İngilizler bu durumundan istifade etmeyi ihmal etmemişler ve bu destek karşılığı İngiliz askerlerinin üslenmesi için Kıbrıs'ın İngiltere'ye verilmesini istemişlerdir. İngiltere'nin desteğini alabilmek için Osmanlı Kıbrıs'ın İngiltere'ye kiralama şeklinde verilmesini kabul etmiştir. 4 Haziran 1878 tarihinde yapılan Osmanlı ve İngiliz savunma anlaşmasına göre doğuda oluşabilecek Rus tehlikesine karşı İngiliz desteği alınmış ve buna karşılık Hristiyan tebaya ıslahat sözü ve İngilizlere Kıbrıs'ın idaresi verilmiştir. Bu anlaşmanın devamınca 1 Temmuz'da daha açıklayıcı maddeler içeren bir ek anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmada bazı hukuki durumlar açıklanmış, adanın kira bedeli belirtilmiş ve en önemlisi Ruslar işgal ettikleri yerleri Osmanlı'ya geri verirlerse 4 Haziran 1878 tarihli anlaşmanın feshedileceği ilan edilmiştir. Ancak bir kiralama durumu olmasına rağmen, İngiltere adaya yerleşir yerleşmez sanki Kıbrıs İngiliz İmparatorluğunun bir parçasıymış gibi hareket etmiş, 1914'te Osmanlı'nın Almanya yanında savaşa girmesi üzerine de adayı ilhak etmiştir. Hukuksal olarak Kıbrıs Lozan anlaşmasına kadar İngilizlere ait olmamıştır. Türkiye Lozan Antlaşması ile adanın İngiltere'ye bırakılmasını kabul etmiştir. Burda önemle belirtilmesi gereken bir husus ise Lozan Antlaşmasında yer alan bir madde ile adanın statüsünde meydana gelebilecek değişikliklerde Türkiye'nin söz sahibi olmasıdır.³³

Lozan barış antlaşmasına kadar Kıbrıs, İngiliz yönetiminde bazı hukuksal problemleri bünyesinde bulundurarak kalmıştır. Osmanlının verdiği kapitülasyonların Kıbrıs'ta uygulanmasında, Konsolosluk meselelerinde, Sultanın adadaki malları meselesinde, tayinlerde, mahkemelerde ve daha bir çok küçük konuda problemler yaşanmıştır. İngilizlerin 1880 yılında, Türklerle harbe girme

³³ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs1878-1960**, Cilt 1, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960, s. 9-16 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 159-169 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 438, 439, 440 ; Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 45,46 ; Görün, **a.g.e.**, s. 379-380

durumunda olan Yunanlıların adaya gelerek harp için katır almalarına müsaade etmeleri adayı nasıl sahiplendiklerini gösteren güzel bir örnektir. Bu tarihte adaya gelen Yunanlı subaylar, adadan 143 katır almışlar bunun yanında adadaki Rum halkıda kendilerine 107 katır bağışta bulunmuştur. Bunun yanında 150 Kıbrıs'lı Rum Türklerle savaşmak için Yunanlı subaylarla birlikte adadan ayrılmış ve buna İngilizler göz yummuşlardır. İngilizlerin egemen olduğu bu dönemde, Rumlar daha etkin olmuşlar ve Yunanistan ile ilişkilerini yoğunlaştırmışlardır.³⁴

Lozan Barış Antlaşmasından sonra ikinci plana itilmiş gibi gözüksede Kıbrıs Türkiye için önemini hiç kaybetmemiştir. Kıbrıs'ın Türkiye için önemi, en başta, adada aynı soydan gelen, aynı kültürü, aynı dili paylaştığı Kıbrıs Türk Halkının yaşamasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında Doğu Akdeniz'in en kilit noktasında bulunan Kıbrıs, Türkiye'nin Güney sahillerinin güvenliği açısından çok önemli bir stratejik konuma sahiptir. Ege Denizi'nde Yunanistan'a verilen adalarla kuşatılmış bulunan Türkiye'nin, tek açık olan sahil kapıları güneydedir. Bu sahillerin karşısında ise Kıbrıs bulunmaktadır. Kıbrıs'ın Türkiye'ye düşman bir ülke elinde olması halinde Anadolu'nun bütün ikmal yollarının kapatılmış olacağı ve Türkiye'nin kendi güvenliğinin tehlikeye gireceği açıktır. Atatürk'te zaman zaman bu durumu gündeme getirmiştir. Güney sahillerinde bir tatbikatı izlerken çevresinde topladığı kurmaylarına *“Türkiye'nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede mukavemet ettiğini farz edelim. İkmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir?”* sorusunu sormuştur. Bu soru üzerine subaylar birçok görüş ve düşünceler ileri sürmüşler, Atatürk hepsini sabırla dinledikten sonra elini haritaya uzatmış ve Kıbrıs'ı işaret ederek, *“Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok önemlidir”* demiştir. Atatürk'ün de çok açık bir şekilde ortaya koyduğu gibi Türkiye'nin, kendi sahillerinin güvenliği açısından Kıbrıs'ın düşman elinde bulunmasına izin vermesi mümkün değildir. Bütün bunlara ilaveten Kıbrıs, petrol ve doğalgaz yollarına sahip bu stratejik bölgeyi kontrol eden bir konumdur. Nitekim daha yıllar önce İngiliz Amirali Lord John Hay, Kıbrıs'ı, *“bir deniz üssü olarak elde edilebilecek en iyi yer”* olarak nitelerken, İngiliz Devlet Adamı Beaconsfield de Kraliçe Victoria'ya Kıbrıs'ın,

³⁴ Gazioğlu, a.g.e., s. 17-29 ; Kudret Özersay, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002, s. 2

“Ön Asya'nın Anahtarı” olduğunu söylemiştir. Kıbrıs'ın Anamur'dan sadece 40 deniz mili uzakta olduğunu düşünmek ve Yunanistan ile komşu ülkelerin Türkiye üzerinde her zaman için tarihten kaynaklanan yayılmacı emeller beslediğini bilmek bile, Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik değerini daha kolay ortaya çıkarır ve Türkiye'nin Enosis tehlikesi karşısında niye sessiz kalamayacağını açıkça izah edebilir.³⁵

b. Lozan Anlaşmasından 1955 Londra Konferansı'na Kadar Kıbrıs Sorunu

Birinci Dünya savaşından yenik çıkan Osmanlı Devletinin Mondros Mütarekesine dayanılarak bir çok yeri işgal edilmiş ve sonrasında imzalanan Sevr antlaşması ile bu işgaller zemin kazanmıştır. Sevr antlaşmasının 115, 116 ve 117. maddeleri Kıbrıs ile ilgili kısımlar içermektedir. Bu maddelerde adanın 1914'ten itibaren İngilizlerin mülkü olduğu ve İngiliz İmparatorluğuna ilhak edildiği Padişah tarafından kabul edilmiştir. Ancak Anadolu'da başlayan Türk Kurtuluş Savaşı sonrası büyük bir zafer kazanılmış, 6 Ekim 1922'de ki Mudanya Mütarekesi yapılmış devamında da TBMM hükümeti Lozan'da toplanacak barış toplantısına davet edilmiştir. Çok zor geçen görüşmeler sonrası Sevr bir kenara bırakılmış ve 24 Temmuz 1923'te Lozan imzalanarak yeni Türk devletinin tanınması gerçekleştirilmiştir. Ancak Türk Devletinin bağımsızlığını dahi tanımakta zorluk çıkaran devletlere karşı Misak-ı Milli sınırlarında dahi bulunmayan Kıbrıs için fazla bir şey yapılamamıştır. Bu durum sonunda Lozan antlaşmasında Kıbrıs'ın İngiliz mülkü olduğu kabul edilmek zorunda kalınmıştır. Lozan antlaşmasının Kıbrıs'la ilgili 16, 20 ve 21. maddeler olmak üzere üç maddesi vardır. 21. madde Kıbrıslıların vatandaşlık durumunu tanzim etmiş 20. madde ise adanın İngilizlerce ilhakını tanımıştır. Ancak 16. madde çeşitli düzenlemelere uğramıştır. Çünkü bu maddede Türkiye adadaki haklarından vazgeçirilmeye çalışılmıştır. Ancak yapılan girişimler

³⁵ Sebahattin İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Kastaş Yayınevi, İstanbul , 1998 , s. 49,50 ; Sebahattin İsmail, **20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları** , Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1988, s. 113,114

sonrası adada gelecekte olabilecek değişiklikler için söz hakkı elde edecek bir durum elde edilmiştir.³⁶

Lozan antlaşmasından 1950'lere kadar olan bu dönemde Kıbrıslı Türkler, hem İngiliz yönetiminin baskısı ile hem de Rumların son dönemlerdeki tedhiş eylemleri ile zor bir zaman geçirmişlerdir. İngilizler Lozan'dan sonra adanın statüsünü Taç Kolonisine yükseltmiş ve adaya bundan sonra vali atamıştır. 1923 yılında 9'u Rum, 3'ü Türk ve 6'sı İngilizler tarafından atanan 18 kişilik bir yasama meclisi oluşturulmuştur. 1925 yılında ise, zaten Türklere yapılmış olan bir haksızlık varken, bu haksızlık sayıların 12 Rum, 9 İngiliz ve 3 Türk olacak şekilde değiştirilmesi ile büyütülmüştür. İngiliz yönetiminin lehlerine olan tutumlarına rağmen Rumlar sürekli Yunanistan ile birleşme konusunda faaliyet göstermişlerdir. Bu faaliyetlerin bir sonucu olarak, 1931 yılında isyan çıkarmışlardır. Bu isyan üzerine yasama meclisi iptal edilmiş, adadaki Yunan konsolos gönderilmiş, Kitium piskoposu sürülmüş, siyasi partiler dağıtılmış, sansür gelmiş ve Türk ve Yunan tarihlerinin okullarda okutulmasına son verilmiştir. Burada isyan Rumlar tarafından çıkarılmasına rağmen Türklere cezalandırılmıştır. 1933 yılında 4 Rum ve 1 Türk üyeden oluşan Danışma meclisi kurulmuştur ancak İngilizlerin adadaki sert yönetimleri İkinci dünya savaşı sonrasına kadar sürmüş bundan sonra biraz yumuşama görülebilmektedir. Rumların Enosis faaliyetleri bu oluşumdan sonra da devam etmiş ve hatta 16 Ocak 1950'de Kıbrıs Ortadoks kilisesinin tertiplediği bir plebisit oyunu icra edilmiştir. Hukuki olarak böyle bir plebisitin yapılma durumu olmamasına rağmen bu yapılmış ve Rumların %96'sı Yunanistan'a ilhak için oy kullanmıştır. Bunun devamında Eylül 1950'de Yunanistan'ın öncülüğünde Self-Determinasyon hakkını kullanmak için Birleşmiş Milletlere başvurmuşlardır. Ancak İngilizler bu plebisiti tanımamışlardır. Bu çabalarıda sonuçsuz kalan Rumlar, Yunanistan'ın desteğinde bir sonraki bölümde detaylı olarak anlatılan terör faaliyetlerine girişmişlerdir.³⁷

³⁶ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 30-33 ; Özersay, **a.g.e.**, s. 1-5

³⁷ Yılmaz, **a.g.e.**, s. 440 ; Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 34-39

c. Enosis, Eoka, Makarios ve Albay Grivas

Megola İdea hedefi çerçevesinde Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhak edilmesini ifade eden Enosis, ilk Megola İdea haritasının çizildiği günden beri gündemde olan bir konudur. Daha önce belirtildiği gibi Enosis bağlamında Yunanistan Birinci dünya savaşının bitiminden itibaren Kıbrıs'ı istemeye başlamış ancak Türk Kurtuluş savaşı ile bu istekleri kursaklarında kalmıştır. Devamında 1929 yılında Kıbrıslı Rum Temsilciler Londra'ya İngiliz yönetimi altında bulunan Kıbrıs'ın Yunanistanla birleşmesi isteklerini bildirmişler, talepleri kabul edilmeyince 1931 yılında ayaklanmışlar ve bu ayaklanmalar sırasında Ada'daki İngiliz Sömürge Valisi'nin konağı da aralarında olmak üzere bir çok resmi binayı ateşe vermişlerdir. Bu durum, Rumların faaliyetlerinin gün geldiğinde terör eylemleri ile desteklenebileceğinin işareti olarak algılanabilir. Aslında olaylarda en büyük rolü oynayan Kıbrıs kilisesi, adanın Yunanistana bağlanması için gizliden ve açıktan her zaman Enosis propagandası yapmış, taraf toplamış ve geniş kapsamlı bir isyan için hazırlanmıştır. Enosis idealini gerçekleştirmek için Kıbrıs'ta 1821 yılından itibaren birçok kez Türk halkına saldırılar düzenlenmiş ve Enosis önünde bir engel olarak gördükleri Türk halkını ortadan kaldırmak için 1895'de, 1912'de, Türk halkına saldırılar ve katliamlar uygulanmıştır.³⁸

Akdeniz'deki İngiliz gücünden kurtulmak niyetinde olan Sovyetler'in 1942 yılında Kıbrıs adasında AKEL isimli Komünist Parti'yi kurdurması ve savaş sonrasında 1945 yılında İngiltere'de İşçi Partisi'nin işbaşına gelerek İngiliz Sömürgeler Yönetimi konusundaki yumuşak tavırları Kıbrıslı Rumların işine yaramıştır. Bu müsait hava içinde 1950'de Makarios'un Fener Patrikhanesi tarafından Başpiskoposluğa atanması Yunanistan ile birleşme (enosis) eğilimini gittikçe güçlendirmiş, Ada Rumlarının eylem politikasında yeni bir çıkış açmıştır. Makarios ilk iş olarak Yunanistan'dan Albay Grivas'ı getirerek Rum Gençlik Örgütü adlı teşkilatı kurdurup, gençlerin siyasi ve askeri eğitimden geçirilmesini sağlamıştır. Kıbrıs'ta İngilizlere karşı terör olaylarının en etkili olduğu devir Makarios-Grivas ikilisinin birlikte çalıştığı devir olmuştur. Makarios Başpiskopos olduktan sonra

³⁸ İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu** , s. 6 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 440,441

Kıbrıs meselesini uluslararası platforma taşıma konusunda yoğun bir çalışma içine girmiş, hatta Yunanistan'a gitmiş ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı için Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere gitmesini bizzat istemiştir. Daha önce belirtildiği gibi siyasi çabalar sonuç vermeyince Kıbrıslı Rumlar şiddet eylemleriyle, İngiltere'yi soruna bir çözüm bulmak için zorlamaya başlamıştır.³⁹

Makarios, Grivas'tan Rum Gençlik Teşkilatı PEON'u, Yunanistan'da kurduğu KHİ yeraltı teşkilatı esaslarına göre organize etmesini istemiştir. Makarios'un direktifleri ile 1951'de kurulan PEON 2 yıl bu şekilde çalışmış ancak 1953 Haziranında Hükümet tarafından bazı hareketlerinden ötürü kapatılmıştır. Ancak faaliyetlerine gizli olarak devam eden PEON, EOKA'nın çekirdeğini oluşturmuştur. Aslında, EOKA'nın kurulması konusunda ilk gizli görüşmeler 1952'de Atina'da yapılmış ardından 1953'te Grivas'ın da katıldığı bir toplantıda son hazırlıklar yapılarak silahlı mücadele kararı alınmıştır. Bu faaliyetler bu şekilde ilerlerken Yunan genel kurmayı tarafından adaya silah sevkiyatı başlatılmıştır. Bu bağlamda gelişen teşkilatlanma hareketleri Yunan Dışişleri Bakanı Stefanapulos'un da onayı alındıktan sonra 27 Mart 1955'te Grivas'a emir verilmesi ile eyleme dönüşmüştür. Bu emri alan Grivas tedhişe başlama saatini 1 Nisan 00:30 olarak belirlemiş ve atılan bombalarla tedhiş başlatılmıştır. Bombalama, ateşe verme, pusu kurma ve gizlice arkadan adam öldürme hareketleri sonucu oluşan zarar çok büyük olmuş, 1955 yılı sonuna kadar geçen 9 ay içinde 30 kişi öldürülmüş, 291 kişi yaralanmış, 1260 bina hasara uğratılmıştır. EOKA önceleri İngilizlere karşı eyleme geçtiği izlenimi yarattıysa da esas hedefin Kıbrıslı Türkler olduğu ortaya çıkmıştır. 21 Haziran 1955'den itibaren açıkça Kıbrıs'lı Türklerle karşı saldırılar başlamış ve yüzlerce Türk EOKA kurşunlarına hedef olmuştur. EOKA Rumların Türklerle konuşmalarını, alış veriş yapmalarını, Türklerle toprak ve mal satmalarını, Türk otobüsleriyle seyahat etmelerini yasaklamıştır. Gelişen bu ortam içinde belki de 6/7 Eylül olaylarının dinamikleri yerleştirilmiştir.⁴⁰

³⁹ Kongar, **a.g.e.**, s. 464 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 170-172

⁴⁰ İsmail, **20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları**, s.32-34 ; Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 41-44 ; Yılmaz, **a.g.e.**, s. 440

d. Enosis'e Karşı Kıbrıs'ta Türk Mücadelesi

Türk halkı Rumlar tarafından zaman içinde artarak ilerleyen eylemlere ve ilhak yönündeki girişimlere binlerce kişinin katıldığı mitinglerle yanıt vermiş, mitingde yapılan ateşli ve kararlı konuşmalarda ve alınan kararlarda Türk Halkının sonuna kadar Enosis'e karşı çıkacağı, adanın statüsü değiştirilecekse eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiği belirtilmiştir. 1931-1943 baskı döneminde eylemsiz bir konuma itilen Kıbrıs Türk Halkı, böylece hızla örgütlemeye, Enosis karşıtı eylemlerini başta Türkiye olmak üzere yurt dışına yaymaya başlamıştır. Aslında Türkler daha önceleride Kıbrıslı Rumlarının faaliyetleri olurken boş durmamışlar ve örgütlenme konusunda gayret göstermişler ve bu örgütlenmelerini 23 Nisan 1944 yılında Dr. Küçük'ün evinde yapılan bir toplantı ile kurulan ve asıl adı Kıbrıs Milli Türk Halk Partisi olan Milli Parti ile güçlendirmişlerdir. 23 Nisan günü yapılan oylamada; Dr. Küçük Genel Sekreterliğe, A. Pertev, Eczacı Münür, Faiz Kaymak, Siret Bahçeli'de yönetim kuruluna seçilmişlerdir. Yine aynı gün yaptığı ilk toplantıda mücadele hedeflerini belirleyen parti, bu hedeflerini 29 Nisan 1944 tarihinde Halkın Sesi gazetesinde ilan etmiştir. Buna göre Enosis'e ve muhtariyete karşı çıkmak, çeşitli dairelere, yüksek mevkilere, Rum unsurundan yapılan atamaları protesto ederek Türklere de yer verilmesi için mücadele etmek, Rum cemaatinin resmi dini olarak "Yunan Ortodoks" dendiği gibi, Türk cemaati için de sadece Müslüman yerine "Türk Müslüman" denmesini temin etmek, Rum cemaati gibi Türk cemaatinin de bağımsız bir cemaat reisine sahip olması için lazım gelen kanun ve tertibatın alınması sağlamak, Türkiye'de olduğu gibi aile hukuku ve münasebetlerini tanzim edecek olan medeni bir aile hukukunu kabul ettirmek, Türkiye'de öğrenim gören avukatlara da Kıbrıs'ta çalışma izni verilmesini sağlamak partinin ilkeleri arasında yer almıştır. Bir süre sonra adını "Kıbrıs Türktür" partisine çeviren Milli Parti yukarıda sıralanan hedefler doğrultusunda verdiği mücadele ile Kıbrıs Halkı içinde yaygın bir şekilde örgütlenmiş ve sonraki 10 yıl içinde hedeflerinin büyük çoğunluğunu gerçekleştirmiştir. 1940'lı yıllara kadar Rumlarla birlikte aynı sendikalara üye olan Türk işçileri de, üye oldukları Rum sendikalarının, Enosis faaliyetlerini yoğun bir şekilde desteklemeleri sonucu kendi bağımsız sendikalarını kurmaya karar vermişler ve ilk olarak Niyazi Dağlı başkanlığındaki 12 Türk dülger,

Rum sendikalarından ayrılarak ilk Türk Amele Birliği'ni kurmuşlardır. Çeşitli mesleklerden yeni katılımlar olmuş ve birliğin adı, 1943 yılında “Yapıcı ve Amele Birliği” olarak değiştirilmiştir. Aslında bu birlik, perde gerisinde Milli Parti Başkanı Dr .Küçük tarafından da desteklenmiştir. Bu arada Ağustos 1944'de Kıbrıs'ı ziyaret eden Sir Cosmos Parkinson'a Enosis lehinde bir muhtıra veren ve Kıbrıs işçilerinin Enosis istediğini iddia eden PEO sendikasına üye Türk işçiler de bunu protesto için 22 Ağustos 1944 tarihinde bu solcu sendikadan ayrılarak aynı gün “Güneş Türk İşçi Birliği”ni kurmuşlardır. Bu birliğe Niyazi Dağlı başkanlığındaki Türk İşçileri de katılmış ve , 1000 civarında Türk işçisi bir çatı altında birleşmiştir. Daha sonra ismi “Lefkoşa Türk Birliği” olarak değiştirilen bu birliğin amaçları Kıbrıs'taki bütün Türk işçilerini bir çatı altında toplamak Kıbrıs Adası Türk İşçi Birlikleri Siyasi Partisini kurmak ve Kıbrıs'taki tüm kuruluşları bir çatı altında toplayarak Enosis'e karşı tek bir vücut olarak karşı çıkmak olarak özetlenebilir. Bunun hemen ardından çeşitli bölgelerde ve değişik kollarda yeni sendikalar kurulmaya başlamış ve 1945 yılında 20 civarında sendikayı çatısı altında örgütleyen Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Kurumu kurulmuştur. İşçi Birlikleri Kurumu'nun kurulması üzerinden çok kısa bir zaman geçtikten sonra, bütün kurumları bir çatı altında toplama girişimleri başlamış ve İşçi Birliklerinin çağrısı ile bir araya gelen KATAK, Milli Parti, Çiftçiler Birliği ve Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri 23 Aralık 1945’de amacı, Enosis’e karşı tek vücut olarak mücadele etmek olan Kıbrıs Türk Kurumlar Birliğini kurmuşlardır. Ancak bu birlik, çeşitli nedenlerle 6 ay sonra dağılmış ve daha sonraki yıllarda Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu kurulana kadar, her örgüt bağımsız olarak çalışmalarını sürdürmüştür.⁴¹

Kıbrıs Türk Kurumları Birliğinin dağılmasından sonra Enosis'e karşı verilen mücadele bir süre dağınık şekilde sürdürülmüştür. Ancak her geçen gün artan Enosis faaliyetleri karşısında dağınık çalışmanın Türk Halkını bir sonuca götürmeyeceği anlaşılmış ve bu durumu düzeltmek amacıyla bir araya gelen tüm kurum ve kuruluşlar bir üst örgüt kurma yönünde karar almışlar ve “Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu” 1949 yılında kurulmuştur. Bu arada mevcut partiler de “Kıbrıs Türk Milli Birliği” adı altında birleşmişlerdir. Böylece, birbiri ile koordine içindeki iki merkezi örgüt, 1949 yılından itibaren Türk halkının nabzını eline almış ve Enosise

⁴¹ İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 33-36 ; İsmail, **20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları** , s. 50-68

karşı mücadeleyi artırmıştır. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu ve Türk Milli Birliği heyetleri ardı ardına Türkiye'ye ve dünyanın belli başlı merkezlerine ziyaretler yapmış ve Türk Halkının görüşlerini etkin bir biçimde anlatmaya başlamıştır. Bu arada Türkiye'deki siyasi partiler, politikacılar , hükümet, basın, kurum ve kuruluşlar da sürekli olarak uyarılarak Türk Kamuoyunun Kıbrıs'a sahip çıkması sağlanmıştır. Kıbrıslı Rumların çeşitli legal faaliyetlerine karşı bu şekilde legal faaliyetler içine giren Kıbrıs Türk halkı Rumların EOKA'yı kurup silahlı mücadeleye geçmesi üzerine kendilerini ve haklarını korumak için Volkan adlı örgütlerini kurmuşlardır. Yunanistandan tam destek alan Rumlarla her koşulda mücadele içine giren Kıbrıslı Türkler de Türkiyeden destek alabilmek için yoğun olarak Türk kamuoyunu bilgilendirme ve duyarlılığını artırma faaliyetlerine girilmiştir. Bu ortam içinde oluşan mücadele havası tüm Türk halkını etkilemiş ve belkide 6/7 Eylül tarihlerinde bu etkilenmenin sonuçları görülmüştür.⁴²

e. Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, kurulan yeni Cumhuriyeti yerleştirme mücadelesine giren ve dış politikada barış gereksinimi duyan Türkiye, Kıbrıs açısından statükocu bir politika izlemiş ve yaşanan gelişmelere ilgi göstermemiştir. Yaptıkları maddi yardımlarla Milli mücadeleye katılmış ve gelişmeleri yakından takip etmiş olan Kıbrıs Türklerinin Türkiye'ye ilgisine rağmen Türk hükümeti, dönemin uluslararası ortamı gereği Kıbrıslı Türkleri siyasal anlamda yanıtsız bırakmış ve sadece Lefkoşa'daki konsolosu aracılığıyla desteklemekle yetinmiştir. İkinci Dünya Savaşı yılları boyunca, savaşa girmemek üzere politikasını belirleyen Türkiye kendi ulusal çıkarları dışında ilgisini başka bir bölgeye yöneltme imkanı bulamamış, Kıbrıs'ta özellikle Rumlar arasında İngiltere'ye karşı başlayan siyasal hareketliliği takip edememiş ve savaş sonrasında Kıbrıslı Rumların self determinasyon ve Enosis istekleri İngiliz yönetimini yeni önlemler almaya zorlayacak denli hız kazandığında hazırlıksız yakalanmıştır. İkinci

⁴² İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 38 ; Volkan, Itzkowitz, **a.g.e.**, s. 172-173

Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası sisteme giren Soğuk Savaş Türk dış politikasını derinden etkilemiş ve NATO üyesi olarak müttefik olduğu Yunanistan'la Kıbrıs nedeniyle ilişkilerinin bozulmasını istememiştir. Bu bağlamda Türkiye, Kıbrıs'ta İngiltere'ye karşı Rumların bağımsızlık isteyen, faaliyetlerini Batı karşıtı komünist hareketler olarak algılayarak genel dış politika eğilimlerinin etkisi ile İngiltere'nin yanında yer almış, Yunanistan ve İngiltere ilişkilerini bozmaması gerektiğinden hareketle soruna ilgisiz kalmıştır. Ancak Türkiye böyle yaklaşırken Kıbrıs sorunu Yunanistan'da çok kısa sürede ulusal bir sorun haline gelmiş, gerek Kilise, gerekse AKEL kendi iç bağlantıları sayesinde Yunan kamuoyunu harekete geçirip hükümet üzerinde baskı yapmışlardır. Kıbrıslı Türkler ise siyasal olarak daha pasif bir tutum izlemiş ve Ankara'dan soruna yönelik bir ilgi gelmediğinden Türk kamuoyunu harekete geçirecek gücü çok daha sonraları bulabilmiştir.⁴³

Kıbrıs konusu Türkiye'nin gündemine 1948'den itibaren basın ve Kıbrıslı öğrenciler aracılığıyla girmeye başlamıştır. İngiltere ve Yunanistan'la ilişkilerinin bozulmaması için konuyu uzaktan izleyen, basında yer alan suçlayıcı yazılara rağmen sessiz kalmayı sürdüren Türk Hükümeti sessizliğini ilk kez 1949 yılında bozmuş ve Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğine dair bir belirti bulunmadığını, Yunan hükümetinin de konuyu resmen ele almadığını belirterek, endişe edilecek bir durum olmadığını bildirmiştir. 1950'de kendisiyle yapılan röportajda,

“Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur... İngiltere hükümeti Kıbrıs adasını başka bir devlete terk etmeyecektir. Bu böyle olunca gençlerimiz beyhude yere heyecana kapılıyorlar. Lüzumsuz yere yoruluyorlar”

diyerek, konunun hükümetin gündeminde bulunmadığını açıklamıştır. 1950 seçimlerinde ne CHP, ne de DP Kıbrıs konusunu seçim propagandalarında kullanmamıştır. 1950'de iktidara gelen DP hükümeti bu konuda CHP'nin politikasını sürdürmüş, yeni Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü 20 Haziran'da verdiği bir demeçte bir kez daha Kıbrıs sorunu diye bir sorunun mevcut olmadığını yinelemiştir. DP hükümeti, dış politikada önemli bir zafer kazanarak yönetimine başlamak istediğinden ve bu nedenle de tüm dikkatini NATO üyeliğine verdiğinden İngiltere'yle ya da Yunanistan'la arasını bozarak ABD'yi rahatsız edebilecek Kıbrıs

⁴³ Armaoğlu, a.g.e., s. 529,530 ; Melek M.Fırat, “Türkiye'nin Kıbrıs Politikaları (1945-1960)”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, Eylül 2000, s. 22,23

konusunu gündeme getirmekten kaçınmıştır. Ancak DP hükümeti bu dönemde ikili bir taktik izleyerek bir yandan içerde yaptığı açıklamalarda Kıbrıs'ın Yunanistan tarafından ilhakına İngiltere'nin izin vermeyeceğini söylemiş, öte yandan Yunanistan'a Türk-Yunan dostluğunun Kıbrıs'tan çok daha önemli olduğu mesajları vermiştir. Yunanistan'ın 1954'te Kıbrıs'a self determinasyon hakkının tanınması için BM'ye başvurması üzerine Türkiye tutum değiştirmeye başlamış ve konu BM'de tartışılırken Türkiye temsilcisi Selim Sarper İngiltere'ye paralel görüşler ileri sürerek Kıbrıs'ın İngiltere'nin bir iç işi olduğunu, Lozan'da Kıbrıs'ın İngiltere'ye verildiğini ve Yunanistan'ın da hiçbir çekince koymadan bu antlaşmayı imzaladığını, Adanın coğrafi açıdan Anadolu'nun bir uzantısı olduğunu ve Kıbrıslı Rumların çoğunluğu oluşturmalarının Adanın statüsünü değiştirmek için yeterli olamayacağını savunmuştur. Hatta Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere vermiş olduğu teklifin görüşülmeye alınmaması üzerine Başbakan Menderes, 18 Aralık 1954 de verdiği bir demeçte,

“Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina gösterme zamanı gelmiş bulunuyor”

demiştir. Türkiye'nin İngiltere'yle paralel tezleri savunması BM'yle sınırlı kalmamış ve İngiltere'nin çabalarıyla giderek soruna taraf haline gelmiştir. 1954'te BM'den olumlu sonuç alınamayıp Grivas liderliğindeki EOKA 1 Nisan 1955'te Adada İngilizlere karşı terör eylemlerini başlattığında Kıbrıs'ta zor durumda kalan İngiltere, klasik böl ve yönet ilkesini uygulamaya koymuş ve uluslararası kamuoyunu Kıbrıs sorununun görüldüğünden daha karmaşık olduğu, İngiltere'nin çekilmesi halinde sadece Kıbrıslı Rumlarla Türkler arasında değil, Yunanistan ile Türkiye arasında da bir savaşın kaçınılmaz olacağı konusunda ikna etmek için, Türkiye'yi sorunun doğrudan tarafı haline getirecek girişimlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Doğu Akdeniz'i etkileyen siyasal savunmaya ilişkin sorunları görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da toplanacak üçlü bir konferansa davet etmiş ve bu davet Türkiye tarafından hemen kabul edilirken Yunanistan tarafındanda biraz gecikme ile kabul edilmiştir.⁴⁴

⁴⁴ Görün, **a.g.e.**, s. 382-384 ; Fırat, **a.g.m.**, s. 23-25 ; Özersay, **a.g.e.**, s. 5

İkinci dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Kıbrıs politikasını özetlemek gerekirse gerek CHP gerekse DP hükümetlerinin Kıbrıs konusunda anlayışsız ve sorumsuzca davrandığı söylenebilir. CHP'nin Dışışleri Bakanı Necmettin Sadak'ın 23 Ocak 1950 tarihinde Meclis'te bir milletvekilinin sorusu üzerine ”*Bizim Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur!*” demesi ve Şubat 1950 de yapılan seçim neticesinde işbaşına gelen DP'nin Dışışleri Bakanı Prof.Dr. Fuat Köprülü'nün Demokrat Parti meclis grup toplantısında aynı ifadeleri kullanması bunu göstermektedir. Buna rağmen halk ve aydınlar Kıbrıs konusuna tepkisiz kalmamış ve “Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti” gibi kuruluşlar vasıtasıyla toplantı ve yürüyüşler tertiplemiş, basında Kıbrıs konusunun işlenmesini sağlamıştır. Bu yetersiz mücadele sebebiyle, Kıbrıs 1955 yılına kadar uluslararası kamuoyunda Türkiye açısından hiç anlatılmamış ve Ada'da olaylar tırmanışa geçip Yunanistan'ın gayesi ortaya çıktığında dünyaya Türkiye'nin haklı olduğunu anlatmak güçleşmiştir. İngiltere kendi çıkarlarını düşünerek bile yapmış olsa Kıbrıs konusunda Türkiye'yi harekete geçiren önemli bir etken olmuştur. Londra'da yapılacak konferansa davet edilen hükümet yetkilileri bu dönem itibarı ile olaya çok daha fazla kafa yormaya başlamışlardır.

5. BÖLÜM : 6-7 EYLÜL OLAYLARI

a. 6-7 Eylül Öncesi

i. Kıbrıs Meselesinin Geldiği Nokta

1955 yılında Kıbrıs'ta olan gelişmeler, özellikle bir önceki bölümde bahsedilen Rumların terör eylemleri, Türk kamuoyunu Kıbrıs konusuna iyice duyarlı hale getirmiştir. Bu çerçevede bir gençlik teşkilatı olarak Türkiye Milli Talebe Federasyonu 24 Temmuz 1954'de yaptığı bir toplantıda bir Kıbrıs komitesi kurmuş ve sorunu gündemde tutmak için yaygın mitingler örgütlemeye başlamıştır. Türkiye Milli Talebe Federasyonu 24 Ağustos 1954 tarihinde basın, gençlik ve üniversite temsilcilerinin katıldığı bir kongre toplamış ve bu kongrede yeni birtakım oluşumlar ortaya çıkmıştır. Bu oluşumlar içinde en önemlisi, 4 saat süren uzun bir toplantıdan sonra kurulan “Kıbrıs Türktür Komitesi”dir. Dr. Hüsamettin Canöztürk, Orhan Birgit, Ahmet Emin Yalman, Dr. Ziya Somer, Nevzat Karagil, Kamil Önal ve gazeteci Hikmet Bil'den oluşan bu komitenin ardından, bütün Türkiye'de aynı isimle birçok komite daha kurulmuştur. Bunun ardından İngiltere'de de bir Kıbrıs Türktür Komitesi oluşturulmuş, Kıbrıs'ta ise Dr. Küçük'ün başkanı bulunduğu Milli Parti'nin ismi Kıbrıs Türktür partisi'ne dönüştürülmüştür. Böylece Türkiye, İngiltere ve Kıbrıs'ta, Kıbrıs Türktür Komiteleri paralel eylemler, mitingler düzenlemeye başlamışlardır. Kıbrıs Türktür Komitelerinin eylemlerinin ve yaptıkları yüzlerce mitingin en önemli sonucu, sorunun Türkiye hükümetleri tarafından da ulusal bir dava olarak ele alınmasını sağlamak, Türkiye kamuoyunu harekete geçirmek, tüm dünyaya Kıbrıs'ta ayrı bir Türk halkı bulunduğunu, bu halkın Enosis'e karşı çıktığını ve Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz sahibi olduğunu göstermek olmuştur.⁴⁵ Kıbrıs Türktür Derneği'nin şubeleri, oluşan bu tepkili hava içinde yaygınlaşmış, basın konuyu her gün ele almaya başlamış, hükümet yetkilileri de artık bu gelişmelere daha duyarlı davranmak durumunda kalmışlardır. Aslında daha önce bahsedildiği gibi dış politikada takip edilen yol gereği Kıbrıs konusunda sessiz kalan hükümet, İngiltere'nin bir bakıma yeşil ışık yakmasıyla konuya daha cesaretli olarak katılmıştır. İngiltere tarafından Londra'ya davet kabul edilince, Türk heyeti

⁴⁵ İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 40 ; Fırat, **a.g.m.**, s. 23

Londra'ya gitmeden önce, Başbakan Menderes'in Liman lokantasında verilen yemekte yaptığı konuşma ile Türkiye'nin Kıbrıs politikasının sertleştireceğinin işaretleri verilmiştir. Türkiye'nin en yetkili ağzından yapılan bu konuşma, 1930'dan beri ilk kez Yunanistan'la dostluk havasına gölge düşürebilecek anıları dile getirmesi bakımından çok büyük önem taşımaktadır. Yüzyıllar içinde oluşmuş olan acı hatıraların hatırlanması toplumların kanlarını depreştirmiştir. Bu konuşmanın içeriği Türk toplumu tarafından genel bir destek görmüş, hatta muhalefet partileri tarafından da olumlu karşılanmıştır. Ülkede artık şovenist bir dalga esmeye başlamış ve bir çok dernek ve teşkilat organize bir şekilde Kıbrıs konusunda girişimler ve eylemler yapmaya başlamıştır. Oluşan bu ortam içinde CHP gençlik kolları tarafından yapılan bir açıklamada, Kıbrıs'ın Türkiye'den başka hiçbir devletçe ilhak edilemeyeceği vurgulanmış ve 'sadece bir Türk gönüllüler alayının bile, değil Kıbrıs'a, Batı Trakya hatta bütün Yunanistan'a Türk sancağı dikecek gücü olduğu' şeklinde cesur açıklamalar yapılmış, hatta CHP'liler Adana'dan Kıbrıs'a gitmek için gönüllü toplama şeklinde aktif eylemlere girişmişlerdir. Kıbrıs'taki Türklerin Kıbrıs'lı Rumlar tarafından mağdur edilmesi Türk toplumunun gözlerini ister istemez Türkiye'de yaşayan Rumların üzerine döndürmüştür. Yunanistan'ın sırf kendi çıkarlarına körü körüne bağlanmayıp Türk tezini de benimsemesi için Türkiye Rumlarının bir anlamda koz olarak pazarlık masasına sürüleceğinin işaretleri Londra Konferansı yaklaştıkça artmaya başlamıştır. Örneğin, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği -İnönü hükümetinin 1964'te uygulayacağı- o yıllarda sayısı 30 bin olarak belirtilmiş olan Yunan pasaportlu Rumların mallarının müsadere edilip, yurtdışına çıkarılmalarını talep etmiştir. Yine bu dönemde Kıbrıs'ta çıkan Nacak gazetesinin muhabiri Aydın Konuralp tarafından yapılan Kıbrıs'ta Türk azınlığa karşı 28 Ağustos tarihinde bir katliam olacağı haberi Türk kamuoyunu iyice heyecanlandırmıştır. Adeta barut fıçısı olan toplum artık onu patlatacak küçük bir kıvılcımı bekler duruma gelmiştir. Özellikle İstanbul halkı gitgide çok daha fazla tepkili hale gelmiş, basında çıkan haberler de Rumların iyiden iyiye halkın hedefi haline gelmesini sağlamıştır. Örneğin Hürriyet gazetesinde çıkan haberlerde, İstanbul Rum basınının büsbütün azıttığı şeklinde görüşlere yer verilmiş ve Rum gazetelerinin Yunan kaynaklarına daha ağırlık verdiğinden hareketle *"Bu kendini bilmezlere bu derece müsamahalı davranmakta devam edersek, günün birinde Zito*

Enosis başlığı ile karşılaşmak hiç de uzak değildir." şeklinde yorumlar yapılmıştır. Olayların başladığı 6 Eylül'den sadece iki gün önce Kıbrıs meselesinde Rumları kışkırtan üç casusun yakalandığı haberi basında yer almış, üstelik bu casusların üzerinde askeri ve sanayi tesislerin resimlerinin bulunduğu haberi ortamı iyice germiştir. 6 Eylül'e sadece bir gün kala gelişmelere en duyarlı ve enerjik yaklaşan gençlik, Taksim'deki kitlesel bir eylemle gövde gösterisi yapmış, eylemlerde üzerinde 'Kıbrıs Türktür' yazılı bir levha Patrikhane'ye bırakılmış, bayrağa ve büyüklere dil uzattığı iddia edilen Stavro adındaki bir Rum topluluk tarafından dövülmüş ve Taksim'de toplanan bir grup genç ise Türk tezi aleyhine yayın yapan Rum gazetelerini yakmıştır.⁴⁶

Türk toplumundaki Kıbrıs konusundaki gelişmeleri yakından takip eden dış çevrelerde olmuştur. Özellikle İngiltere Kıbrıs'taki Rum tehlikesine karşı kullanmak istediği Türkiye kartının daha anlamlı hale gelmesi için etki yapmıştır. Bu bağlamda Cemil Sait Barlas 20 Ekim 1960 tarihli Son Havadis gazetesindeki yazısında 6 Eylül akşamı İngiliz sefaretinde sefaret müsteşarı ile konuşmasından bahsetmiştir. Bu konuşmada müsteşar Kıbrıs konusunda Yunanlıların bol bol gösteri yaptıklarından bahsetmiş ve Türklerin neden yeterince gösteri yapmadıklarını sormuştur. Burada İngilizlerin Türklerden bazı hareketler bekledikleri ve bu konuda hatırlatmalar yaptıkları sonucuna ulaşılabilir. Tabi bu öylesine yapılmış ayaküstü bir sohbette olabilir. Yine de değerlendirmeye alınması gereken bir durum olduğu açıktır. Çünkü Barlas cevaben *"Biz Akdeniz milletiyiz, nümayiş derken fiili hareketlere geçilebilir. Bu tehlikeli oyun."* demiştir. Bu da bize konuşmada kastedilenden ne anlaşıldığını anlatan önemli bir ipucudur.⁴⁷

ii. Azınlıkların Durumu

6/7 Eylül 1955 toplumsal olayları, Kıbrıs'ta Rum ve Türk toplumları

⁴⁶ Rıdvan Akar, *"İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955"*, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:117, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 87,89

⁴⁷ Mehmet Arif Demirer, **6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995, s. 431

arasındaki olumsuz gelişmelerin Türkiye’deki Rum azınlığa yansımaları olarak yaşanmıştır. Ancak olaylarda galeyan halindeki toplumun hedefi sadece Rum azınlık olmamış, aynı zamanda gayri müslim diğer azınlıklarda yaşananlardan pay almıştır. Gelişmeler, olaylarda azınlıklara bakış açısının büyük bir olumsuzluk taşıdığının bir göstergesidir. Türk toplumunda o günkü tarih itibarı ile azınlıkların nasıl görüldüğünün incelenmesi, galeyan halindeki toplumun neden tüm gayrimüslim azınlıklara yöneldiğini ve olayların şiddetinin o denli büyük olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, konuyu sağlam bir zemine oturtmak için Milli Mücadele döneminden başlayarak olayların yaşandığı tarihe kadar olan zaman içerisinde azınlıkların durumuna genel hatlarıyla bakılması gerekmektedir.

Milli Mücadele, özelliğini isminde taşımakla beraber Türk ulusunun vatanını düşman işgalinden kurtarması ve özgür, bağımsız devletini kurmasını ifade etmektedir. Milli mücadele döneminde en büyük düşman, Batı Anadolu’yu işgal etmiş ve buradan çıkarılana kadar Türk milletine çok büyük acılar çektirmiş olan Yunanistan olmuştur. Bu zaman diliminde Anadolu’daki Rum toplumu Yunanistan ile yakın ilişki içinde olmuş ve yaşanan acı tecrübelerin içinde yerini almıştır. Bu dönemde tüm gayrimüslim azınlıkların işgal kuvvetleriyle yakın ilişkiler kurduğu ve Milli mücadele karşısında yer aldığı söylenebilir. Bu ortam içinde gelişen ve Türk milletinin zaferiyle sonuçlanan Milli Mücadele dönemi, Türk milletinin hafızasında gayrimüslim azınlıkları hep dikkat edilmesi gerek bir öğe olarak bırakmıştır.

Azınlıklar, Milli Mücadele döneminden sonra da, yaşanmış olan tecrübelerin ışığında her zaman önem arz etmiştir. Bu bağlamda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren, ulusal bir devlet yaratmak için sürdürülmüş olan faaliyetlere bakılması faydalı olacaktır. Çünkü, özellikle Cumhuriyetin ilk zamanlarında, Osmanlı’dan gelen ümmetçilik anlayışının kırılıp yerine ulus anlayışının yerleştirilmesi için çok büyük çabalar harcanmıştır.⁴⁸ Atatürk tarafından ‘Ne Mutlu Türküm Diyene’ şeklinde, çok kapsayıcı bir şekilde belirtilen Türk ulusu tanımı, Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker tarafından “*Türk milleti dil kültür ve mefkure/ülkü birliğine sahip olan vatandaşlardan oluşur*” şeklinde daha ayrıntılı olarak da formüle edilmiştir. Yani Türk milletine mensup olanların, Türkçe

⁴⁸ Hülya Demir, Rıdvan Akar, İstanbul’un Son Sürgünleri, Belge Uluslar arası Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 10

konuşmaları, geçmiş değerleri ve tarihi paylaşımları ve Cumhuriyet'in geleceğine dönük emel birliğine sahip çıkmaları öngörülmüştür. Recep Peker bu üç olmazsa olmaz nitelikten ikincisinin kimi yurttaşlar için geçerli olamayacağını, çünkü hafızalarda hala canlılığını koruyan 1915 tehciri ve 1924 nüfus mübadelesi dolayısıyla Cumhuriyet'in kuruluş sürecinde özellikle Rumlar ve Ermenilerle ortak bir kültür birliği aramanın beyhude bir çaba olduğunu tesbit etmiştir. Bu tesbit olmakla beraber Peker, yine de millet tanımında bulunan dil ve emel birliğinin, ülkede yaşayan Hristiyan vatandaşlar için bir şekilde yeterli olacağını ifade etmiştir. Ancak azınlık statüsü kapsamında değerlendirilen Hristiyan vatandaşların konumları Türk ulusu kapsamında her zaman kafalarda soru işareti olmaya devam etmiştir. Geçmişte yaşanmış, Türklerin büyük mağduriyet yaşadığı olaylar hep canlı kalmıştır. Bu konu İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun tasviriyle:

"Türkler yalnız İzmir'de, Bursa'da boğazlanmadı, Türkler belki asırlardan beri ekalliyet yılanlarının dişleri arasında boğazlandı!... Türkiye'nin serveti 'ekalliyetin sarrafları' elinde hapsoluyor, Türkiye'nin midesi 'ekalliyetin ispiertosile' eritiliyor, Türkiye'nin saadeti 'ekalliyetin nefsanîyetiyle' büzülüyordu!"

şeklinde tanımlanabilmiştir. İşte burda olduğu gibi şiddetli derecede eleştirisel yaklaşımlar da mevcut olup gerek İstanbul'da Mütareke deneyimi, gerekse Balkanlar'dan göçün ve Anadolu'daki karşılıklı kırımların canlı hatırası, Müslüman-Türk olmayan topluluklara nefretle ya da en azından kuşkuyla bakılmasına yol açmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında başbakanlık yapmış olan Şükrü Saraçoğlu, Türk ulusu kavramına yaklaşımı ile Devletin azınlıklara yaklaşımını değişik boyutlara taşımıştır. Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun iktidarı sürecinde Türkiye Varlık Vergisi uygulamasını yaşamıştır.⁴⁹ Devletin savaş koşulları içinde bazı gerekçeleri göstererek yapmış olduğu bu uygulama bir anlamda Gayrimüslimleri ekonomik açıdan bazı olumsuz koşulların içine sürüklemiş ve bazı iddialara göre de ticareti Türkleştirme amacına hizmet etmiştir. Vergisini ödemeyenler Aşkale'ye sürgün gönderilerek uygulama gayet ciddi sürdürülmüş ve bu uygulama azınlıklar üzerinde derin iz bırakmıştır.⁵⁰ Bu uygulama sürecinin sadece iktisadi bir tasarruf

⁴⁹ A.g.e., s. 14, 15

⁵⁰ Bali, "Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar", s.47 ; Ayhan Aktar, "Türkleştirme Politikaları", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 156, İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1996, s. 4 -18

olmadığı ve değişik amaçları olabileceği aynı dönemde CHP içinde azınlıklar ve gelir dağılımından sorumlu 9. Büro tarafından hazırlanan bir rapordan değerlendirilebilir. Bu raporda, Anadolu'da Rum nüfusunun yok denecek kadar az olduğu ve hiçbir yerde ileride bir tehlike teşkil edecek durumda olmadığı tesbiti yapılmış, devamında Rumlar için esaslı tedbir alınması gereken yerin İstanbul olduğu belirtilmiştir. İstanbul uzun yıllar boyu azınlıkların yoğun olarak yaşadığı, yoğun olarak ibadethane ve tarihi yapılarının bulunduğu bir yer olarak üzerinde önemle durulması gereken bir konu olmuştur. Bu raporda geçmişte yaşanmış acı tecrübelerin izlerinin bulunduğu ve gelecekte aynı kötü koşulların yaşanmaması için temkinli bir yaklaşım yapıldığı düşünülebilir. Aslında 6/7 Eylül olaylarının oluşum sebeplerinin bir bakıma özünün, yani Rum ve bir anlamda tüm azınlıklara bakışın bu tanımlamada yattığı düşünülebilir.⁵¹ Azınlıkların yukarıda bahsedilen konulardan ötürü CHP ile hiç bitmeyecek bir karşıtlıkları olmuştur. Bu konuda bazı insafli gayrimüslim yaklaşımlarıda olmuş ve verginin ruhunun savaş sırasında zenginleşenlere karşı yapıldığını, sosyal adaletsizliği önlemeye yönelik olduğunu belirten yorumlarda yapılmıştır.⁵²

Yaşananlar bunlarla kalmamış İkinci Dünya savaşı yıllarında azınlıklar savaş ortamının getirdiği atmosfer içinde farklı boyutlarda sıkıntılar da yaşamıştır. Özellikle Yahudilerin temerküz kamplarında toplattırılıp soykırıma tabi tutulacakları söylentisi ilgi çekicidir. Balat Fırınları olarak anımsanan bu dedikodu bazı kimseler tarafından çok ciddi bir biçimde gerçek olarak yorumlanmıştır. Bazı görüşlere göre bu söylenti Türk yapısını etkinleştirmek isteyen çevrelerin oluşturduğu ortamın bir eseridir. Hiç bir zaman gerçekleşmeyecek bu söylenti bile azınlık psikolojisinde olumsuz bir etki bırakmış olabilir. İsrail devletinin kuruluşunun 14 Mayıs 1948 gecesi ilanından birkaç ay sonra Türkiye Yahudileri kitlesel bir şekilde İsrail'e göç etmeye başlamışlardır. Bu göç 1948 yılında 4362, 1949 yılında 26.306 ve 1950 yılında 2.491 kişiye erişmiş ve Türkiye'den yurtdışına gerçekleşmiş olan ilk kitlesel göç olma özelliğini taşımıştır. Kısa bir süre içinde Türkiye'deki Yahudi nüfusu ciddi bir azalma göstermiş ve 1945 yılında 76.965 olan Yahudi nüfusu 1955 yılında 45.995

⁵¹ Akar, **a.g.m.**, s. 86 ; Tanıl Bora, “Azınlıklar, Ekalliyetler, Sığıntılar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:117, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003, s. 80-85 ; Foti Benlisoy, “19.Yüzyılda İstanbul’da Etnik Azınlıklar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:53, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998, s. 61-64

⁵² Bali, “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, s.47 ; Sennur Sezer, Adnan Özyalçın, **İstanbul**, İnkilap Yayınevi, İstanbul, 2003

olmuştur.⁵³

18 Temmuz 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi'nin ve 7 Ocak 1946 tarihinde de Demokrat Partisi'nin kurulmasıyla çok partili demokrasi dönemi başlaması gayri Müslim yurttaşlar için de bir dönüm noktası olmuştur. 1945 yılının Eylül ayında din ve ırk ayrımı gözetilmeksizin gerekli şartlara haiz her Türk vatandaşının Harp Akademileri'ne girebileceklerinin açıklanması, 1945 yılına kadar gayri Müslim vatandaşlara karşı çeşitli kademelerde uygulanan ayrımcılığa çok partili demokrasi döneminde tedrici bir şekilde rastlanmaz olması, tüm azınlıklar arasında şaşkınlığa karışmış bir sevinçle karşılanmıştır.⁵⁴

İkinci dünya savaşı bitip, dış ve iç gelişmeler sonucu tek parti döneminin de bitmesiyle, Türkiye'de yeni bir ortam oluşmuş ve azınlıklar bu ortam içinde kendilerini daha elverişli bir konumda bulmuşlardır. 1946 yılında kurulan ve 1950 yılında iktidarı ele alan Demokrat Parti, Devletçilik uygulamalarında uyguladığı farklı yaklaşım ve Amerikan yardımlarının da katkısıyla ekonomik hayata canlılık getirmiştir ve bu ortamda 1950 yılında itibaren oluşan değişim rüzgarından İstanbul'da yaşayan Rumlar ve diğer azınlıklar etkilenmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında CHP yönetiminin koyduğu Varlık Vergisi ile ekonomik ve sosyal yönden bazı olumsuzluklar yaşayan bu topluluk yeni oluşan düzenden yararlanmıştır. İstanbullu Rum ve Yunanlılar Varlık Vergisi ile kaybettiklerini 1950'den sonra tekrar kazanmaya, derneklerini işler hale getirmeye, okul ve kiliselerini tamir etmeye başlamışlardır. Demokrat Parti sayesinde İstanbul'dan TBMM'ye gönderdikleri milletvekili de kendileri için bir güven ve gurur kaynağı olmuştur.⁵⁵ 1950-1955 arasında Rumlar ve Yunanlılar Türkiye'deki geleceklerine güven ve ümitle bakmaya başlamışlardır. Rumlar İstanbul'un her yerinde kendilerine yeni evler yaptırmaya ve işyerlerini genişletmeye başlamışlardır. Bu dönemde pek çok çift de çocuk sahibi olmuştur. İstatistiklere bakıldığı zaman İstanbul'un bir çok yerindeki Rum İlkokullarında 1962-1963 ders yılında tesbit edilen öğrenci sayısının 1952-1953 ders yılından fazla olması, ancak bu dönemde doğmuş olan çocukların sayısının yüksek

⁵³ Rıfat N.Bali, “Balat Fırınları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 180, İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1998, s. 11-13

⁵⁴ Bali, “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, s. 48 ; Bali, “Balat Fırınları”, s. 16-17

⁵⁵ Bali, “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, s. 54

olması ile izah edilebilir. Bu olumlu hava özellikle 1952 yılındaki Yunan Kral ve Kraliçesinin yapmış olduğu ziyarette Türk ve Rum bayraklarıyla yapılan sevgi gösterilerinde doruğa ulaşmıştır. O günlerde ilişkiler o kadar iyi boyutlara ulaşmıştır ki 6-7 Eylül 1955 tarihinde meydana gelen olayların yaşanmasına ihtimal dahi verilmesi imkansızdır.⁵⁶ 1950'li yılların başında yaşanan bu sıcak ilişkilere rağmen Rum ve Türk toplumları için hatıralar her zaman etkisini geri planda taze tutmuştur. Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler bu hatıraları ve olumsuz bakış açılarını bir anlamda su yüzüne çıkarmıştır. Bu dönemde Rum azınlık için var olan bakış açısı diğer azınlıklara da yansımış ve özellikle olaylar sırasında etkisini göstermiştir.⁵⁷

iii. Türklerin Yunan Rum Azınlığa Yaklaşımı

Bir önceki bölümde anlatılan azınlıkların durumu Rumlar açısından özellikle 1955 yılına yaklaştıkça daha da önem arzeden bir seviyeye ulaşmıştır. Bu bağlamda, 6/7 Eylül 1955 olaylarının daha iyi değerlendirilmesi maksadıyla bu bölümde özellikle Rum azınlığa yaklaşım detaylandırılmıştır.

Çok uluslu, çok etnili bir imparatorluğun küllerinden inanılmaz zorluklar yenilerek ve çok acı tecrübeler yaşanarak kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti bir ulus devlet olmak için girdiği yolda Rumları, özellikle Milli mücadele döneminde karşısında görmüş olmanın verdiği bakış ile değerlendirmiştir. Ulus olma yolunda ilerlerken engel olmamış olsa bile Rum azınlık kesinlikle yanlarında olmamıştır. Bu bağlamda Türk ulusu açısından Rum azınlık tabiri doğası itibarı ile diğerleri anlamını taşımıştır. Özellikle yakın ve uzak tarih itibarı ile bu azınlıklar en acı tecrübelerin, hatıraların aktörü olmuşlar, bir anlamda, milli tarih açısından, imparatorluğun çöküş sürecinde emperyalist güçlerin işbirlikçisi olmanın suçunu üstlerinde taşımışlardır. Anadolu'da bağımsızlık savaşıyla iç içe geçen iç savaş sırasındaki etnik kırımlar, bu iç savaşın tarafı olan azınlık topluluklarına dönük bir husumeti biriktirmiştir. Böylece, milliyetçiliğin ve milli politikaların baskısı altında giderek daha fazla marjinalleşen azınlıklar, zaman zaman ölçülerinden ve önemlerinden çok daha büyük

⁵⁶ Türker, “Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye’de” s. 23-24

⁵⁷ Bora, a.g.m., s. 80-85 ; F. Benlisoy, “19.Yüzyılda İstanbul’da Etnik Azınlıklar”, s. 61-64

bir düşman figürleri olarak görülmüşlerdir. Gerek İstanbul'da Mütareke deneyimi, gerekse Balkanlar'dan göçün ve Anadolu'daki karşılıklı kırımların canlı hatırası, Rum azınlığa kinle ya da en azından kuşkuyla bakılmasına yol açmıştır.⁵⁸

Değinilmesi gereken bir konuda İstanbul'da yaşayan Yunanistan vatandaşlarıdır. 1833'de bağımsız Yunan Kırallığı'nın kurulmasından sonra oluşan bu kavram, 1964'e kadar Türkiye'nin gündemini meşgul eden bir konu olmuştur. O günlerdeki küçük Yunanistan'ın dar toprakları ve fakir ekonomisi içinde bulunan Yunan vatandaşları için kalabalık bir Rum toplumunun da yaşadığı Osmanlı başkenti İstanbul, her zaman bir çekim merkezi olmuştur. 1839'dan sonra Tanzimat ve Islahat fermanının gayrimüslimlere sağladığı güvenlik ve kolaylıklarda şüphesiz bu oluşumda etkili olmuştur. İstanbul'a genellikle küçük yaşta çalışmak için gelen Yunanlıların hemen hepsi buradaki iş imkanları ile ilerlemişler, kimisi memleketlerinden ailelerini getirerek, kimisi yerli Rumlarla evlenerek İstanbul'da kalmışlardır. 6 Ekim 1923'te İstanbul'un işgal kuvvetleri tarafından boşatılmasından önce önemli miktarda Yunan vatandaşıda İstanbul'dan ayrılmıştır. Geriye kalanlar için Lozan Anlaşması'ndan önce çeşitli tartışmalar yaşanmış ve Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da yaşadıklarını isbat eden Yunanlıların yerlerinde kalmaları kararlaştırılmıştır. Böylece İstanbul'lu Yunan vatandaşları Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet Türkiye'si'ne devredilmiştir. 1930'larda Türkiye'de birçok meslek dalında yabancıların çalışması yasaklanınca, önemli ölçüde Yunan vatandaşı İstanbul'dan ayrılmıştır. Türkiye'de askerlik yapmamak ve Yunanistan'la bağlarını koparmamak için Yunan vatandaşlıklarını muhafaza eden Yunanlılar tüm aile fertlerinin çalıştığı aile tipi işletmeleri ve çalışkanlıkları ile başarılı olmuşlar, İstanbul'un ekonomik ve sosyal hayatında göze batır hale gelmişlerdir. İstanbul'un özellikle fakir halk grubu onlara hiçbir zaman sempati duymamış ve Türkiye'nin ticaretini Yunanlılar ellerinde tuttuğu için Türklerin fakir kaldıkları düşüncesini paylaşmışlardır. Yunanlıların günlük hayatta dillerini her yerde ısrarla konuşmaları ve Türk toplumu ile kaynaşmamaları Cumhuriyet'in tek ulus, tek dil politikasına ters düşmüştür. 1923'ten sonra sayıları devamlı azalma eğiliminde olan Yunan vatandaşları ile İstanbul'daki Türk Kamuoyu, olayın insani yönünden çok, doğan iş imkanları ile ilgilenmiştir. 1932-1933 yıllarında İstanbul'da yaşayan Yunan

⁵⁸ Bora, **a.g.m.**, s. 80-85

vatandaşlarının sayısı 25.419 kişiye, 1935 nüfus sayımına göre Türkiye’de yaşayan Yunan vatandaşlarının sayısı 7.777 kişi azalarak 17.642 kişiye inmiştir. 1960 nüfus sayımına göre ise Türkiye’de yaşayan Yunanistan vatandaşlarının sayısı 6002’si erkek 4486’sı kadın olmak üzere toplam 10.448 kişi olmuştur.⁵⁹

İstanbul’da bulunan Yunanistan vatandaşları ve Rum azınlık Karaköy ile Sirkeci-Eminönü piyasasına oldukça hakim durumda olmuşlardır. 1950 hatta 1960’lı yıllara kadar İstanbul’un ve Türkiye’nin çikolata, ciklet ve şekerleme endüstrisinin %90’ı İstanbul’da çalışan Yunan vatandaşlarının ve onların ortağı olan Rumların elinde olmuş ve buna paralel olarak İstanbul’un hemen her semtindeki pastanelerin büyük kısmı Yunanlıların ve Rumların tekelinde kalmıştır. Konserve, makarna, bisküvi, şarap, gazoz, salam, peynir, tereyağ üretiminde yine Yunanlılar ve Rumlar önemli bir yer işgal etmiştir. Şehirdeki büyük ve tanınmış gıda mağazaları da onların elinde olmuştur. Beyoğlu, Karaköy, Eminönü ve Sirkeci’deki tanınmış giyim mağazaları, kumaşçılar, ayakkabıcılar ve şapkacıların da önemli bir kısmı Yunanlılar ve Rumlardan oluşmuştur. O dönemde İstanbul’un eğlence hayatında da Yunanlılar ve Rumların geniş bir yeri olmuştur. Pek çok lokanta, birahane, meyhane, pansiyon ve otelin sahibi oldukları gibi buralarda çalışan şefler ve garsonlar, aşçılar, müzisyenler ve şarkıcılar da büyük çoğunlukla Yunanlılar ve Rumlardan oluşmuştur. Özellikle Beyoğlu’nda yoğunlaşan Rum doktorlar Türkler tarafından da rağbet gördükleri için, buralarda Türk doktorların iş yapması neredeyse olanaksız olmuştur. İstanbul’un en büyük gazete bayisinde her çeşit Yunan mecmuaları ve Rumca gazeteler Türkçe gazetelerle birlikte satılmış, Beyoğlu’nda adım başı bir Yunan filminin veya tiyatrosunun afişine, tanınmış bir Yunanlı şarkıcının neonlarına rastlanabilmektedir. Yunan dili yada İstanbulluların deyimi ile Rumca İstanbul’un her çarşısında, her otobüs durağında, her vapurunda duyuluyordu. 1930’lardan yasal kısıtlamalardan dolayı Türkiye’de birçok meslek dalında ancak Türk vatandaşları çalışabilir ve yabancılar bu işleri yapamazlardı. Ancak, zamanla bu yasaklar gevşemiş ve Türk-Yunan ilişkilerinin iyi olduğu dönemlerde Yunan vatandaşlarının bu yasaklı işlerde de çalışmalarına göz yumulmuştur. Ancak tüm bu genel olarak

⁵⁹ Orhan Türker, “35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmeleri”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 190, İstanbul, Ekim 1999, s. 10

bahsedilen durum, özellikle ekonomik durumu iyi olmayan Türk toplumu açısından olumsuz bir yaklaşımla karşılanmıştır.⁶⁰

Rum azınlığın üzerinde zaten olumsuz bir izlenim mevcutken Kıbrıs konusunda oluşan gelişmeler durumu daha da olumsuz bir hale getirmiştir. Yunanistan Kıbrıs meselesi ile ilgili olarak Kıbrıs nüfusunun büyük bölümünün Rumlardan oluştuğu gerçeğini vurgulaması ve Türklerin Kıbrıs'ta azınlıkta olmaları dolayısıyla Kıbrıs'ın Yunanistan tarafından ilhakı halinde, Ada Türklerinin bir azınlık olarak durumlarının ne olacağı meselesinin tartışılmaya başlanması azınlık konusunu çarpıcı bir biçimde gündeme getirmiştir. Basında, Kıbrıs'ın Yunan hakimiyetine geçmesi halinde buradaki Türklerin durumunun da Batı Trakya'daki Türklerin kaderine benzeyeceği temasını işleyen yorumlar yapılmıştır. İki ülkede bulunan azınlıkların durumu hakkında sık sık kıyaslamalar yapılmaya başlanarak, İstanbul Rumları Kıbrıs meselesine dahil edilmiştir. Özellikle Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki tutumu çerçevesinde iki ülke arasındaki azınlık problemleri sık sık gündeme getirilmeye başlanmıştır. Yunanistan ve Türkiye'de bulunan karşılıklı azınlık toplumlarının karşılaştırmaları yapılarak, Türkiye'deki Rumların çok daha zengin ve rahat olduğu hatta milli davalarda Yunan görüşlerini ele alacak kadar cesur oldukları şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır. Kıbrıs konusu kapsamında özellikle bazı kesimler, Türkiye'deki Rum azınlığı konunun içine dahil olduğunu belirten açıklamalar yapmışlardır. Kıbrıs Türktür cemiyeti Başkanı Hikmet Bil de gelecekte adayı İngilizlerden devralınca oradaki Rumlara İstanbul'dakiler gibi iyi muamele edeceğiz diyerek, sözlerinden misafir olarak gördüğü anlaşılan İstanbul Rumlarını, Kıbrıs'la ilgili tartışmaya katmıştır. Kıbrıs meselesi ile iki ülkedeki azınlıkların durumu meseleleri arasında kurulan bağlantı, zamanla resmi ağızlar tarafından da dillendirilmeye başlanmıştır. Örneğin Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu 28 Ağustos'da yaptığı açıklamada, Adanın statükosunda yapılacak en ufak değişikliğin Lozan anlaşmasının tadili ve hatta feshi zarureti ortaya çıkaracağını ve bunun neticesi olarak Batı Trakya, On İki Ada ve İstanbul Rumlarının durumunun yeniden gözden geçirileceğini açıkça belirtmiştir. Aynı görüş çerçevesinde bazı ifadeler basında da yer bulmuştur. Vakıf'te verilen bir açıklamada Kıbrıs'ta statüko bozulursa İstanbul Rumlarının durumunun da tekrar gündeme geleceği belirtilmiştir. Böylece

⁶⁰ Türker, "35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye'den Sınırdışı Edilmeleri", s. 11-13

Kıbrıs meselesi beraberinde 1950'lerin ilk yıllarındaki Türk-Yunan yakınlaşmasının sonunu getirmiş ve geçmişte yaşanmış olayların ürettiği tüm sorunlar bu bağlamda gündeme gelmiştir. Bu durum aslında geçmişte yaşanmış kısa dönemli iyi ilişkilerin sağlam temellere sahip olmadığı ve acı hatıraların kabuklarının kalkarak çok çabuk kanayabileceğinin delili olmuştur. Rum azınlık meselesinin Kıbrıs ile birlikte anılır olması, Rum patrikhanesini de gündeme taşımış ve patrikhaneden sürekli olarak Makarios ile Kıbrıs ve Yunan kiliselerinin Kıbrıs meselesinde takındıkları tavrı kınaması istenmiştir. Ancak Patrikhane yaptığı açıklamalarda din ile siyasetin ayrı tutulması gerektiğini, Patrikhanenin siyasetle ilgilenmediğini vurgulayarak, söz konusu kiliselerin Patrikhaneye bağlı olmayıp müstakil/otosefal olduklarını, dolayısıyla bunların tavırlarından Patrikhanenin mesul tutulamayacağını belirtmiştir. Patrikhanenin bu tavrı ise tepkiyle karşılanmış ve başını bilhassa Hürriyet ve Yeni Sabah'ın çektiği basın, Patrikhanenin bu tavrını eleştirmiştir. Hatta Patrikhanenin suskun kalması suçunun ikrarı olarak değerlendirilmiş ve bu yönde yazılar yayınlanmıştır.⁶¹

iv. Basının Etkisi

6/7 Eylül olaylarının yaşanmasının en büyük nedenlerinden biri, önceki bölümlerde de işlendiği gibi Kıbrıs konusundaki gelişmelerin toplum üzerinde oluşturduğu Rum azınlığa yönelik olumsuz yaklaşımdır ve bunun konuyu işleyen basının etkisi ile yaratıldığı söylenebilir. Basın aslında ulusal bir tepki olarak Kıbrıs meselesine duyarsız kalmamıştır. Bu bağlamda, Kıbrıs sorununun 1950'li yıllarda Türk milletinin ve devlet adamlarının gündemine getiren de aslında meseleye duyarlı Türk basınının konuyu ısrarla işlemesi olmuştur. Daha önce belirtildiği gibi çeşitli nedenlerle Kıbrıs'a duyarsız olan hükümet yetkilileri, basının etkisi ile oluşan kamuoyuna duyarsız kalamamıştır. Kıbrıs sorununu Türk kamuoyuna ve Türkiye hükümetlerine mal eden ve konunun ulusal bir dava halinde gelmesine en büyük desteği veren de Hürriyet Gazetesi ve bu gazetenin kurucusu Sedat Simavi olmuştur.

⁶¹ Foti Benlisoy, "6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar", Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı 81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000, s. 28, 29

Çıkardığı Hürriyet gazetesi o dönemde başarılı bir satış hızına ulaşmış ve özellikle Kıbrıs konulu haberleri ile kamuoyunu etkilemiştir. Kıbrıs Türk liderleri ile Türkiye'ye giden Kıbrıs heyetlerinin görüşlerine ve Kıbrıs'taki gelişmelere büyük yer veren Hürriyet gazetesi, öncelikle Türk gençliğinin Kıbrıs davasına sahip çıkmasını sağlamıştır.⁶²

Basın, özellikle Londra konferansı öncesi Kıbrıs'la ilgili yoğun bir haber, yazı ve yorum trafiğine girmiştir. İngiltere'nin Kıbrıs'ı Yunanistan ve Türkiye'nin katılımı ile üçlü bir yönetim altına almak istediği yorumunu yapmış buna ilaveten Türkiye'nin de özellikle Londra'da savunacağı bir Kıbrıs tezinin olması gerektiğini yazmıştır.⁶³

Basının, Kıbrıs ile ilgili yaptığı yayınlara, ulusal bir meseleye ulusal bir basının yaklaşımı olarak bakılmalıdır. Dönemin Yeni Sabah'ta çalışan gazetecilerinden Orhan Birgit Kıbrıs konulu yayınların gazetecilik kaygıları ile birlikte, hatta çoğu zaman bunlara rağmen, Milli Dava'nın yürütülmesi çerçevesinde düşünülebileceğini belirtmiştir. Bu dönemde basında özellikle Patrikhane'nin siyasi kimliği ile ilgili eleştirisel yayınlar yapılmıştır.⁶⁴ Patrikhane'nin Kıbrıs ile ilgili açık bir tavır almaktan kaçınan bir tutum takınması üzerine basında patrikhanenin tedhişçileri desteklediğine dair haberler yayımlanmaya başlamış hatta 8 Temmuz tarihinde Yeni Sabah'ta Fener'in Kıbrıs kilisesine yardımında bulunduğu dair iddialar dile getirilmiştir. Hürriyet de yayınlarında Patrikhanenin siyaset dışılık ve müstakilik konularındaki yorumlarını çürütmeye çalışarak, Patrikhanenin etkili bir siyasi kişilik taşıdığını belirten yorumlara yer vermiştir. Gazete ayrıca okurlarından Patrikhanenin Atina ve Kıbrıs Kiliselerine yardım yaptığı yönünde haberler aldığını da belirtmiştir.⁶⁵

Basında Patrikhane'nin Yunanistan'dan para aldığına dair yazılar da yayımlanmış ve bu sebepten Patrikhane'de Yunanistan'ın sözünün geçtiği şeklinde yorumlar yapılarak eğer böyle bir durum olmasa idi Patrikhane'nin Kıbrıs'ta gelişen

⁶² İsmail , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 40 ; Fırat, **a.g.m.**, s. 23 ; Aziz Nesin, **Salkım Salkım Asılacak Adamlar** , Adam Yayınları, İstanbul, 1987 , s. 15

⁶³ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 86

⁶⁴ Konstantina Andrianopulu, "6-7 Eylül Olayları", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:185, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s. 24

⁶⁵ F.Benlisoy, "6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar", s. 30

EOKA eylemlerini tenkit etmesi gerektiği vurgulanmıştır. MTTB'nin 20 Temmuz 'da yaptığı basın toplantısında Yunanistan ve Kıbrıs'taki ortodoks din adamlarının Rumları kan dökmeye davet ettikleri ve Patrikhane'nin bu tavırlar karşısında suskun kaldığına dikkat çekilerek Patrikhane'den tavrını netleştirmesi istenmiştir. Patrikhane siyaset ile uğraşmadığını belirterek rahat bırakılmasını isteyen bir açıklama yapması üzerine basında patrikhanenin yanıtı, gençliğin infialine sebep olan kaba bir cevap olarak değerlendirilmiştir. Özellikle Papa Eftim'in aslında Patriğin Kıbrıs ile ilgili etkili olabileceğine dair açıklama yapması basında büyük yer tutmuştur. Hürriyet gazetesi, Patrikhanenin din adamlığına yakışmayan tavrını eleştirmek maksadıyla başka bazı dini reislerle görüşmüş ve yayınlarında Fener Rum patriğini bu dini reislerin tutumunu örnek göstererek eleştirmiş ve Diyanet İşleri Reisi, Hamambası ve Ermeni patriğinin basında yer alan ve tedhişçiliği kınayan açıklamalarıyla Patrikhanenin arasındaki tezat vurgulanmıştır.⁶⁶

Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler, soğuk savaş ortamı içinde de ayrı bir özellik taşımıştır. Özellikle 14 Temmuz'da Moskova Patriğinin davetlisi olarak SSCB'ye gidecek olan İskenderiye Patriği Hiristoforos'un Yeşilköy hava alanında Fener'in üç temsilcisi ile bir görüşme yapması, basında eleştiri konusu olmuş ve basın bu görüşmelerin Patrikhane'nin siyaset ile uğraştığının bir delili olarak göstererek yayın yapmıştır. Sovyetlerin yayılcılık amaçları kapsamında değerlendirilen bu olay ile ilgili olarak Sovyetlerin bir Ortodoks birliği kurmaya dönük çabalar içerisinde olduğu iddiaları basında işlenmiştir.⁶⁷

Türk toplumunu Rumlar aleyhine düşünmeye sevk eden önemli faktörlerden biri de basında çıkan, Patrikhane'nin Kıbrıs hakkındaki Yunan politikasını desteklemek maksadıyla İstanbullu Rumlardan para topladığına ilişkin haberlerdir. Bu konu ile çıkan yazılarda Rumlar arasında sinsice Türkler aleyhine çalışan vatandaşlarımızın olup olmadığı sorgulanmış ve dışarıdan ajanlarla ilişkiler olabileceği vurgulanmıştır. Rum asıllı vatandaşların Türkleri hiç desteklemediği ancak Türklerin bu topluma hep olumlu yaklaştığı belirtilerek bunların daha duyarlı olmaları yazılmıştır. Bu yorumlar özellikle patrikhane tarafından tekzip edilmiş

⁶⁶ F. Benlisoy, "6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar", s. 30-31

⁶⁷ Aynı yer

ancak basın ve kamuoyu ikna edilememiştir. Basın iddialarını daha da somutlaştırmış ve 3 Eylül tarihli Hürriyette

“Patrik Athenagoras efendi Kıbrıs ta İstanbuldan para göndereceğini oradaki vakıfların gelirlerini Makarios’a terk ve hediye etmiştir. İşte, Fener’in Kıbrıs’a yardımı bu kanaldan yapılmaktadır. Athinagoras Efendi yi bunu tekzibe değil, aksine ispata davet ederiz.”

ifadeleri yazılmıştır. Patrikhane aleyhinde yapılan yayın ve açıklamalar sokakta da yankı bulmaya başlamış ve 10 Ağustos’da Yeni Sabah’ta çıkan habere göre Patrik, Eminönü’nde yuhalanarak sataşmalarla karşılaşmıştır. İstanbul’da yayımlanan Rumca gazeteler de basında eleştiri konusu yapılmış ve bu gazeteler, Kıbrıs’a dair Türk görünüşünü açıkça desteklediklerini belirtmedikleri için itham edilmişlerdir. Gazeteler Yunan basınında çıkan haberleri aktardıkları içinde eleştirilmiş ve Rumca gazetelerin Kıbrıs hakkında yorumda bulunmaması, Patrikhane için olduğu gibi, resmi görüşe karşı olmak şeklinde yorumlanmıştır. Rumca gazetelerin Kıbrıs’a dair haberleri yorumsuz vermeleri, Yunan kaynaklı haberlere yer vermeleri, eleştiri konusu yapılmış ve Türkiye açısından olumlu haber vermedikleri özellikle belirtilmiştir.⁶⁸

Türk ve İstanbul’daki Rum basını arasında adeta bir polemik başlamış ve hatta Cumhuriyet gazetesinde düzenli bir köşe oluşmuştur. Rum basınına eleştiriler sadece Türk basını ile sınırlı kalmamış, Kıbrıs Türktür Derneği gibi dernekler de eleştirilere katılarak kamuoyuna etkileyen açıklamalar yapmışlardır. Rumca basının yayın çizgisine dönük yorumlar ihanet imalarıyla örülmüş ve Rumca basını Kıbrıs meselesini bir dava gibi ele almaya çağıran yazıların ardı arkası kesilmemiştir. Kısacası Türk basını tarafından ele alınan Rumca basın bütün memlekette derin infial uyandırmıştır. Galeyana gelen bazı Türk gençleri 26 Ağustos günü Apoyevmatini gazetesine giderek gazeteyi protesto etmişler ve aynı gün Apoyevmatini gazetesinin nüshaları muhtelif yerlerde yırtılıp parçalanmıştır. Konferans günü yaklaştıkça Kıbrıs’la ilgili tartışmalar iyiden iyiye hararetlenmiş ve 28 Ağustos’ta Kıbrıs’ta Rumların Türklere karşı katliama girişecekleri söylentisi tansiyonu iyice artırmıştır. Gazetelerde Kıbrıs’ta yaşanan gelişmeler birinci sayfadan aktarılmış ve durumun nasıl kritik bir hal aldığı, Türklerin zor durumda olduğu vurgulanmıştır. Bu söylenti ülke çapında tepkilere neden olmuş ve 26 Ağustos tarihinde Cumhuriyet’te

⁶⁸ F. Benlisoy, “6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, s. 32,33

yayımlanan bir habere göre, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta bulunmak için TMTF'ye müracaat edenlerin sayısı 15 gün içinde 1243'e ulaşmıştır. 31 Ağustos'ta Vatan'da çıkan başka bir habere göre ise Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin İskenderun şubesine 23 bine yakın insan Kıbrıs'a gitmek üzere başvurmuştur. Akhisar cezaevinde tutuklu bulunan mahkumlarsa Adnan Menderes'e yolladıkları telgrafta Kıbrıs'a gitmek istediklerini bildirmişlerdir. Yeni Sabah'a göre, Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu'na yollanan 15 bin imzalı bir telgrafta Adana'lılar 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Türkleri imha edeceklerini söyleyenlere karşı mücadele için hazır olduklarını ve emir beklediklerini bildirmişlerdir. Oluşan bu hava içinde İstanbul'da bulunan Kıbrıslı Türklerden oluşan bir heyetle birlikte gerçekleştirilen basın toplantısında Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil, 28 Ağustos'un katliam günü olarak ilan edilmiş olmasına dair bir soruya oldukça ilginç bir yanıt vermiştir:⁶⁹ *“Bu harekete verilecek cevabın çok kısa olması lazım! İstanbul'da çok Rum var...”*

Yunan basınında İmroz, Bozcaada ve Doğu Trakya'ya ilişkin yayımları bazı taleplerin öne sürülmesi üzerine Vatan gazetesi de Batı Trakya ve On iki Ada için bir kampanya başlatmıştır. Bunun gibi basında yer alan Patrikhane ve Rumca basın aleyhindeki kampanya, Kıbrıs Türktür Cemiyeti ve çeşitli gençlik örgütlenmelerinin açıklama ve etkinlikleri, İstanbul'daki havayı gerginleştirmeye başlamıştır. Kentin değişik yerlerinde Rumlarla tartışmalar kavgalar baş göstermiş, 22 Ağustos'ta Kıbrıs Türktür Cemiyeti Mecidiyeköy şubesi üyeleri Beyoğlu'ndaki dükkanlara giderek cemiyetlerinin afişlerini asmışlar, hatta bir kuyumcуда çalışan Yunan uyruklu Cenyo Mordo, afişi asmak istemeyince tartışma çıkmış, Mordo polisçe yakalanarak hakkında tahkikat başlatılmıştır. Özellikle Londra Konferansı'nın başlamasıyla birlikte şehirde gerginlik doruk noktasına ulaşmış ve Patrikhane Çevresinde ve Rumların yoğun olarak yaşadığı semtlerde polis güvenlik önlemleri almıştır.⁷⁰

6-7 Eylül olaylarının gerçekleşmesinde basının payı, belki de en bariz şekilde Mithat Perin'in çıkarttığı İstanbul Ekspres adlı gazetenin 6 Eylül akşamı Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evin bombalandığını duyuran nüshası ile düşünülmüştür. Ancak basının olaylarla ilgisi, bahsettiğimiz gibi çok daha kapsamlı ve karmaşık olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken şey, basının Türkiye'de özellikle 1950'lerde edindiği

⁶⁹ F. Benlisoy, “6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, s. 34, 35

⁷⁰ F. Benlisoy, “6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, s. 36

yığınsal niteliklidir. Ülkede II.Dünya savaşı sonrasında hızla gelişerek bazı gazetelerin baskı sayıları 70-80 binlere ulaşmıştır. Basının bu dönemde edinmiş olduğu güç nedeniyle 6-7 Eylül hadiselerinin öncesinde yapılmış olan yayınlar çok etkili olmuş ve memleket çapında popüler bir Rum karşıtı düşüncenin oluşumunu hazırlamıştır denilebilir. Bu dönemde basın toplumun en alt kesimlerine kadar inmiş ve eski seçkin basının yerini, daha standart olsa da yığınsal nitelikli bildirişim biçimleri almıştır. Yani Türk milliyetçiliğinin daha erken devrelerinde oluşmuş kimi söylemsel stratejiler, kitlesel basın aracılığıyla bu dönemde daha popüler, daha yığınsal bir nitelik kazanmış ve İstanbul’lu Rumlarla yaşanan ortak deneyimleri tanımlayıp adlandırabilecek bir ortak dil dolaşıma sokulmuştur. Burada söylenecek tek şey, özellikle İstanbul’da Ağustos’un son günlerinden başlayarak Eylül’ün altısına kadar artan gerginliğin, yaklaşmakta olan olayları ayan beyan haber verdiğiidir. Kıbrıs meselesi ve onunla beraber Türkiye’de Rumlar hakkında oluşan toplumsal atmosfer, İstanbul’lu Rumlarda derin bir güvensizlik hissi yaratmış ve azınlığın hem nicelik hemde nitelik olarak daralmasında bu güvensizlik baş etken olmuştur. Bu güvensizlik ikliminin oluşmasında kuşkusuz basın payına düşeni hatta çok daha fazlasını yerine getirmiştir.⁷¹

v. Hükümetin Tutumu

6/7 Eylül olaylarının gerçekleşmesinin arkasında devlet yöneticilerinin olduğunu iddia eden görüşler vardır.⁷² Bu bağlamda hükümetin olaylar öncesi genel olarak tutumuna göz atmak faydalı olacaktır. Daha önce işlenen iç politik gelişmelerde ana hatlarıyla ülkenin durumu incelendiğinden bu bölümde olaylarla ilintili olarak hükümetin tutumu değerlendirilecektir.

1950 yılındaki seçim zaferi ile iktidara gelen Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında gayrimüslim azınlık ile ilişkileri gayet ılımlı yaşamıştır. Ancak en büyük desteği aldığı taşradaki köylü kitleler, toprak sahibi gruplar ve kentlerdeki önceki

⁷¹ F. Benlisoy, “6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, s. 29-37

⁷² Dilek Güven, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Çeviren: Bahar Şahin, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s. 4

iktidara eleştirisel yaklaşan elitler, değişen ekonomik koşullardan daha fazla pay almak istemiş bu durumda hükümet açısından bir ikilem yaratmıştır. Özellikle İstanbul'da ekonomik hayatı büyük ölçüde elinde tutan gayri müslim azınlık ile bu yeni oluşan yapı bir anlamda çatışmaya başlamıştır. 1950'lerin ortalarına doğru ekonomik koşullarda yaşanmaya başlayan bazı olumsuz durumlar bu çatışmayı daha da güçlendirmiş ve bu durum hükümeti farklı tutumlar takınmaya sevk etmiştir. Hükümetin bir anlamda sertleşen ve bu çerçevede muhalefeti susturan bir yaklaşım içine girmesi basın, öğrenci ve entellektüel çevrelerden tepki toplamıştır. Oluşan bu durum sırasında Kıbrıs sorunu da uluslararası düzeyde dikkat çeken bir anlaşmazlığa dönüşmüş ve Türkiye'nin o dönemdeki iç politikasını belirlemeye başlayan önemli bir unsur haline gelmiştir. Siyasi ve ekonomik açılardan bazı olumsuzluklar yaşayan Menderes hükümeti, Türk kamuoyunun dikkati Kıbrıs sorununa yöneleceğinden bundan yararlanmayı düşünmüştür. Eğer olaylardan sonra Örfi İdare ilan edildiği düşünülürse hükümetin bu ortamda siyasi gelişmeleri daha rahat kontrol altında tutabileceği değerlendirilebilir.⁷³

Hükümetin Kıbrıs meselesi ile ilgili takındığı tutumu anlamak için özellikle Menderes'in Kıbrıs'a yaklaşımını değerlendirmek faydalı olacaktır. Olaylar öncesi yapılan bir açılış sonrası Hikmet Bil Başbakan Menderes tarafından arabasına çağırılmış ve Kıbrıs'taki durum sorulmuştur. Cevaben Bil Kıbrıs'ta silaha ihtiyaç olduğunu bildirmiş ancak Menderes silah verilemeyeceğini söylemiştir. Bil bunun üzerine silahın para ile temin edilebileceğini ve derneklerinde bir miktar parası olduğunu belirtmiş, bunun üzerine Başbakan paranın aktarılmasında yardımcı olunacağını ve 5000 liralık bir yardımında ilave olarak verileceğini söylemiştir. Menderes ayrıca Londra'dan Zorlu'nun daha aktif olunması yönünde istekleri olduğunu belirterek konferansın ya haklılığımızı kabul edeceğini ya da dağılacağını söylemiştir.⁷⁴ Bu durum bize Hükümetin gelişen olaylar çerçevesinde giderek daha katı bir tutum takındığını göstermektedir.

⁷³ **Ag.e.**, s. 4-5

⁷⁴ Demirer, **a.g.e.**, s. 422,423

vi. Menderes'in Nutku

Kıbrıs'taki gelişmelerin 1955 Ağustos ayında Türkiye'de ulaştığı boyut önceki bölümlerde de işlendiği gibi hükümetin mutlak müdahalesini gerektirmiştir. Çünkü, Kıbrıs'taki Rumların terör faaliyetleri, Yunanistan'ın Enosis için pervasız uğraşları Türk kamuoyu tarafından tepkiyle takip edilmeye başlanmış ve hükümet yetkilileri basın kanalıyla da gelen bu baskı karşısında sorumluluk almak durumunda kalmışlardır. Özellikle bir sonraki bölümde işlenecek olan Londra konferansı öncesi oluşan bu hava içinde Başbakan Adnan Menderes tarafından 24 Ağustos 1955'te Liman Lokantasında yapılan konuşma önem taşımaktadır. Kıbrıs konusunda yapılan bu konuşma daha önce hiç olmadığı kadar sert ve kararlı olmuş, tüm dünyaya Türkiye'nin kararlılığını gösteren bu konuşma Kıbrıs Türkleri tarafından memnuniyetle karşılanırken, Yunanistan'da şaşkınlık yaratmıştır. Bu konuşma bir anlamda Yunanistan için bir ihtar, İngiltere için bir ikaz olmuştur.⁷⁵

Adnan Menderes yaptığı konuşmada ilk olarak bir gün önce İngiltere'ye verilen notadan bahsederek buradaki amacın Kıbrıs Türklerinin güvenliğinden duyulan endişenin belirtilmesi olduğunu ifade etmiş ve devamında Türkiye'nin bugüne kadar sessiz kalmasının sebebinin Türk-Yunan dostluğuna verdiği önemden kaynaklandığını söylemiştir. Menderes 28 Ağustos'ta EOKA'nın Kıbrıs'lı Türkler için bir katliam planladığından bahsederek İngiltere'yi uyarmış ve ani gelişebilecek olaylarda eğer yerel yönetim yetersiz kalırsa Kıbrıs'lı Türklerin müdafasız kalmayacağını bildirmiştir. Bu açıklama artık Türkiye'nin gerekirse harekete geçebileceğinin işareti olarak algılanabilir. Adnan Menderes Yunanistan'ı daha makul olmaya davet etmiş ve dostluğun bozulmasının başkalarının işine yarayacağını, Kıbrıs sorununda ileri sürülen nüfus probleminin gerekçelerinin yetersiz olduğunu belirterek,

“Memleketlerin hudutlarının mutlak ve tek amil olarak ırki esasa istinaden çizilmediği hususunda, bugünkü dünyada yüzlerce misal vermek mümkündür. Aynı zamanda, muayyen bir nüfus topluluğunun, mesela Kıbrıs'ta olduğu gibi sakin bulunduğu arazi parçası mutlaka falan memlekete ilhak edilmediği takdirde orada sakin olanların bedbaht ve felaket içinde olacakları iddiası da hiçbir suretle doğru değildir.

⁷⁵ Gazioğlu, a.g.e., s. 87

Baksınlar, görsünler: memleketimizdeki Rum vatandaşlarımızla ne derecelere kadar kardeşçe ve hepimiz aynı vatanın çocukları olmak bahtiyarlığı içinde yaşamaktayız.

Bugün tahrikçilerin istinat etmek istedikleri Ada'daki nüfus sayısının fazlalığı esasını, kendi ifadeleriyle bir hamlede çürütmek mümkündür. Vaktiyle Garbi Trakya için Lozan'da bir plebisit yapılmasını istemiştik. Buna şiddetle itiraz eden Yunanistan olmuştu. O günkü iddia ve delillerini bugün kendilerine karşı kullanmak kolaydır.

Bunun ötesinde, tarihi hadiselerin akışına bakarak şurasını dikkatleri önüne koymak lazımdır. Nüfus ekseriyetinin kendilerinde olması esasına dayanarak mı daha dün Ankara'nın önüne kadar gelmiş bulunuyorlardı? İzmir'de, Aydın'da, Denizli'de, Eskişehir'de işleri ne idi? Acaba oralarda Self-Determination, milletlerin kendi mukadderatlarını kendilerinin tayin etmesi prensibinin hakimiyetini tahakkuk ettirmek için ilahi bir misyonları mı vardı? Birinci Cihan Harbi'nin emsalsiz felaketleri içinden tamamıyla takatsiz, silahsız, hatta milli birliğini kaybetmiş bir halde çıktığımız bir anda, bizi istikbalimize ve milli mevcudiyetimize mal olacak derecelerde tehlikelerle karşı karşıya bırakmış olan hadiseleri Atatürk'ün ve Venizelos'un realist görüşlerine uyarak unutmak ve kaale almamak istiyoruz. Fakat bugünkü manzara, bize milli mevcudiyetimiz için yaptığımız sonsuz fedakarlıkları ve yaşadığımız çok tehlikeli ve elemli seneleri zaruri olarak hatırlatıyor.”

demıştır. Görüldüğü gibi burada ilk bölümlerde belirtilen Türk-Yunan tarihinin izleri tekrar gün yüzüne çıkmıştır. Başbakan Menderes konuşmasına Yunanistan'ın bir çeşit emperyalizm politikası izlediğini belirterek şu şekilde devam etmiştir:

”Fakat muhasebesi tam yapıldığı takdirde, bu politikanın, hem Yunanistan için hem Türkiye için şeametli olduğunu kabul etmemeye imkan yoktur. Girit alındı, şurası burası alındı. Daha da birçok yerler alınacak sanıldı. Ankara'ya kadar gidildi ve hadiseler, oralarda asırlardan beri Türklerle yan yana, kucak kucağa yaşayan ırkdaşlarının, tarihte misli görülmemiş bir tasfiyesi ile nihayet buldu. Girit'i almak metodlarının Kıbrıs'ta tekrar edilmekte olması, ister istemez Türkleri, Yunan irrendantizm hareketlerinin başlangıcından bugüne kadar olan seyrini hatırlamaya sevk ediyor. Kıbrıs'taki bir avuç ekseriyetlerine istinat ederek dünyanın başına yeni yeni gailleler açmak isteyenlere, ister istemez, “Ankara önünde ne işleri vardı?” sualini sormak zarureti hissettiriyor.”

Başbakan açıklamasına Türkiye'nin güvenliği ile devam etmiş ve Türkiye kıyılarının yabancı devletler ile çevrili olduğunu, ancak Kıbrıs sahasının elverişli olduğunu belirterek Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin rızası olmadan sonuçlanamayacağını, yine de Türk milletinin iyi niyetli gayretlerinin devam edeceğini belirterek sözlerini

“Fakat şurasını da katiyetle ifade edeyim ki, bu memleketin, Kıbrıs statükosunda bugün için ve hatta yarın için memleket aleyhine olabilecek bir değişikliğe katiyen tahammülü yoktur”

diyerek bağlamıştır.⁷⁶

Başbakan tarafından yapılan bu etkili ve kararlı açıklama Türkiye’deki muhalefet partileri tarafından da desteklenmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ertesi gün yaptığı bir açıklamada

“Kıbrıs’daki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün tedbirlerde beraberiz. Kıbrıs Konferansında haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün gayretlerinde destekleriz.”

derken ayrıca

“Dış politikamızın Kıbrıs ile meşgul olacağı bu günlerde iç politikamızın havasının da Kıbrıs ile dolu olduğunu dünya’ya göstermek vazifemizdir. ”

diye eklemiştir. CM Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise

”Kıbrıs meselesi ve oradaki kardeşlerimizi tehdit eden yakın tehlike hakkında, hükümetimizin bu gün gazetelerde okuduğumuz ve çoktan beri beklediğimiz enerjik beyanatını büyük bir memnuniyetle karşıladık. Esasen CM partisinin dün Edirne’de yapılan kongresinde hükümetin çok enerjik hareket etmesi lazım geldiğini, haklarımızı ve Kıbrıs’ta ki kardeşlerimizi korumak mevzuunda bütün milletin kendisiyle beraber olduğunu açıklamıştık.”

diyerek muhalefetin hükümetle fikirbirliği içinde olduğunu göstermiştir. Kıbrıs’lı Türkler tarafından da desteklenen Başbakanın bu açıklaması adeta bir dönüm noktası olmuş ve açıklamada hissedilen enerji tüm Türkiye genelinde gerçekleşmiştir.⁷⁷

vii. Londra Konferansı

Kıbrıs’taki Rumlar 1955 yılında Enosis yönündeki faaliyetleri yoğunlaştırıp ve hatta silahlı mücadeleye başladığında İngiltere bu konuyu çözüme kavuşturmak için yollar aramaya başlamıştır. 27 Mayıs 1955 tarihinde iktidara gelen İngiltere’deki

⁷⁶ Akar, **a.g.m.**, s. 89 ; Demirer, **a.g.e.**,s. 395 - 400

⁷⁷ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 87-91 ;

Muhafazakar Parti bu bağlamda ‘Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi’ konulu bir konferans planlamış ve Türkiye ile Yunanistan’ı davet etmiştir. Türkiye hemen, Yunanistan ise gecikmeli olarak daveti kabul etmişlerdir. Amerika’da bu konferansı desteklediğini açıklamıştır. Türkiye ana konusu Kıbrıs olacak olan bu konferanstan çok memnun olmuş ve gazeteler Türkiye’nin Kıbrıs’la ilgili coğrafi, tarihi, askeri ve hukuki haklarından bahsetmiş, Tercüman gazetesinde Cihat Baban, İngiliz gazetelerinin ifadelerinden, İngiltere’nin Kıbrıs’ı askeri bir üs olarak istediğini ve adanın yönetimini İngiltere, Türkiye ve Yunanistan üçlüsüne vermek istediğini anladığını belirtmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Yunan dostluğunu düşünerek hareket etmesine rağmen Yunanlıların Kıbrıs meselesinde Türk dostluğunu önemsemediklerini söylemiştir.⁷⁸

Konferans tarihinin 29 Ağustos olarak kararlaştırılmasının hemen ardından Yunanistan hızla hazırlıklara başlamış, hükümet yetkilileri Makarios ile sık sık görüşmüş ve Self Determinasyon konusunda ısrarlı olunarak gerekirse Birleşmiş Milletlere başvurmayı kararlaştırmıştır. Türkiye’de ise özellikle basın meseleyi işlemiş, Kıbrıslı Türkler de başbakana telgrafla bağlılıklarını ve güvenlerini bildirmiş ve Londra’da Türk tezini savunmak için bir heyet bulundurulacağını duyurmuştur. Bu yaklaşımlar Hükümet yetkililerini çok daha duyarlı hale getirmiş ve Başbakan Adnan Menderes bir önceki bölümde anlatılan Liman lokantasındaki meşhur nutkunu yapmıştır. Bu nutuk Türk hükümetinin artık meseleyi ne kadar ciddiye aldığına bir göstergesi olarak Konferans öncesi Türk çevrelerinde memnuniyet yaratırken özellikle Yunanistanda şaşkınlık yaratmıştır.⁷⁹

Dışişleri bakanı Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti ve yine Dışişleri bakanı Stefanapulos başkanlığındaki Yunan heyeti bir iki gün öncesinden gelerek siyasi faaliyet ve temaslara başlamışlardır. Bu temaslar sırasında Türk heyetinin özellikle İngiltere Dışişleri bakanı Mac Millan ile yapılan görüşme sonrası edinilen düşünceleri Türkiye’ye iletmek için çektiği telgraf önem taşımaktadır. Bu telgraf durumu genel hatlarıyla anlatırken, içinde bulundurduğu kimi ifadeler daha sonraları değişik anlamlar taşıdığı ve bir anlamda 6/7 Eylül olaylarının siparişinin yapıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Özellikle telgrafın son kısmında yer alan;

⁷⁸ Gazioğlu, a.g.e., s. 84-85 ; İsmal, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, s. 51

⁷⁹ Gazioğlu, a.g.e., s. 86-87

“Muhtelif İngiliz gazetecileriyle ve nihayet bugün Hariciye Nazırı ile yaptığımız görüşmelerden aldığımız intiba İngilizlerin muhtemel bir hal çaresi olarak ilerde bir self-determinationa fırsat verebileceği vaadi ile Yunanlılara taviz vermek suretiyle bir hal çaresi bulunabileceğini düşünmekte olduklarını fakat zatı devletlerinin beyanatı ve burada iki gündür yaptığımız mülakatlar ve beyanatlar neticesinde tebellür eden hattı hareketimizin bunları şaşırttığı merkezindedir. Ancak bizim haklarımızda ne dereceye kadar ısrar edeceğimiz hususunda tereddüt sahibi oldukları müşahade edilmektedir. Bu sabahki mükalemelerimiz gayet nazikane cereyan etmekle beraber gayet kati ifadeler altında geçti ve bizim haklarımızı savunmamız hususunda cesaretimizi kıracak bir eda takınmadılar. Fakat ifadelerimizle haklarımızda musır davranacağımıza kendilerini teyakkun ettirdiğimizi zannediyorsak da bu sahada çok çalışılması icap ettiğini, anlamaktayız. Bu sebeple gerek biz, gerek gazetecilerimiz bu yolda, gayret sarf ediyoruz.”

ifadeleri için sonraları farklı şekilde yorumlar yapılmıştır.⁸⁰

Üçlü Londra Konferansı 29 Ağustos Pazartesi günü saat 17:00 de Kraliçe'nin ikamet etmekte olduğu Buckingham Sarayı yakınındaki Lancaster House'da açılmıştır. İlk olarak söz alan İngiliz Dışişleri Bakanı Mac Millan Türk ve Yunan hükümetlerinin daveti kabulünden dolayı teşekkür etmiş ve onu takiben söz alan Yunan ve Türk Dışişleri bakanları da iyi niyetlerini belirten ifadeler kullanarak karşılık vermişlerdir. Bu ilk oturum sonrası Mac Millan daimi başkanlığa seçilmiş ve görüşmelerin gizli olmasına karar verilmiştir. Görüşmelerin başlama günlerinde İngiliz gazeteleri Yunan ve Türk taraflarının varlığı sebebiyle İngilizlerin adada kalması gerektiğini yazmışlardır. Londra Konferansı iki aşamalı olmuştur. Birinci aşamada İngiliz, Türk ve Yunan delegeler ayrı ayrı söz alarak görüşlerini bildirmişlerdir. Bu aşamada İngiltere, adadan ayrılmak niyetinde olmadığını, Doğu Akdeniz savunmasında üç ülkenin birlik olması ve bunda Kıbrıs'ta kendini göstermesi gerektiğinden hareketle bir muhtariyete taraf olabileceğini belirtmiştir. Yunan delegesi Kıbrıs halkına Self Determinasyon hakkının tanınmasında ısrar ederken Dışişleri bakanı Zorlu 1 Eylül'de Türk tezini anlatan bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmada Fatin Rüştü Zorlu Kıbrıs'ın coğrafi olarak Anadolu'nun bir uzantısı olduğuna değindikten sonra Türkiye açısından stratejik önemini vurgulamış ve bir savaş durumunda Türkiye'nin sadece güney limanlarından ikmal yapabileceğini, bu limanlarında Kıbrıs'ın denetiminde bulunduğunu, batıdan Anadolu'yu çevrelemiş

⁸⁰ Demirel, a.g.e., s. 401-404 ; Akar, a.g.m., s. 87

adalarla Kıbrıs'ın aynı gücün egemenliğinde bulunmasının Türkiye'nin güvenliği açısından kabul edilemez olduğu belirtmiştir. Self Determinasyon konusunda da Ada'daki Türk halkının durumu ve tutumu açısından bunun mümkün olmadığını vurgulayan Zorlu, Türkiye'nin adaya ilişkin politikasını ise; Türkiye statükonun, yani İngiliz yönetiminin sürmesinden yanadır ancak eğer statüko bozulacaksa ada eski sahibine yani Türkiye'ye geri verilmelidir diye açıklamıştır. Türk heyetinin gerçekçi açıklamaları Yunan heyeti tarafından iyi karşılanmamış ve 2 Eylül'deki görüşmelerde İngiltere'nin isteği ile konferans 6 Eylül tarihine tekrar toplanmak üzere ertelenmiştir. Bu arada Stefanopulos Atina'ya gitmiş ve Yunan basını Zorlu'nun açıklamaları karşısında Yunan heyetinin başarısızlığa uğradığını yazmışlardır. Hatta durumu daha kötü değerlendiren bir kısım basın konferanstan çekilme ihtimalini bile gündeme getirmiştir.⁸¹

6 Eylül 1955'te başlayan konferansın ikinci bölümünde İngiltere'nin teklifleriyle gündeme girilmiştir. İngiltere Kıbrıs'ta iki ana problemin olduğunu belirtmiştir. Birinci problemi uluslararası durumun gerektirdiği asgari şartlarda Kıbrıs'taki toplumların çıkarlarının sağlandığı adayı muhtariyete götürecek bir anayasa hazırlanması, ikinci problemi de Kıbrıs'ın gelecekteki uluslararası statüsü olarak açıklayan İngiltere konferansın bu çerçevede ilerlemesi gerektiğini belirtmiştir. Gerekli tedbirlerin kendisi tarafından alınacağını belirten İngiltere, Türk ve Yunan taraflarının desteğini istemiş ve istenen şartları şu şekilde belirtmiştir. Adanın içişlerinden tek sorumlu ve yetkili İngiltere olacak ve iç muhtariyeti amaçlayan liberal bir anayasa hazırlanacaktır. Anayasa Türk toplumunu dikkate alan ancak çoğunluğa dayalı meclisi öngörecektir. Savunma, Dışişleri ve İçişleri hariç diğer devlet işleri Kıbrıslılara verilecektir. Türk toplumunun da bu bakanlıklardan pay alması temin edilecektir. Kıbrıs Başbakanı, valinin onayının alınması ile meclis tarafından seçilecektir. Bu anayasayı hazırlamak için bu konferansta üçlü bir özel komite seçilmelidir. İngiltere ikinci problemin şimdilik uzlaşılması mümkün olmayan özelliklerinden dolayı sonraya bırakılmasını istemiş ve bu aşamada tarafların dostluk çerçevesinde ilk problemi halledip daha sonra yapılacak bir konferansla ikinci problemin çözümüne bakmaları istenmiştir. Self Government

⁸¹ Gazioğlu, a.g.e., s. 91-96 ; Fırat, a.g.m., s. 25

düşüncesinde olan İngiltere'nin bu isteğini Türk heyeti şu nedenlerle kabul etmemiştir:

1. Gelişen olaylar adadaki iki toplumun arasını açmış olduğundan ve Self Government iyi geçinen toplumlara uygulanabileceğinden buna şimdilik imkan yoktur.

2. Rumlar ilhak fikrinden vazgeçmedikçe bu durum ilhak isteyenleri daha da cesaretlendirecek ve faaliyetlerine uygun zemin hazırlayacaktır.

Yunan heyeti önce bu teklifler karşısında yorum yapmamış, bir incelemeden sonra cevap verileceğini bildirmiştir. Ancak Birleşmiş Milletler'deki Yunan delegesinin Londra konferansının bir sonuca varmadığı iddiasıyla Kıbrıs meselesinin Asamble tarafından görüşülmesini istemesi Yunanlıları İngilizlere red cevabı verilmesine götürmüştür.

29 Ağustos'ta başlayan konferans İngiltere'nin verdiği muhtariyet teklifinin reddi ile hiç bir karar alınmadan 7 Eylül'de sona ermiştir. Burada belirtilmesi gereken bir husus da Melih Esenbel tarafından aktarılan 6 Eylül gecesi Menderes ve Zorlu arasında yaşanan telefon görüşmesidir. Görüşmede Zorlu konferanstaki gelişmeler hakkında bilgi verirken Menderes o sırada İstanbul'da yaşanan olayların da etkisi ile sert bir üslup ile konferansı terk etmelerini istemiştir.⁸² Fakat yine de Kıbrıs ile ilgili bazı konular aydınlanmış, taraf olan ülkelerin görüşleri öğrenilmiş ve bir anlamda Türkiye kendi haklı endişelerini dünyaya duyurabilmiştir. Bu konferans Türkiye'nin Kıbrıs'la birinci öncelikle ilgili olduğunu kanıtlamıştır. İngiltere'nin adayı kolay bırakmayacağı ve Self Determinasyon'un uygulanamayacağı anlaşılmıştır. Bu konferans sonrası İngiliz basını Türk tezinin kuvvetinden ve Yunanlıların haksızlıklarından da bahsetmiştir. Bu konferan Türk diplomasisi açısından bir zafer olmuştur. Çünkü uluslararası ortamda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda hak ve söz sahibi olduğu kabul edilmiş ve bu tarih bir merhale olmuştur.⁸³

⁸² Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993, s.125-126

⁸³ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 96-101

viii. Atatürk'ün Evine Atılan Bomba

5 Eylül 1955 gecesi Selanik'te, Atatürk'ün evinin bulunduğu bahçenin kenarında bir bomba patlamış ancak etkisi esas olarak Türkiye'de yaşanmıştır. 6-7 Eylül olaylarının patlamasını sağlayan bir kıvılcım olan bu olayın Türkiye'de duyurulmasından sonra olaylar bir çığ gibi büyümüştür. Bomba olayını yaptığı ek baskı ile manşetten duyuran İstanbul Ekspres gazetesinin etkisi büyük olmuştur. İddialara göre, İstanbul Ekspres'in sahibi Mithat Perin ve Yazı İşleri Müdürü Gökşin Sipahioğlu, Selanik'te bombanın patlayacağını önceden bildiklerinden kağıt stoku bile yapmışlar böylece günlük tirajı 30 bin civarında olan İstanbul Ekspres, 6 Eylül günü tam 300 bin adet basılmıştır. Yunanistan, olayın Türk hükümeti tarafından planlanmış olduğunu iddia etmiş ve bunu gerçek bir Yunanlının yapmış olamayacağını belirtmiştir.⁸⁴ Yunan tezine göre, bomba diplomatik çanta içinde Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp tarafından Türkiye'den getirilmiş ve Türk Başkonsolosluğu'nda kavasa olarak çalışan Hasan Uçar tarafından bahçeye atılmıştır. Uçar'ı azmettiren kişi olarakta Selanik Hukuk Fakültesi 2. sınıf öğrencisi olan ve Milli İstihbarat Teşkilatı'nın bir elemanı olduğu iddia edilen Oktay Engin belirtilmiştir. Olaydan sonra Hasan Uçar ve Oktay Engin tutuklanmış ve Oktay Engin'e üç yıl altı ay, Hasan Uçar'a ise 2 yıl hapis cezası verilmiştir. 9 ay Selanik cezaevindeki hücrede yatan Oktay Engin, tahliye edildikten sonra Türkiye'ye sığınmış ve Selanik'te yarıda bıraktığı hukuk fakültesini İstanbul'da bitirmiş sonrasında da Türkiye'de çalışmıştır. Uzun yıllar Emniyet teşkilatında önemli görevlerde çalışan, kaymakamlık ve valilik yapan Engin İzmir polisevinde yapılan bir röportajda Yunanistan'ın kendisini Türkiye ile olan ilişkilerinden ve Batı Trakya ile ilgili Türk basınında çıkan yazılarından dolayı bir Türk casusu olarak algıladığını belirtmiş ve bomba olayı ile ilgili başından geçenleri şöyle anlatmıştır:⁸⁵

“Selanik Enternasyonal Fuarı açılacaktı. Bizim hükümetimiz de katılma kararı aldı. Selanik Başkonsolosu, fuardaki Türk pavyonunun kurulmasına yardımcı olmamı istedi. 4 Eylül günü Selanik Fuarının

⁸⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı:262, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 1-30 Eylül 1955, s. 108

⁸⁵ Faruk Mercan, “Bombacı da MİT elemanı da değilim”, **Aksiyon Haftalık Haber Dergisi**, Sayı:457, İstanbul, 13 Temmuz 2004 ; Akar, **a.g.m.**, s. 90

açılışıydı. Yunan Kralı ve Kraliçesi de bizim pavyonu ziyaret etti. İki gün sonra, 5 Eylül'ü 6 Eylül'e bağlayan gece yarısı, Atatürk'ün doğduğu evin yanında o gece patlama oluyor. Atatürk'ün evinin arka tarafında bir çıkmaz sokak var. Orada bir infilak olmuş. Yunan ekspertiz raporlarına göre, bazı demir parçaları, çivi parçaları gibi yabancı maddelerden oluşan iptidai bir bomba. Atatürk'ün doğduğu ev konsoloslukla aynı bahçenin içindedir. Selanik belediyesi vaktiyle Venizelos'la dostluk vesilesiyle bu evi bahçesiyle beraber Türk hükümetine hediye etmiş. Patlama neticesinde Atatürk'ün evinin arka tarafında yirmiye otuzluk bir cam kırıldı. Konsolosluğa hiçbir şey olmuyor. Tabii, 6 Eylül günü İstanbul'daki olaylar üzerine ertesi gün, muazzam hasmane bir hava oldu ve 7 Eylül sabahı fuardaki bizim pavyon kapandı. Biz de atladık Gümülcine'ye geldik. 12 Eylül günü Konsolosluk hademesi Hasan'ı tevkif etmişler. Gümülcineli bir hukuk öğrencisi var, Konsolosluga girmem onun tavsiyesi ile oldu demiş. Ayın 18'inde Gümülcine'de beni tevkif ettiler. Bombayı sen attın dediler. O gece kimlerle nerede olduğumu anlattım. O saatlerde çok uzak bir yerde bulunduğum ispatlandı. Bunun üzerine sen atmadın ama Hasan'ı teşvik etmişsindir dediler.”

Yunanlı yetkililerce Oktay Engin ve Hasan Uçar'ın tutuklanması üzerine bunların savunulması için Türk Başkonsolosluğu iki Yunan avukat tutmuş, ancak iki gün sonra Selanik Barosu'nun onları savunan avukatların barodan kesin ihraç edilmeleri yönünde karar almaları üzerine bu avukatlar istifa etmiş ve Atina'daki Türk Büyükelçiliği'nde görevli hukuk müşaviri, Engin ve Uçar'ın avukatlığını üstlenmiştir. Selanik cezaevinde Hasan Uçar ile ayrı ayrı hücrelerde kaldıklarını belirten Oktay Engin, hücre günlerini de şöyle anlatmıştır:

“Sabaha karşı, gece yarısı, bir gardiyan geliyor. Yazık olacak sana çok da gençsin diyor, gidiyoruz. Gece saat 3.30'da üç tane gardiyan geliyor, kapı açılıyor. Hadi bakalım yürü. Nereye? Sorma yürü. Yani manevi baskının bini bir para. Hapishane müdürünün odasına geliyorsun. Sorgu hakimi gelmiş. Bir gün artık dayanamadım. Sen sorgu hakimi misin, yoksa yol kesen eşkiyadan biri misin? Bu ne biçim iş, yüz kere tekrarladım, dedim. Ama adam gülüyor. İstanbul'da neler oldu diyor. Siz de bunu çekeceksiniz diyor. Bizim tutuklanmamızın bir sebebi de şuydu. 6—7 Eylül olaylarından sonra Yunan hükümeti kendi kamuoyuna karşı çok zor duruma düştü. Muhalefet ve gazeteler, 6—7 Eylül olayları Türkiye'ye verilen bir notayla geçiştirilecek bir olay değildir diye bağırdı. Bu kadar haysiyetsizlik olur mu diye başlıklar atıldı. Yunan hükümeti bir çıkış yolu aradı. Bizi tevkif etmek suretiyle biz de boş durmuyoruz gibi bir havaya girdi. O zamanki Atina Büyükelçimiz Settar İlksel gidiyor, Yunan Dışişleri Bakanı Teotokis ile görüşüyor. Adamın yüzü kızarıyor. Settar İlksel, 'Bu çocuklardan ne istiyorsunuz, niye hapiste çürütüyorsunuz. Bunların bu işle bir ilgileri olmadığını siz de biliyorsunuz' deyince Teotokis, bize biraz zaman verin diyor.”

Oktay Engin, bomba ile ilgili suçlamaları kesin bir şekilde kabul etmemiş ve mübadele ile Anadolu'dan gelen Rumların Atatürk'ün evinin bulunduğu bölgeye yerleştiğini belirterek Türkiye'deki evini barkını terk etmiş bu toplum dururken kendine ve Hasan'a iftira atıldığını söylemiştir. Tahliye olduktan sonra Yunan medyasında sürekli olarak kendisinin yabancı istihbarat örgütleri ile ilişkileri olduğuna dair yayınlar yapıldığını belirten Oktay Engin, dört gün dört gece bağlardan ve tarlalardan yürüyerek Meriç nehrine ulaştığını, burada nehirden insan geçişi yapan bir Rum şebekesinin kayığı ile Türkiye tarafına geçtiğini söylemiştir. Valilik de yapmış olmasına rağmen kendisini “Emniyetçi” olarak tanımlayan Oktay Engin, MİT ile hiç ilişkisinin olmadığını belirtmiş ve MİT ile olan bütün temaslarının Emniyet'teki yılları sırasında görev gereği yapılan karşılıklı görüşmelerden ibaret olduğunu özellikle vurgulamıştır.

ix. 6-7 Eylül'ün Nedenleri

6/7 Eylül 1955 tarihinde yaşanan üzüntü verici olaylar, son bölümde ayrıntılı olarak açıklanan Yassıada'da görülmüş olan mahkemeler sonucu bir tertip olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Mahkemede iddia makamınca, Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin o yıllardaki Cumhurbaşkanı, o yıllardaki Hükümet Başkanı, o yıllardaki İçişleri, Dışişleri Bakanları, Valiler, Emniyet Müdürleri, suçlu olarak belirtilmiştir. Ancak bu bölümde olayların nedenleri daha geniş bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Değerlendirme yapabilmek için ilk önce olayın sade bir tanımını yapmak gerekmektedir. Tanımı yapabilmek içinde ilk önce şu soru cevaplanmalıdır. Acaba olaylar bir gizli plan dahilinde mi yapıldı yoksa milli bir galeyana şeklinde mi gelişti? Bu soruyu milli bir dava olan Kıbrıs olayı çerçevesinde cevaplırsak milli bir galeyandan söz edebilir ve olayları geniş bir toplumsal patlama olarak tanımlayabiliriz. Olayların gelişmesi öncesinde belki de bir çok Türk'ün içinden Kıbrıs'ta bu şekilde Türkler mağdur olurken buradaki Rumlar fazlasıyla rahat ve bizden dahi iyi yaşıyorlar şeklinde bir düşünce geçmiş olabilir. Bu düşünce belki de kafalarının arka planında Rum azınlığa karşı bir ön hazırlık yapmış olabilir. Devamında olaya etken olan diğer bileşenler ile 6-7 Eylül 1955 gecesi yaşanmıştır.

Dönemin iktidar sahipleri belki de o dönemde bir çok kimsenin kafasından geçen Rumlara karşı alınması gereken tedbirler konusunda bir kaç adım ileri gitmiş olabilir. Bu durum sonradan görülen davalarda da işlenmiştir. Ancak hükümette bulunanların bu olayları tam manasıyla planlama ve kontrol etme imkanı bulduğu söylenemez. Belki etkilemede bulundukları söylenebilir ancak bunun olayları yaşandığı boyutta meydana gelmesine yetmeyeceğini belirtebiliriz. O günlerde İstanbul'da yapılan Milletlerarası Para Fonu toplantısı ve Beynelmilel Kriminoloji Polis Kongresi olayların arkasında devlet olduğu iddialarını çürütecek niteliktedir.⁸⁶ Bu durum da olayların bir çok etkiden kaynaklandığı yorumu daha tutarlı olacaktır.

Bu çerçevede İngiltere'nin de olaylarda etkisi olabilir. Çünkü İngiltere o dönemde Akdeniz'deki hakimiyetini devam ettirmek için Kıbrıs adasına muhtaçtır. Ancak Kıbrıs'ta Rumlarla bir türlü başa çıkamamış, dünya politikası içinde hırpalanmış ve üstünlüğünü kaybetmiştir. Türkiye'nin o günlerde önem verdiği Balkan Paketi yüzünden komşusu ve müttefiki Yunanistan'la hoş geçinmek istemesi nedeniyle Kıbrıs konusunda İngiltere, Yunan ve Rum baskısı altında yalnız kalmıştır. İngiltere açısından, bu yalnızlıktan kurtulmak ve adadaki haklarının devamını sağlamak için Türkiye ve Yunanistan arasında çekişme yaratılması daha uygun koşullara ulaşması bakımından faydalı olabilirdi. Böylece Yunan talepleri küçülecek ve İngiltere Kıbrıs'taki üslerini daha kolay bulundurma imkanına kavuşabilecektir. Bu düşünceler çerçevesinde İngiltere olaylar öncesi böyle üzüntü verici olayı arzu etmese bile, Türk Yunan ilişkilerini kendi çıkarları doğrultusunda değiştirmek için çeşitli etkiler yapmış olabilir.⁸⁷

Olayların meydana geldiği dönemde yayılma sürecinde olan Komünizm unsuru ve komünist düşüncede olan kişilerin zengin ve kapitalist uzantı olarak baktıkları zengin azınlığa karşı olumsuz yaklaşımının olayların yaşanmasına olan etkisi değerlendirilmelidir. Olayların ilerleme sürecinde arka planda duran düşünceler bir anda açığa çıkmış olabilir. Bu durum bir anlamda olayların boyutunu geliştiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Olaylar sonrası yapılan tutuklamalarda bu düşünce etkin olmuş ve bu yönde tutuklamalar gerçekleştirilmiştir.

⁸⁶ **Ayın Tarihi**, Sayı:262, s.5-6

⁸⁷ Dilek Güven, "6-7 Eylül Olayları ve Failleri", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 141, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s. 42-43 ; Sefa Kaplan, "50 Yıl Aradan Sonra 6-7 Eylül Olayları", **Hürriyet**, 7 Eylül 2005, s. 7

Ancak olaylar sonrası devam eden yargılama sürecinde münferit yapılan hadiseler dışında genel bir komünist planlaması bulunmadığı anlaşılmıştır.

Yassıada duruşmalarında savunma avukatı yaptığı savunmada 6-7 Eylül olaylarının nedenleri konusunda değerlendirme yaparken CHP'nin de etkili olabileceğinden bahsetmiştir. Avukatın belirttiği görüşlerden hareket edersek, Demokrat Parti iktidarı 24 Ağustos 1955 tarihinde Menderes'in liman lokantasında verdiği meşhur nutka kadar Kıbrıs Davası ile ilgili sessiz bir tutum sergilemiştir. Ancak Halk Partisi 1954 yılından itibaren parti kongrelerinde, demeç, nutuk ve beyanname olarak Kıbrıs Davasını ele almış sözlü sorularla meclise getirmeye çalışmış ve iktidarı, bu konudaki pasif durumundan dolayı eleştirmiştir. CHP tarafından yapılan basın toplantıları ve açıklamalar oldukça fazladır ve bunlar halkı kıbrıs konusunda etkilemiştir. Memleketin birçok köşesinde, Kıbrıs Türktür Derneği tarafından kapalı salon toplantılarının hemen hepsinde CHP adına sert ve heyecanlı konuşmalar yapılmıştır. Ayrıca Halk Partisi ile azınlık arasında olan küskünlük, azınlıkların DP'yi desteklemeleri ve Varlık Vergisi uygulamalarının hatıraları bu yorumu destekler görünümündedir.

Olayların oluşmasına Kıbrıs Türktür Derneğinin katkısı azımsanmamalıdır. 29 Ağustos 1955 tarihi ile 2 Eylül 1955 tarihi arasındaki dört gün içinde ve yalnız İstanbul'da 15 Kıbrıs Türktür derneği, 27 Ağustos 1955 tarihi ile 6 Eylül 1955 tarihi arasında ise bütün yurtda 45 Kıbrıs Türktür Derneği açılmış ve dernek o günlerde 135'e ulaşan şube sayısı ile toplum üzerinde çok büyük bir etkiye sahip olmuştur. Derneğin o dönemde yaptığı etkinlikler Türk halkının duyarlılığını artıran en önemli faktör olarak karşımızda durmaktadır.

Tüm bu belirtilen etkilerin değerlendirilmesi ile olayların temelinde yatan sebebin, önceki bölümlerde ayrıntılı olarak anlatılan tarih süreci içinde oluşan Türk ve Yunan toplumlarının birbirlerine bakışı olduğu söylenebilir. Özellikle Kıbrıs nedeniyle gelişen ortam, bu bakış açısının da katkısı ile tüm olumsuz duyguları kamçulamıştır. Yakın zamanda yaşanan Girit kaybı, Kurtuluş savaşının izleri, Yunanlıların Megola İdea ve Enosis girişimleri, Türkiye'deki patrikhanenin faaliyetleri ve bunun basın tarafından eleştirilmesi olayı daha da vahim bir hale sokmuştur. Olayların gerildiği o günlerde Rum azınlığımızın Fener Patrikhanesi yolu

ile Enosis'e para yardımı yaptığı haberi Türk toplumu üzerinde bir bomba etkisi yaratmış ve 6 Eylül'den 5 ay önce yani 27 Nisan 1955 tarihinde Taksim'de Kristal salonunda üniversite gençliğinin yaptığı akademik toplantıda yaşanan gelişmeler olabilecekler hakkında ip ucu vermiştir. Bu akademik toplantı sakin konuşmalarla başlamış, fakat kısa bir müddet sonra bir konuşmacının ağzından çıkan ateşli bir cümle oradaki yüzlerce insanı tutuşturup sokağa dökmüştür. Kalabalık İstiklal caddesini ve köprüsünü geçerek Cağaloğlu'na çıkmış ve Hürriyet gazetesinin önünden akıbeti tahmin edilmeyecek bir gösteriye dönüşmüştür. Polis ve jandarma kuvvetleri cop, itfaiye su kullanmak suretiyle bu topluluğu zorlukla dağıtmıştır. Bu yürüyüşün sorumlusu olarak yakalanan kişilerden üçünün üniversite öğrencisi, dördünün de serbest meslek sahibi olması toplumun aylarca evvel nasıl sosyal bir hava içine düştüğünü göstermektedir. Toplum psikolojisi içinde hareket eden insanların olayların bu boyutta gerçekleşmesine sebep olduğu tesbiti bu çerçevede çok büyük bir önem taşımaktadır.⁸⁸

b. 6-7 Eylül 1955

i. Olayların Başlaması

Atatürk'ün Selanikteki evinde 6 Eylül 1955 tarihinde patlayan bomba Radyo'dan saat 13:00 bülteninde duyurulmuştur. Metin şöyledir:⁸⁹

“Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsoloslugu binası arasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. Infilak esnasında insanca zayiat olmamıştır.

Yunan polisi tahkikata başlamış ve daha sıkı emniyet tedbirleri almıştır. 5 şüpheli şahsın tevkif edildiği bildirilmektedir. Yunan Hükümeti meydana gelen hasarı ödeyeceğini söylemiştir. Yunan Dahiliye Vekili basına verdiği beyanatta 'bu işi hakiki bir Yunanlının yaptığı zannetmiyorum' demiştir.”

⁸⁸ Zihni Kanmaz, 6-7 Eylül Davasında Kararname ve Menderes'in Müdafaası, İstanbul, 1960, s. 21-39

⁸⁹ Demirel, a.g.e., s. 412 ; 6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler Fahri Çoker Arşivi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 256

Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen Mithat Perin'in sahibi olduğu İstanbul Ekspres gazetesi ise daha önce de belirtildiği gibi ikinci baskı yaparak olayları çok daha çarpıcı biçimde halka duyurmuştur. Kıbrıs Türktür Derneği Genel Sekreteri Kamil Önal'ın mukaddesata el uzatanlara bunu pahalıya ödetecekleri ve bunu alenen söylemekte de bir mahzur görmediklerini belirten bir şekilde yaptığı açıklamanın yer aldığı İstanbul Ekspres gazetesi⁹⁰ o gün yaklaşık 300 bin adet bastırılarak İstanbul sokaklarında dağıtılmıştır.⁹¹ Perin, Yassıada'daki duruşmalardaki ifadesinde İstanbul Ekspres gazetesinin olaylardaki çarpıcı rolünü şöyle anlatmıştır.⁹²

“İkinci baskı yapıldığı sırada gazetede bulunmadığımı, buna yazı işleri müdürleriyle bayilerin karar verdiğini, işin vahametini ancak sokakta gazetenin kapışıldığını gördüğüm zaman anladığımı ve matbaaya koşup baskıyı durdurduğumu ama iş işten geçtiğini gördüğümü bir bir anlattım.”

Olayların başlamasının hemen öncesinde ve başlama aşamasında İstanbul dışında bazı gelişmeler olduğu da iddia edilmektedir. Örneğin Yassıada duruşmalarında avukat Halim Said Kayılı verdiği ifade de Eskişehir'de Demokrat Parti il teşkilatının şehirdeki işçileri trenlere doldurup, İstanbul'u görmeye götürdüğünü belirtmiştir. Bu işçilerden bir çoğu 6-7 Eylül olaylarında yağmaya katıldığı iddiasıyla gözaltına alınmıştır. Çatalca'da çiftçilik yapan Şevket Temiz Yassıada duruşmalarında verdiği ifadede o gece saat 04.30'da kamyonlar dolusu insanın İstanbul istikametine gittiğini gördüğünü, benzincide duran kamyonlardan birine nereye gittiklerini sorduğunu ve kamyondakilerden ‘babalık, İstanbul'da cümbüş var. Oraya gidiyoruz’ yanıtını almasına rağmen anlamayarak ne cümbüşü olduğunu sorduğunda ise kamyondakilerin ‘filmi yarın seyredersin’ diyip hep birlikte güлüştüklerini anlatmıştır.⁹³

Bomba haberinin duyurulduğu günün akşam üzeri, çeşitli öğrenci birliklerinin ve Kıbrıs Türktür Derneği'nin çağrısı doğrultusunda, Taksim Meydanı'nda bir protesto mitingi düzenlenmiştir.⁹⁴ Yapılan bu mitingin ardından olaylar yavaş yavaş boyut kazanmaya başlamış ve bazı gruplar İstiklal Caddesi'nde bulunan gayrimüslimlere ait işyerlerinin camlarını taşlamaya girişmişlerdir. Kısa bir süre

⁹⁰ İstanbul Ekspres, İkinci Baskı, 6 Eylül 1955

⁹¹ Ergun Hiçyılmaz, “İstanbul'da Kalbimi Bıraktım”, **Sabah Gazetesi** Aktüel Pazar Eki, 5 Eylül 2004 ; Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e.**, s. 124

⁹² Akar, **a.g.m.**, s. 90

⁹³ Aynı yer

⁹⁴ Birand, Dündar, Çaplı, **a.g.e.**, s. 124

sonra İstanbul geneline yayılan ve tahminen 100 bin kişinin katıldığı düşünülen olayların başlangıcını, tanık olmuş biri olan Mihalis Vassiliadis şöyle anlatmaktadır:⁹⁵

“0 zaman 15 yaşındaydım ve Tahtakale'de Rızapaşa 19 numarada bir tanıdığımızın yanında çalışıyordum. O dönem dükkanların yüzde ellisi gayrimüslimlere ait idi. Saat ikiye doğru daha Selanik'teki bomba haberi duyulmadan evvel ortalık yavaş yavaş karışmaya başlamıştı. Türk dükkan sahipleri yanımıza gelip bize şöyle diyorlardı: ‘Dükkanlarınızı hemen kapatıp eve gitseniz iyi olur’. Saat beşe doğru gayrimüslimlere ait tüm dükkanlar kapanmıştı. Tahtakale'de inanılmaz bir kalabalık birikmişti. Ne araba, ne otobüs, ne de tramvay geçebiliyordu. Eminönü'nde küçük gruplar halinde adamlar bekliyordu. Bankalar Caddesi'nde durum aynı idi. Karaköy ve Kuledibi'nde yine grup grup bekleyen adamlara rastladım. Taksim Meydanı ise artık iğne atsan yere düşmeyecek hale gelmişti. O sıra İstanbul Ekspres gazetesi çıktı. Beklenen haber gelmişti. Birden ortalık karıştı, sesler yükseldi. Saldırıları artık başlayabilirdi.”

Olayların ilginç olan bir yönü aynı anda, aynı saatte, aynı biçimde İstanbul'da Rumların yoğun olarak yaşadığı semtlerde başlamasıdır. Olaylardan sonraki pek çok tanıklık, olayları yönlendiren grupların başında Kıbrıs Türktür Derneği'nden öğrencilerin bulunduğunu, hemen her semtte yağmacıların kullandığı sopaların aynı tornadan çıkmışçasına eşit büyüklükte ve kalınlıkta olduğunu, Rumlara ait ev ve iş yerlerinin önceden tespit edildiğini, hatta kimi yerlerde bu ev ve işyerlerinin o gece tebeşirle işaretlendiğini, öncelikli amacın mümkün mertebe maddi zarar olduğunu, ancak yoksul ve yağmacı kalabalıkların cesaretinin kısa sürede bunu aştığını ortaya koymaktadır. Bu ilgi çekici durumu daha da dikkat çekici yapan olayların aynı anda İzmir ve Ankara'da da başlamasıdır. Bu durum sanki önceden bir hazırlık yapılmış ve olaylar planlı bir şekilde halkı galeyana getirerek başlatılmış gibi bir hava vermektedir. Yassıada duruşmalarında verilen ifadelerde İzmir'de Yunan Konsoloslugu'nu yakanlar arasında DP Tepecik Bucak Başkanı İsmet Uç ve DP üyesi elektrikçi Ahmet'in bulunduğu belirtilmiştir. Göstericiler, polisler kendilerine kötü davranılmaması yönünde uyarıda bulunan İzmir Valisi Kemal Hadımlı'yı omuzlarına alarak gezdirmiştir. Bu örnekler olayların başlamasında ve boyut değiştirmesinde bir müsamaha havasının olduğunu göstermektedir.⁹⁶

Olaylara tanık olmuş kişilerin anlattıkları da önceden bazı planlamaların yapılmış olabileceği konusunda şüpheleri doğrulayacak niteliktedir. Bazı tanıklıklarda

⁹⁵ Güven, **a.g.e.**, s. 13-14

⁹⁶ Akar, **a.g.m.**, s. 90,91 ; Kaplan, **a.g.m.**, s. 7

saldırıların 20 ila 30 kişiden oluşan gruplar tarafından gerçekleştirildiği ve bu gruptaki kişilerde Türk bayrakları ile Atatürk ve Celal Bayar'ın fotoğraflarının bulunduğu, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin rozetlerini dağıttıkları ve halkı kendi dükkanlarına, evlerine ve arabalarına Türk bayrağı ile işaret koymaya çağırdıkları iddia edilmiştir. Bunun yanında bazı kişilerce kahvehanelerde oturan erkeklerin doğrudan saldırılara katılması talep edildiği, kahvehanelere girilerek , “Siz ne biçim Türksünüz! Tüm halk ayaklandı siz daha hala oturmuş burada kart oynuyorsunuz” denilerek olaylara karışmaları istendiği, hatta yayaların ve izleyicilerin doğrudan hitap edilerek harekete geçirilmeye çalışıldığı da aktarılmaktadır. Yine bu iddialara göre grup önderleri, tahrip edilecek nesneleri belirlemişler, hatta ellerinde gayrimüslimlerin ev ve işyerlerinin adreslerinin yazılı olduğu listeler bulunmuştur. Bu konuda yapılan bir tanıklıkta şu ifadeler geçmektedir:⁹⁷

"Bir Rum arkadaşımın dükkanının önünde elimde bir Türk bayrağı ile nöbet tutuyordum. Ellerinde bir listeyle geldiler. Onlara bu dükkanın bir Türk'e ait olduğunu söyledim. O bunun imkansız olduğunu, çünkü ismin listede olduğunu belirtti. Ben de 'O zaman listede bir hata olmuştur' dedim. Ellerindeki listelerde tüm cadde isimleri ve ev numaraları vardı. Kendi aralarında sürekli birbirlerine talimat veriyorlardı. 'Bu ev bir Rum'un, şu Ermeni'nin, bu dükkânı yağmalayın, şu eve girin ' vs. "

İddialara göre uzak semtlerde yaşayan gayrimüslimlerin ev ve işyerleri bile, adresler sayesinde kolayca bulunabilmiş ve kapısında isim ya da numara olmayan büyük binaların dördüncü, beşinci katlarındaki Rumlara ait eşya depolarına dahi zarar verilmiştir. İlk tahrip hareketine girişmiş olanları, bazı semt sakinleri çevreyi çok iyi tanıdıklarından yönlendirmiş, hatta gayrimüslim komşularını ihbar ederek onlara Ermenilerin, Rumların ve Yahudilerin evlerini göstermişlerdir. Bir yönlendirmenin olmadığı yerlerde saldırganlar öncelikli olarak isimleri Türkçe olmayan dükkanlara yönelmişlerdir.⁹⁸

"Yüksekkaldırım'da bir Yahudi, o kargaşada kendi levhasını bir Türk dükkanının tabelasıyla değiştirdi. Yahudinin dükkanına hiçbir şey olmadı ama Türk'ünki yağmalanmıştı. Sonra komşusuna dedi ki 'Ne yapalım, senin insanların bunu yaptılar.' Ama garip hatalar da oluyordu. Benim bir profesör arkadaşım vardı. Muayenehanesinin üzerinde Doçent Dr. diye bir levha yazılmıştı. Doçent kelimesini gayrimüslim bir isim zannedip muayenehanesini tahrip etmişler."

⁹⁷ Güven, a.g.e., s. 14-15 ; Ayhan Aktar, “50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği”, **Sabah**, 6 Eylül 2005, s. 19

⁹⁸ Güven, a.g.e., s. 16

Müslüman halk, ev ve dükkanlarına Türk bayrakları asarak ve tüm ışıklarını yakarak, kendi mülklerini korumaya çalışmış ancak istisnai de olsa bazen hedef olmuşlardır. Türk bayrağını ya da haftalardır dağıtılmakta olan Kıbn'sın Türk olduğunu gösteren haritayı zamanında gösterebilenler veya duvara Kıbn's Türktür yazanlar kurtarabilmişlerdir. Kendini salgırganlardan kurtarmak için çok trajikomik yöntemler kullananlar da olmuştur.⁹⁹

"Tünel'de Cevat Bey'e ait bir kumaş dükkanı vardı. Adam Türktü, ama onun da işyerini yağmalamaya başladılar. Adam hemen pantolonunu aşağı indirdi ve sünnetli olduğunu gösterdi. O da bu şekilde adamların durdurmaya çalıştı.

Tahrip olaylarına etkin bir şekilde katılmış olan bazı grupların ellerinde önceden hazırlanmış gibi taşların, kaldıraçların, lataların, küreklerin, testerelelerin, kaynak makinelerinin bulunduğu hatta bunların saldırıların başlamasından önce kamyonlarla kent içindeki merkezi noktalarda ya da otobüs duraklarında hazır tutulduğu şeklinde iddialar da vardır.¹⁰⁰

"Sekiz buçuğa doğru dışardan sesler gelmeye başladı. İki kamyon evimizin önünde durdu. İlk kamyonun kıyafetlerinden fakir oldukları anlaşılan adamlar indi. İkinci kamyon ise sopa ve kalın demirlerle doluydu. Kilisenin ön avlusundaki aileyi papazın ailesi zannetmişlerdi. İki buçuk metrelik duvarlara tırmandılar ve aniden bahçenin içindeydiler. Evimize girmek istiyorlardı. Kapı ve camları pa çalamaya başladılar."

Olaylar daha önce belirtildiği gibi sadece İstanbul'da başlamamış başta İzmir olmak üzere Ankara, Bursa, Samsun, Adana ve Eskişehir'de de olay çıkarma teşebbüsleri olmuştur. Bursa ve Samsun'daki yetkililer, Rum yerleşimleri ve evler için güvenlik tedbirleri almış, ayrıca Bursa'da 97 Rum, bir otele yerleştirilmiştir. Adana'da 6 Eylül 1955 akşamı, gençlik örgütlerinin ve esnaf birliklerinin yaklaşık 3.000 üyesi protesto için toplanmış ancak polisin şiddet kullanmasıyla topluluk dağıtılmıştır. Eskişehir'de gençlerin katıldığı küçük çaplı bir gösteri, olaysız sona ermiştir.¹⁰¹ İzmir'deki olaylar ise bunlardan daha büyük çaplı olmuş İstanbul'da yaşanan olayları andırır özellikler taşımıştır. Atatürk'ün doğduğu eve saldırıda bulunduğu haberi, İzmir'de Gece Postası isimli yerel bir gazete tarafından yayınlanmış ve gazetenin 06.09.1955 günkü baskısında "*Madem Yunanlılar Türk*

⁹⁹ Önay Yılmaz, "Tanıklarla 6-7 Eylül Olayları", Milliyet, 6 Eylül 2005, s.16 ; Güven, **a.g.e.**, s. 17

¹⁰⁰ Güven, **a.g.e.**, s. 17

¹⁰¹ Güven, **a.g.e.**, s. 29

Konsololuğu'nu bombaladı, öyleyse onların bayrağı da artık Konak Meydanı'nda dalgalanmamalı." şeklindeki haberi toplumda yankı bularak aynı akşam, uluslararası fuar nedeniyle Konak Meydanı'na çekilmiş olan Yunan bayrağı, bir saldırının hedefi olmuştur. Gençlerden oluşan bir grup, bayrağı "Kıbnns Türktür! Gavurlara ölüm!" nidalarıyla indirip yakmış, İstiklal Marşı eşliğinde Yunan bayrağının yerine Türk bayrağı çekmiş, grup sonra fuar alanına doğru hareket etmiştir.¹⁰²

ii. Olayların Gelişimi

6 Eylül akşama doğru başlayan olaylar genişleyerek 7 Eylül sabahına kadar devam etmiştir. Boyutları toplum psikolojisi çerçevesinde büyüyen yağma, tahrip ve saldırılar bir çok yere sıçramıştır. Bu duruma polislerin göstericilere yumuşak davranması, askerin olaya müdahalede gecikmesi gibi nedenler gösterilmiştir ancak, gerçek olan bir şey olayların bir anda kontrolden çıkarak üzüntü verici boyutlara vardığıdır.¹⁰³ Olayların genişlemesine yol açan toplumsal psikolojiyi anlatan Mükerrrem Sarol tarafından aktarılan aşağıdaki alıntı değer taşımaktadır.¹⁰⁴ İstanbul'daki olayları öğrenerek Ankara'dan İstanbul Valiliğini arayan Sarol aralarında geçen konuşmayı şöyle aktarmaktadır:

"Telefona Vali Fahrettin Kerim Gökay çıktı: '-Vali Beyefendi' dedim, ciddiyetini anlasın diye, 'İstanbul yakılıp yıkılırken nasıl gönlünüz razı oluyor da orada polislerin size sağladığı emniyet içinde oturuyorsunuz' dedim. 'Ayıp değil mi' dedim. 'Bu büyük bir felaket. milli bir felaket.' 'Yanımda Dahiliye Vekili var, O'nu veriyorum' dedi. Telefonu Namık'a verdi. Namık dedi ki, 'Öyle milli felaket filan değil' 'Bu milli bir isyan. Gençliğin milli kıyımı.' 'Namık' dedim, 'Bunu senden duyduğuma çok üzüldüm. Bu gerçekten milli bir felaket. İstanbul'da devlet yok, emniyet yok, can güvenliği yok. Beyoğlu'nda mağazaları yağma ediyorlar ve sen buna 'Milli gençlik kıyımı' diyorsun."

Olayların gelişimini usta gazetecilerimizden Hıfzı Topuz ise şöyle anlatmaktadır:

"1955 Eylül'ünde Akşam gazetesinde yazı işleri müdürüydüm. 6 Eylül Salı Akşamı gazeten Nişantaşı'ndaki evime dönmüştüm. Taksim'de

¹⁰² Güven, **a.g.e.**, s. 26

¹⁰³ Akar, **a.g.m.**, s. 91

¹⁰⁴ Birand, Dünder, Çaplı, **a.g.e.**, s. 125-126

büyük gösteriler yapıldığını haber verdiler. Hemen bir taksiye atlayarak Taksim'e yaklaştım. Bütün yollar tıkalıydı. Beyoğlu nereden geldikleri belli olmayan serseriler ile doluydu. Vitrinler parçalanıyor, mağazalar yağma ediliyor, kumaş topları açılarak kaldırımlara seriliyordu. Akşam'da spor yazarı dostum Haluk San'la Taksim'den kalabalığı yara yara Galatasaray'a kadar yürüdük. Yerler cam kırığı içindeydi. Bütün vitrinler parçalanmıştı. Saldırganlar her şeyi kırmaya ve yağma etmeye devam ediyorlardı. Kimdi bu çapulcular? Ne istiyorlardı? "

Olaylarda önceden bir hazırlık olduğuna dair hava sezinlediğini belirten Topuz şöyle devam etmektedir:

*"O akşam Beyoğlu'nda Haluk San'la dehşete kapılmıştık. Bütün azınlık mağazaları yağma ediliyordu. Haluk San'a 'Bu korkunç bir olay' diyordum. 'Bunun nasıl altından kalkacağız? Yarın Rumların, Ermenilerin ;Yahudilerin nasıl yüzlerine bakacağız? Dış ülkelerde itibarımız beş paralık olacak.' Haluk San da,'Milli servet mahvoluyor, çok yazık' diyordu. Galatasaray'dan Tünel'e kadar yürüdük. İmha ordusu, her yanı yıkıp geçiyordu. Geri döndük, Balıkpazarı'ndaki şarapçı dükkanlarının kapıları kırılmış ve o dönemin berduşları şarap şişelerine yüklenmiş gidiyorlardı.Kimisi de hemen oracıkta kafayı çekiyordu. Galata'daki şaraphanelerin aynı durumda oldukları anlatılıyordu. Ben ertesi gün gazetelerde kullanabileceğim belge niteliğinde haber araştırıyordum. O sırada Ermeni ve Rum mezarlıklarına da saldırılar olduğu ve mezarların kirletildiği haberi yayıldı. Gece yarısı eve döndüm. Saldırılar devam ediyor ve ortalıkta hiç polis görünmüyordu."*¹⁰⁵

Olayların yayılma sürecinde özel araba, taksi ve kamyon gibi ulaşım araçlarının yoğun olarak kullanıldığını ifade edenler bulunmaktadır. Hatta olaylara katılanlar için kent içindeki ulaşım bir anlamda temin edilmiştir. Bu imkanlarla bir çok noktaya ulaşılmış, genellikle benzer yöntemlerle yağmalama olayları gerçekleştirilmiştir. Saldırganlar ilk olarak dükkanlara yönelmiş ve dükkanların vitrinleri taşlanarak parçalanmış, vitrinlerin önündeki demir parmaklıklar kaynak makineleri veya tel makasları ile kesilmiştir. Sonrasında, dükkanın içindeki tüm eşyalar ya içeride ya da dışarı çıkarılarak sokağın ortasında paramparça edilmiştir. Saldırıların başlamasından kısa bir süre sonra, İstanbul'un caddeleri dükkanlardan çıkarılan çeşitli eşyalarla dolmuştur. Olaylar sırasında bazı iddialara göre apartmanlara ve evlere yönelik saldırılar da gerçekleşmiş ve bu durum gayrimüslimler arasında büyük korku ve paniğe yol açmıştır. İddialara göre bazı

¹⁰⁵ Hıfzı Topuz, "6/7 Eylül Olayları ve Aknoz Paşanın Yasakları", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000, s. 39 ; Ayhan Aktar, "50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği", **Sabah**, 7 Eylül 2005, s. 22

evlerin önce camlarına taş atılmış, sonra giriş kapıları baltalar ve demir çubuklarla kırılmış sonrasında ise evin içinde ne varsa parçalanmış ya da camdan dışarıya atılmıştır. Hatta bazı saldırganların “*Bugün malınız ve mülkünüz, yarın hayatınız*” şeklinde bağırdıkları da belirtilmiştir.¹⁰⁶

"Yayanın evindeyken orada gördüklerime inanmadım. Kapılar ve pencereler artık yoktu. Buzdolapları, dolaplar, aynalar parçalanmış ve evinin önüne yığılmıştı. Yataklar, yorganlar kesilmiş, yünler her tarafa dağıtılmıştı. Elbiseler, ayakkabılar, örtüler, halılar lime lime edilmiş, yığınlar halinde tabak çanak binlerce parçaya bölünmüştü. Somya parçalanmış, avizeler, vitrinler, masalar, sandalyeler ve koltuklar baltayla kesilmişti. Yerde odun, kömür ve gaz, tuz ve şeker, yağ ve yumurtalardan bir birikinti oluşmuştu. Soba da tahrip edilmiş, bazı valizlerin içindekiler dahi makasla kesilerek kullanılamaz hale getirilmişti. "

Saldırılarda Kiliselere de yönelinmiş. kutsal resimler, haçlar, ikonalar ve diğer kutsal eşyalar tahrip edilmiş, hatta bazı kiliselerin tamamı ateşe verilmiştir. Özellikle Şişli ve Balıklı'daki Rum-Ortodoks mezarlıklarına da zarar verilmiştir. Buralarda mezar taşları parçalanmış hatta çıkarılan bazı iskeletler kırılmış ya da yakılmıştır.¹⁰⁷

Olayların gelişimi çerçevesinde ulaştığı boyut olaylar sonucu meydana gelen zarar başlıklı bölümde ayrıntılı olarak işlenmiştir. Burada kısaca belirtmek gerekirse, bir çok yağmalama, tahrip, hırsızlık ve yaralanma olayları olmuş ayrıca fazla olmamakla beraber ölümle sonuçlanan saldırılarda gerçekleşmiştir. Ancak olayların genişleme ve boyut değiştirerek gayrimüslim azınlığa karşı büyük bir şiddete dönüşmesi sürecinde Türklerden saldırılara karşı tepkilerde gelmeye başlamıştır. Rum, Yahudi ve Ermenilere yönelik saldırılar sırasında komşuları olan bir çok Türk, gayrimüslimleri korumaya çalışmışlardır. Saldırganlar bazı iddialara göre bedensel zarar vermemeleri için talimat aldıklarından, küçük çaplı direnmeler bile şiddet olaylarını engelleyebilmiştir. Örneğin Heybeliada'da CHP üyesi bir kadının saldırgan grubun karşısına dikilip, bulundukları caddede hiçbir eve dokunulmamasını istemesi bile yeterli olabilmiştir. Bunun gibi cesurca gösterilen bireysel tepkiler, bazen saldırganları durdurabilmiştir. Bu konuda verilen bir tanıklıkta şunlar anlatılmıştır.

108

"Bizim sokağımızda şoför Nusret yaşardı. O gün 40 kişilik bir grup

¹⁰⁶ Güven, **a.g.e.**, s. 18-19

¹⁰⁷ Güven, **a.g.e.**, s. 19-20

¹⁰⁸ Ayhan Aktar, “50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği”, **Sabah**, 8 Eylül 2005, s. 20 ; Güven, **a.g.e.**, s.23-24

bizim evlere doğru gelmeye başladı. Nusret bunların önünü kesti ve ne istediklerini sordu. Onlar Rumların evlerine saldıracaklarını söylediler. Nusret, burada Rumların oturmadığını söyledi. Gruptan birkaç kişi yine de yürümeye devam edince Nusret bağırды ve ancak onun cesedinin üzerinden yollarına devam edebileceğini söyledi. Ve grup hemen geri döndü. Nusret, 50 metrelik bir sokağı kurtarmıştı. Yan sokakta ise arkadaşım Zafer'in teyzesi Rum komşusunun kapısına dikildi ve adamlara şöyle dedi: 'Pavli Efendinin evine girmek için ilk önce bana saldırmamız gerekir.' Adamlar hemen geri döndüler. Bu sokaktaki 60 Rum evinden sadece ikisi tahrip edilmişti.”

Saldırı yapılacağına dair dedikodular çıktığında ve saldırılar sırasında, gayrimüslim komşularını kendi evlerinde saklayan Türkler de olmuştur. Tophane oturan Şükrü isimli bir Türk 6 Eylül günü, alt katlarında oturan iki Rum komşusunu kendi evine saklamış ve üst katlara çıkan saldırganları da havaya ateş açarak kovalamıştır. Bazı Müslümanlar ellerine aldıkları Türk bayraklarıyla gayrimüslümlerin ev ve işyerlerinin önünde durmuş, buraların sahiplerinin Türk olduğunu iddia ederek saldırganlardan korumuşlardır. Ayaklanmalardan sonra gayrimüslimler yapılan bu yardımlar için gazetelere ilan vererek teşekkür dahi etmişlerdir. Müslümanlardan mağdurlara parasal yardımda bulunanlar da olmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na yazılan bir raporda, bir Türk subayın, Rum kiracısına, kirayı ödemek için saldırılardan doğan maddi zararını telafi edinceye kadar bekleyebileceğini önerdiğinden bahsedilmektedir. Fakat daha önce de belirtildiği gibi bazı durumlarda, komşu veya tanıdıklardan, gayrimüslimlerin oturdukları yerleri göstererek saldırganların işini kolaylaştıranlar da olmuştur. Yani iyi komşular gibi kötü komşular da olmuştur. Bir Ermeni, Elmadag'daki apartmanlarının kapıcısının bir Türk bayrağını binanın cephesine takarak evi koruduğunu, ancak bir komşunun, 100 kişinin üzerindeki bir gruba apartmanda Ermenilerin oturduğunu ihbar ederek yağmalanmasını sağladığını anlatmıştır. Yani iyi komşuluk ya da iş arkadaşlığı gibi kişisel ilişkiler içinde olanlar birbirlerine daha çok yardım etmişlerdir. Ancak tanıdığı gayrimüslimlere yardım ederken tanımadıklarına saldıranlar da olmuştur. Bu konuda yapılan bir tanıklıkta şunlar anlatılmaktadır.¹⁰⁹

"Bizim evimiz, Beyoğlu'ndaki Kalyoncu Sokaktaydı. Şiddet olaylar patlak verdiğinde, kapıcı Mehmet, anneme 'Korkmayın Madam, bizim evde saklanabilirsiniz' dedi. Eline bir Türk bayrağı aldı, dış kapıyı kilitledi ve

¹⁰⁹ Elçin Macar, “6-7 Eylül’ Tanıklıklar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:141, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005, s. 52-62 ; Güven, **a.g.e.**, s. 24-25

binanın önünde durdu. İlk saldırganlar geldiğinde, onlara burada Rum oturmadığını söyledi ve adamlar gerçekten de evimizi yağmalamadan gittiler. 2. kattaki Madam Katina'yı, 3. kattaki Maria'yı ve 4. kattaki Anton'u korumuş olan Mehmet, binadan çıktı, Türk bayrağını bıraktı, eline bir odun parçası aldı ve caddenin karşısındaki gayrimüslimlere ait dükkan ve evlere saldırmaya başladı. Ben onu evimizin penceresinden izleyebiliyordum.”

İstanbul dışında İzmir'i saymazsak pek fazla üzüntü verici olayın yaşandığı yer olmamıştır. İzmir Fuar alanında Lozan ve Dokuz Eylül girişlerindeki Yunan bayrakları aşağıya indirilip yakılmış ayrıca Yunan pavyonunu taşlanıp iç donanımı parçaladıktan sonra, bina ateşe verilmiştir.¹¹⁰ Aynı anda, Alsancak'ta bulunan Yunan Konsolosluğu önünde başka bir grup protesto için toplanarak Konsolosluk mensuplarından Türk bayrağı çekmelerini istemiş, bu talep yanıtızsız kalınca, saat 21.00'e doğru konsolosluk binasına hücum edilerek mobilyalar parçalanarak ateşe verilmiş, bina yanmaya başlayınca konsolosluk çalışanları arka kapıdan kaçmışlardır. Bu esnada İzmir'in çeşitli semtlerinde 20-30 kişiden oluşan gruplar, iki ya da üç kişi tarafından yönlendirilerek belirli hedeflere saldırmışlardır. Toplam sayısı 400'ü geçmeyen eylemciler Yunanlı 6 NATO subayının evlerini basmış ve yağmalamıştır. Saldırıları sırasında memurlar ve aileleri hakarete uğramış, hatta bir memur ve karısı dövülmüştür. O geceyi Amerikan Konsolosluğu'nun koruması altına geçiren Yunan NATO subayları ve başkonsolos, ertesi gün uçakla Yunanistan'a gitmişlerdir. İzmir'deki toplam on kilise ve üç sinagogdan yalnızca Alsancak'taki Ortodoks kilisesi yağmalanmış ve ateşe verilmiştir. Alsancak'taki İngiliz Kültür Enstitüsü'ne yapılan saldırıyı, İngiliz Konsolos, bina sahibinin bir Rum olmasından hareketle bir yanlışlık olarak değerlendirmiştir. Limanda bulunan Rum bayraklı teknelerin Türk bayrağı takmaları talep edilmiş ancak burada olabilecek muhtemel saldırılar limanda bulunan Türk savaş gemilerinin subaylarının müdahalesi ile engellenmiştir. Brescia ve Livorno adlı iki İngiliz gemisinin mürettebatına mazota bulanıp tutuşturulmuş taşlar veya kumaşa sarılmış teneke kutuları ile saldırılmıştır. İzmir'deki tahribat eylemleri de aslında güvenlik güçlerinin müdahalesi ile önlenebilecekken, güvenlik güçlerinin pasifliği olayların tırmanmasına zemin hazırlamıştır. Hatta saldırganlara karşı sert davranmamaları kendilerine emredilen polis memurlarının, fuar alanındaki saldırılar esnasında pasif bir tutum takındıkları da iddia edilmektedir. İtfaiye 6 Eylül akşamının erken saatlerinde, İzmir Fuarı alanına gelmiş ve fuar pavyonlarından birinin önünde

¹¹⁰ Hürriyet, 7 Eylül 1955

beklemeye başlamıştır. Neden geldikleri sorulduğunda, itfaiye erlerinden birisi "Birazdan yangın çıkacak, biz de söndüreceğiz" şeklinde yanıt vermiştir. İtfaiyecilerin Yunan pavyonunda ve konsoloslukta çıkan yangını söndürmede saldırganların su hortumlarını keserek ya da itfaiye erlerinin sırtlarına çıkararak, işlerini yapmalarına engel olmalarından dolayı yetersiz kalmıştır.¹¹¹

Başkent Ankara'daki gelişmelerden bahsetmek gerekirse ağırlıklı olarak öğrenci protestolarının olduğunu ve şiddet olaylarının yaşanmadığını söyleyebiliriz. Bunun en önemli nedeni Ankara'daki gayrimüslim nüfus oranının çok düşük olması ve Ankara Valisi Kemal Aygün'ün, Ankara genelindeki tüm toplantıları yasaklayarak acil tedbirleri uygulamasıdır. Valinin uyguladığı tedbirler çok yerinde olmuştur çünkü öğrencilerin ifadelerine göre, 6 Eylül gece yarısına doğru, Türkiye Milli Talebe Federasyonu (TMTF) üyeleri İstanbul'dan, Ankara'daki tüm öğrenci yurtlarını telefonla arayarak gençliğin deklarasyonunu duyurmuşlar ve İstanbul'daki olaylardan bahsederek Ulus'ta düzenlenecek bir protesto gösterisine katılma çağrısı yapmışlardır. Bu deklarasyon üzerine Siyasal Bilimler ve Hukuk Fakültesi önünde toplanan sayıları 1000 ile 4000 arasında değiştiği belirtilen öğrenciler, askeri güçlerin de takviyesiyle polis tarafından göz yaşartıcı gazla dağıtılmış, öğrenci yurtları ise gözetim altına alınmış ve 479 kişi tutuklanmıştır.¹¹²

iii. Güvenlik Güçlerinin Tutumu

6/7 Eylül olayları öncesinde devlet yetkililerinin bazı olayların meydana gelebileceğine dair şüpheleri bulunduğu ve güvenlik uygulamalarında problem yaşanmaması için tedbir alma gerekliliğini hissettikleri bilinmektedir. İstanbul Emniyeti'nin yaklaşık 1.500 kişilik personeli Ağustos ayından itibaren alarma geçmiş ve memurlar Emniyet binalarını bile terk etmemişlerdir. Nüfusu ağırlıklı olarak Rumlardan oluşan Büyüka'da'nın polisi, takviye güçlerle kuvvetlendirilmiş ve bu güçler, iskeleyle demirlenmiş gemilerde gecelemişlerdir. Patrikhane ve Yunan Konsoloslugu iki hafta öncesinden sıkı bir gözetim altına alınmış, Hilton Oteli gibi

¹¹¹ Güven, a.g.e., s. 26-28

¹¹² Güven, a.g.e., s. 29

uluslararası prestije sahip yerlerde polis tarafından çeşitli güvenlik önlemleri alınmıştır. Yabancı dükkanların korunması için bile tedbirler düşünülmüştür. Örneğin, Tünel'deki Bolero adlı Fransız dükkanı önünde bir polis memuru nöbetçi olarak konmuş ve bu memur ellerinde demir çubuklar bulunan 15-20 kişilik bir grup dükkana yaklaştığında onları durdurmuştur. Ayrıca 3 Eylül 1955'ten itibaren, Eskişehir ve çevresindeki polis memurlarından da İstanbul'a görevlendirmeler yapılmıştır.¹¹³ Bu bağlamda dönemin İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, 26 Ağustos 1955 tarihinde Birinci Ordu Müfettişliğine gönderdiği aşağıdaki yazı ile askerden de güvenlikle ilgili tedbirlerin alınmasını rica etmiştir.¹¹⁴

“Birinci Ordu Müfettişliğine

Kıbrıs olayları dolayısı ile bazı emniyet tedbirleri alınması zaruri bulunduğundan icabeden yerlere sevkedilmek üzere 27 /8/1955 Cumartesi günü sabahından itibaren iş'arı ahire kadar tam teçhizatlı motörlü vasıtalarla beraber Emniyet Müdürlüğü tarafından ilişik listedeki mahaller nazarı itibara alınarak tensip edilecek yerlerde herhangi muhtemel büyük kitle hareketlerini dahi teşebbüs halinde önleyecek miktarda sis ve göz yaşartıcı bombalar ile birlikte toplu olarak bulundurulmasının teminini ve sonundan bilgi verilmesini ehemmiyetle arz ve rica ederim. 26/8/1955 “

Olayların başladığı 6 Eylül günü, Bomba haberini alan İstanbul Valiliği hemen Birinci Ordu Müfettişliğine bir yazı yazarak ele alınması gereken tedbirleri bildirmiştir. Muhtemel olayların çıkmasını engellemek için kaleme alınmış olan bu yazı olayların başlama devresindeki havayı ve yetkililerin ilgisini göstermesi açısından önemlidir. İstanbul Valiliğinin 6 Eylül 1955 tarihli yazısı şöyledir:¹¹⁵

“Birinci Ordu Müfettişliğine

Selanik'te Aziz Atatürk'ün ikametgahlarında bir bomba patladığı, aynı zamanda konsoloshanemize de tecavüzler vaki olduğu anlaşılmıştır.

Şehrimizdeki Rum müesseselerine de herhangi bir taarruzun vaki olması çok kuvvetli ihtimal dahilinde bulunduğundan Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş muhitlerinde meydana gelecek hadiseleri önlemek için Harbiye'de 4 tabur Boğaz'ın Rumeli sahili için Yeniköy'de bir tabur, Fener Patrikhanesi için Rami kışlasında Üç tabur, Fatih ve Eminönü muntıkaları için Davutpaşa kışlasında Üç tabur, Sirkeci askeri sevkiyat mahallinde iki tabur, Kadıköy ve Üsküdar muhitleri için Selimiye kışlasında Üç tabur ayrıca Anadolu sahili için Kuleli Askeri Lisesi'nde iki taburun, Emniyet Müdürü'nün talebi üzerine

¹¹³ Güven, a.g.e., s. 21-22

¹¹⁴ **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler Fahri Çoker Arşivi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 252

¹¹⁵ **A.g.e.**, s. 255

herhangi makamdan istizan veya emir almaya lüzum kalmadan her an harekete hazır bir vaziyette ve bütün kuvvetlerini istiap edecek tarzda bindirilmiş olarak bu akşam saat 20.00'den itibaren kuvvei muntazıra halinde bulundurulmasını ve bu hazırlanacak kuvvetlerin telefon numaraları ile başlarında bulunacak selahiyetli subayların isim ve soyadlarının acele bildirilmesini ehemmiyetle ve saygı ile rica ederim. 6/9/1955

İstanbul Valisi

Ord.Prof.

Dr.Fahrettin Kerim Gökay “

6/7 Eylül tarihlerindeki Beyoğlu kaymakamı, olaylarda Rumlara ait birçok ticarethane ve işyerinin tahrip edildiğini belirterek bu olayların öncesi ve gelişimi esnasında güvenlik ile ilgili uygulamaları şöyle açıklamaktadır.

“Aylardan hatta yıllardan beri İstanbul'da Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin organize ettiği kapalı ve bazan da açık yer toplantıları yapılıyor, Kıbrıs'taki Rum ve Yunan mezalimi tel'in ediliyordu. Bu toplantılar bilhassa organize durumda olan talebe ve işçi kitlelerinde milli bir galeyan yaratmaya başlamıştı. 6 Eylül günü bir akşam gazetesinde 'Selanik'te Atatürk'ün evi bombalandı' haberi manşet halinde çıkınca, coşkulu öğrenci ve işçi grupları sokağa döküldüler. Taksim'de ve Beyoğlu'nda çok büyük kalabalık toplandı. Taksim'deki Cumhuriyet Abidesi önünde heyecanlı konuşmalar yapılırken bir taraftan da Beyoğlu'ndaki Yunan konsolosluğuna ve müesseselerine doğru, galeyan halinde bulunan halk sel gibi akıyordu. Zamanın Emniyet Müdürü merkezdeki ve ilçelerdeki polis kuvvetini emrinde toplamış, hassas bölgeler etrafında koruma tertibatı almıştı. Bu arada Rumlara ait ticarethane ve müesseselere saldırılar başladı. Emniyet Müdürünün başında bulunduğu bütün polis kuvvetleri, kalabalıktan oldukları yerde mahsur kaldılar ve başka tarafa hareket edemediler.

Mevzuat, mülki idare amirlerine bu gibi fevkalade hadiselerde uygulanmak üzere plan yapmalarını emreder. Zabıta kuvvetlerini takviye için askeri makamlardan yardım istenme şekli de bu planda tesbit edilir. Ben, Beyoğlu Kaymakamı olarak bu planı yapmış ve tasdiki için Valiliğe göndermiştim. Valilik ve ilgili servis planı inceleyip, uygun bulmuşlar, tastik ettikten sonra öteki Kaymakamlara da, örnek alınması için tamim etmişler. Olayların patlak verdiği 6 Eylül gününe kadar kaymakamların bir kısmı bu planları yapıp, gönderememişler. Olaylardan sonra soruşturmaya başlayan müfettiş heyetleri, başta Vali olmak üzere bütün kaymakamlardan bu planların yapılıp, yapılmadığını sormakla işe başladılar. Ben planı zamanında yaptığım ve Valiliğin tasdikini de aldığım için hakkımda soruşturma açılmadı. Planı yapamayan idare amirlerinin hemen hepsi vekalet emrine alındılar. Vali Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay: 'Ben, vilayet planını, kaymakamlardan gelecek planları birleştirerek yapacaktım. Beyoğlu kaymakamının planını uygun buldum, tasdik ettim. Bu örneğe göre de planlarını yapmalarını bütün kaymakamlara emrettim. Binaenaleyh,

vazifemi yapmış durumdayım. Aynı zamanda olay günü askeri birliklerden zamanında yardım istedim. şeklindeki savunmasıyla soruşturmadan kurtuldu.

6 Eylül gecesi, Perapalas'ın bitişiğindeki Amerikan Konsoloslugu'ndan yardım istendi. Kalabalık grupların kapılarını zorlamaya başladığı bildiriliyordu. Kaymakamlığın bütün polis kuvveti Emniyet Müdürü'nün emrine girmişti. Polis olan şoföründen başka emrinde kuvvet yoktu. En yakınımızdaki askeri birlikten bir manga kuvvet alarak, konsolosluga gittim. Etrafta bulabildiğim birkaç polis ve bekçinin de yardımı ile kalabalığı dağıttık; konsoloslugu ve yöredeki öteki müesseseleri tahrip edilmekten kurtardık.

7 Eylül günü kaymakamlık binasında çalışırken, Tepebaşı'ndan Şişhane'ye doğru ellerinde bayraklar bulunan büyük bir kalabalığın gelmekte olduğunu, 'Kıbrıs'ta Türkleri öldürüyorlarmış, yürüyün' diye sloganlar attıklarını haber aldım. Hemen kaymakamlıkta bulunan polislerle kalabalığın önüne çıkıp, dağılmalarını ihtar ettim ve bir iki el de havaya ateş açtım. Bunu duyan ve yakınımızda bulunan Emniyet Müdür Muavini ve Trafik Müdürü merhum Orhan Eyüboğlu ekibiyle beraber siren çalarak imdadıma yetişti. Kolaylıkla kalabalığı dağıttık. Bu anlattığım olaylar ve yaptığımız görevler ertesi günü benim Emniyet Müdürlüğü'ne atanmama neden oldu."¹¹⁶

Yukarıdaki açıklamalardan bazı resmi görevlilerin kötü amaçlı olmasa da görevlerini aksatarak olaylara hazırlıksız yakalandığı anlaşılmaktadır. Bu hazırlıksızlık olayların genişlemesine ve şiddetini artırmasına zemin hazırlamış olabilir. Ancak Beyoğlu gibi önemli bir yerin kaymakamının olayların önlenmesinde gösterdiği özverili yaklaşım, güvenlik kuvvetlerinin olayların büyümesinde art niyetli bir yaklaşıma sahip olmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir..

Olaylara karışanlar, güvenlik görevlilerinin ve askerin şaşkınlığından yararlanmış ve milli bir galeyana havası içinde onları da kendilerine ortak etmeye çalışmıştır. Olaylara sonradan müdahale eden askerin bu konuda yaşadıklarını emekli general Muzaffer Erciş'in dönemle ilgili anılarından çıkarabiliriz. Erciş anılarında 6 Eylül 1995 tarihinde 66. Tümen'de nöbetçi amiri olduğunu belirtmektedir. Olaylar öncesinde Türk-Yunan ilişkilerindeki gerginlik nedeniyle muhtelif görev ve intikaller için hazırlık yapıldığını ve bu konuda gayet ciddi olarak çalıştıklarını belirten Erciş, 6 eylül günü akşam yemeği yerken saat 18:20 de 1. Ordu Komutan V. Korg. Vedat Garan'ın arayarak Tümen'e alarm verilmesi ile olaylar bir anlamda dahil olduklarını söylemektedir. Tam olarak neler olduğunu bilmeyerek derhal faaliyete geçen Erciş

¹¹⁶ Demirel, a.g.e., s. 429-430

saat 19:00 da İstanbul Emniyet Müdürü tarafından aranmış ve halkın galeyan halinde tahrip eylemlerine giriştiği söylenerek kendisinden Patrikhane'nin korunması için önlem alması istenmiştir. Erciş gelen bu istek üzerine neler olduğunun daha iyi anlayarak, genel bir şaşkınlık havasına rağmen, hemen çalışmalara başlamıştır. Çalışmaların büyük bir özveriyle yürütüldüğünü ve rütbeli personelin en kısa zamanda toplanması için her şeyin yapıldığını belirten Erciş, gelen subaylardan dışarıda neler olduğunu öğrendiklerini ve bunun büyük bir endişe yarattığını söylemektedir. Saat 23:00 sıralarında araçla dışarıda görevlerini yaparken oluşan manzarayı dehşet verici olarak yorumlayan Erciş çapulcuların şarkı söyleyerek oynadıklarını, bazı göreve giden araçlarda marş söyleyenlere de rastladığını ve bu durumun önlenmesi ve görevlerin dikkatle yapılması için emirler verildiğini belirtmektedir. Ancak galeyan halindeki toplum güvenlik güçlerini de yanlarına almak için çalışmıştır. Erciş özellikle ¹¹⁷

“Edirnekapı'ya yaklaştığımda, ne olduğunu fark edemedim. Bir de baktım ki halkın omuzlarındayım. Bağırış, çağırışlar ve beni omuzlarında taşıyorlardı. Halkın bu kadar süratle, böyle hareket edeceklerini aklımın ucundan bile geçirmemiştım. Oldu!...”

diyerek olayların nasıl istemeden şekillendiğini anlatmaktadır.

Olaylar sırasında bazı polis memurlarının Taksim'deki milliyetçi gösteri esnasında harekete duydukları sempatiyi gösterdikleri ve hatta bu tutumlarını kamu düzeni bozulduğunda ve şiddet olayları meydana geldiğinde de sürdürdükleri belirtilmektedir. Bu tutumu yalnızca kalabalık halk kitleleri karşısında değil, sayıca küçük ancak kararlı gruplarla karşı karşıya kaldıklarında da göstermişlerdir. Tanıklıklarda, bazı polislerin saldırganlar bir lokantayı talan ederken baktıklarını ve hatta onların daha rahat çalışmasını temin ettikleri iddia edilmektedir. Mihalis Vasiliadis'in tanıklığına göre başka zamanlarda kendileriyle gayet arkadaşça ilişkilerin kurulabildiği mahalli polis memurları bile, şiddet olayları sırasında herhangi bir müdahalede bulunmamışlardır. Vasiliadis olaylar esnasında kendisine başvurulmuş bir komiserin hiç bir şey yapamayacağını çünkü kendisinin o gün bir polis değil bir Türk olduğunu belirttiğini ve bu tarz sözlerin polislerden sıkça duyulduğunu da iddia etmektedir. İddialara göre; İstanbul'un bazı semtlerinde, güvenlik güçleri, şiddet olaylarına tanıklık etmiş ancak karakollarını terk etmemişlerdir. Örneğin, Samatya

¹¹⁷ Muzaffer Erciş, **Yaşadım (1923-1973)**, s. 199-202

Karakolu'nun komiseri ve polis memurları kendilerini karakola kilitlemiş ve ancak ertesi günün erken saatlerinde dışarı çıkmışlardır. Bazı durumlarda polis memurları olaylara alkış tutmuş ve saldırganların devam etmesi için onlar cesaretlendirmişlerdir. Yine bazıları, bizzat kendileri de, yağmalanan dükkanların mallarını parçalamışlardır. Aslında saldırıların zamanında yapılacak müdahalelerle önlenebilecek nitelikte olduğu, muhtemelen müdahale etmemeleri yönünde açıkça bir talimat almış olan polislerin, bazen tek başlarına büyük insan kitlelerinin saldırılarını engellemelerinden anlaşılabileceği belirtilmektedir. Bu şekilde bir polis memuru, Büyükkada'da bir Rum okuluna saldırmaya çalışan 30-40 kişilik bir insan topluluğunu, iki el ateş ederek durdurmuştur. Alman Başkonsolosluğu'nun raporlarında yer alan bir görüş, polis güçlerinin pasifliğini emir biçiminde verilmeyen, ancak hadiseler göz yumulmasını bir prensip olarak öngören genel bir talimatın varlığına dayandırmaktadır. Bu düşünce daha sonra polis memurlarının ifadeleriyle desteklenmiştir. Bu konuda 6 Eylül 1955 günü Sarıyer Karakolu'nun telefon santralinde görevli olan polis memuru Hikmet Çolak, hırsızlık ve yangın olayları dışındakilere göz yummak için emir aldıklarını söylemiştir. Dikkat çekici bir başka nokta ise itfaiyenin yangın yerlerine çok geç gelmesi, ya da yangın söndürme teçhizatının yetersiz olduğuna dair iddiaların bulunmasıdır. Bir görgü tanığı, kiliselerdeki pek çok değerli ikona ve tablonun, itfaiyenin geç gelmesi veya yangını isteksizce söndürmesi nedeniyle kaybedildiğini aktarmaktadır.¹¹⁸

c. 6-7 Eylül Sonrası

i. Olaylar Sonucu Meydana Gelen Zarar

Olaylarda meydana gelen hasar konusunda değişik kaynaklar ve bunlar arasında bazı farklar bulunmakla beraber resmi Türk kaynaklarına göre 4.214 ev, 1.004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ile aralarında fabrika, otel, bar vb. yerlerin bulunduğu 5.317 tesis saldırıya uğramıştır. Rıdvan Akar zararı 1004 ev, 4348 dükkân, 27 eczane ve laboratuvar, 21 fabrika, 110 lokanta ve kafe, 73 kilise, 26

¹¹⁸ Güven, **a.g.e.**, s. 20-23

okul, 5 spor kulübü, 2 mezarlık olarak belirtmektedir.¹¹⁹ Nüfusun yüzde 15'inden fazlasını Rumların oluşturduğu Beyoğlu'nda, 2.293 obje ile en yüksek yıkım oranına ulaşılmıştır. Gayrimüslimlerin işyerlerinin ve atölyelerinin yoğun olarak bulunduğu Eminönü ise tahrip edilen 1.134 obje ile ikinci sırada yer almıştır. Fatih'te 652, Şişli'de 525, Beşiktaş'ta 273, Sarıyer'de 227 , Kadıköy'de 222, Adalar'da 152, Üsküdar'da 123, Bakırköy'de 71, Beykoz'da 9 ve Eyüp'te 1 obje tahrip edilmiştir. Bir Yunan kaynağı da tahrip edilen nesnelerin sayısını doğrulamaktadır. Bu konuda bilgi veren Alman Dışişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki belgelerde ise İstanbul'daki 36.000 işyerinden 3.900'ü yıkılmış ya da yağmalanmış olduğu belirtilmektedir. Dinsel ya da etnik gruplara göre bir sınıflandırma yapıldığında, ortaya çıkan tablo şöyledir:¹²⁰

Dinsel ya da etnik grup	İşyerleri
Rumlar	2.200
Ermeniler	900
Museviler	400
Müslümanlar	400

Amerikan Dışişleri arşivlerinde ise , tahrip edilen yerler kendi içlerinde ayrılarak farklı etnik gruplara göre sınıflandırılmıştır:¹²¹

	İşyerleri (%)	İşyerleri (sayı)	Evler (%)	Evler (sayı)
Rumlar	59	2500	80	670
Ermeniler	17	1000	9	150
Museviler	12	500	3	25
Müslümanlar	10	400	5	40

Bu kaynağa göre, zarara uğratılan işyerlerinin yüzde 75'i Pera'da, yüzde 25'i ise tarihi Yarımada'dadır. İstanbul'da 38 sinagog ve 8 Musevi okuluna saldırılmamıştır. İstanbul Başpiskoposluk arşivinde kayıtlı olan 95 Rum-Ortodoks kilisesinin, yine bu kaynağa göre 61'i ya kısmen ya da tamamen tahrip edilmiş, ayrıca bunlardan 8 tanesi kundaklanmıştır. Bir Rum-Katolik kilisesi ve üç başka kilise daha ağır zarara uğratılmıştır. Ayrıca St. Sinai Manastırı'na bağlı olan ve

¹¹⁹ Akar, **a.g.m.**, s. 91

¹²⁰ Güven, **a.g.e.**, s. 34

¹²¹ Güven, **a.g.e.**, s. 35

Bizans döneminden kalma pek çok kutsal eseri barındıran üç manastır da tahrip edilmiş ve yağmalanmıştır. Verilere göre, Rum cemaatine ait 48 okuldan 36'sı tamamen ya da kısmen zarara uğratılmıştır. Ağır zarar görenler arasında Zapyon Kız Okulu, Heybeliada'daki Megali Okulu ve Hasköy, Edirnekapı, Bakırköy, Galata, Taksim ve Arnavutköy'deki liseler bulunmaktadır. İstanbul'da Rumca yayımlanan Apoyeumatini, Tachydromos, Embros gazeteleri ve haftalık Chronos gazetesinin yayınevleri de saldırıların hedefi olmuştur. Söz konusu gazetelerin ilk ikisinin redaksiyon büroları talan edilmiş ve matbaalar tahrip edilmiştir. Embros ve Chronos gazetelerinin ise kendilerine ait matbaaları bulunmadığı için sadece büroları yağmalanmıştır. Apoyeumatini gazetesi, aldığı ağır hasar nedeniyle ancak saldırılardan iki hafta sonra yeniden yayımlanabilmiştir.¹²²

İki farklı Yunan kaynağına göre 6-7 Eylül 1955 gecesi İstanbul'da zarar gören Rum ve Yunan mallarının dökümü şöyledir: Birinci kaynakta 4340 Atölye ve mağaza, 2000 konut, 110 lokanta, 83 kilise, 27 eczahane, 21 fabrika, 12 otel, 11 klinik ve dispanser, 5 dernek binası, 3 gazete matbaası, 2 mezarlık bulunurken bu sayılar ikinci kaynakta; 4340 mağaza, 2600 konut, 110 otel ve lokanta, 38 kilise (ateşe verilen), 35 kilise (tahrip ve yağma edilen), 27 eczane, 21 fabrika, 8 ayazlama, 5 spor kulübü, 3 gazete, matbaası olarak verilmektedir. (Katmerini Euta Meres–gazete Atina 10.9.1995)¹²³

İzmir'deki toplam hasar ise 475.500 TL. olarak belirtilmektedir. Yunan Konsoloslugu binasındaki zarar 90.000 TL., Yunan pavyonundaki zarar ise 57.000 TL. olarak bildirilmiştir. Kabul edilen zarar tutarları ise Yunan Konsoloslugu için 52.000 TL., Yunan NATO subayları için 42.000 TL. ve İzmir'de yaşayan diğer Yunanistan vatandaşlar için 235.500 TL. olmuştur. Toplam olarak İzmir'de 14 ev, 6 işyeri, bir pansiyon, bir kilise, Yunan fuar pavyonu, Yunan Konsoloslugu binası ve İngiliz Kültür Enstitüsü'nü barındıran bina saldırıya uğramıştır. 7 kişi ağır, 50 kişi ise hafif şekilde yaralanmıştır.¹²⁴ Meydana gelen zararlar ilgili başka bir kaynakta verilen ayrıntılı tablo şöyledir:

¹²² Güven, a.g.e., s. 35-36

¹²³ Orhan Türker, “6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:177, İstanbul, Eylül 1998, s. 13

¹²⁴ Güven, a.g.e., s. 28

	ADALAR	BAKIRKÖY	BEYOĞLU	BEYKOZ	BEŞİKTAŞ	EMİNÖNÜ	EYÜP	FATİH	KADIKÖY	SARIYER	ŞİŞLİ	ÜSKÜDAR	TOPLAM
DÜKKAN/MAĞAZA	110	40	2110	-	170	903	-	136	180	110	407	65	4214
EV	3	27	62	-	70	173	-	475	3	85	58	48	1004
KİLİSE	3	2	10	2	8	3	1	23	3	8	4	6	73
MEKTEP	2	-	9	-	3	1	-	5	1	1	2	2	26
HAVRA	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
AYAZMA	-	-	2	2	-	2	1	1	-	-	-	-	8
MANASTIR	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
MEZARLIK	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	2
DERNEK BİNASI	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	5
FABRİKA	-	-	7	-	-	5	-	-	-	1	6	-	21
İMALATHANE	-	-	5	-	-	1	-	2	3	-	3	-	14
LABORATUAR	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
ECZANE	2	-	-	-	-	6	-	3	2	3	6	-	26
MUAYENEHANE	1	1	4	-	-	2	-	-	1	-	3	-	11
MATBAA	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	4	-	9
OTEL,PANSİYON	2	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4	-	12
FİRİN	-	-	4	-	1	3	-	2	4	1	3	-	18
LOKANTA/GAZİNO	21	-	20	-	10	5	-	-	5	15	15	-	91
PASTANE	2	-	5	-	1	3	-	1	4	-	3	-	19
HAMAM	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
GARAJ	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
BEZİNCİ	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3
DEPO	-	-	-	-	-	10	-	-	10	-	3	-	23
SİNEMA	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
KUYUMCU	-	-	5	3	-	-	-	-	2	-	-	-	10
OTO.KAM.	-	-	7	-	-	1	-	-	1	1	1	-	11
MÜTEFERİK	1	-	4	-	-	5	-	2	-	-	2	-	14
YEKÜN	152	71	2293	9	273	1134	1	652	222	227	525	123	5622

TAHRİBE VE TALANA İŞTİRAK EDENLER													
TAHRİP	14	58	906	82	352	12	283	31	38	218	16	2032	
TALAN	75	25	82	19	61	71	47	147	66	37	124	14	772
ELEBAŞI	9	12	43	2	19	9	2	90	11	20	119	15	347
YEKÜN	98	95	1031	43	162	432	61	520	108	95	461	45	3151
ŞUBE 2'DEN 7-8 EYLÜL GÜNÜ SELİMİYE'YE SEVK EDİLENLER						1953							
UMUMİ YEKÜN						5104							

125

Ayaklanmalarda gayrimüslim azınlıklar dışında, yabancı uyruklu kişiler de zarar görmüştür. İsveç Büyükelçiliği binası yağmalanmış, Fransızlara, İtalyanlara,

¹²⁵ Demirer, a.g.e., s. 414 ; **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler Fahri Coker Arşivi** , s.260

Avusturyalıları ve Almanlara ait bazı işyerleri de tahrip edilmiştir. Alman Başkonsolosluğu'nun verilerine göre, bildirilen hasarın toplamı yaklaşık 150 milyon TL.'yi bulmaktadır ki bu rakam, o dönemin 54 milyon Amerikan dolarına eşdeğerdir. Bunun 28 milyon TL'lik kısmı Yunan vatandaşlarının, 68 milyon TL'lik kısmı Türk vatandaşı olan Rumların, 35 milyon TL'lik kısmı kiliselerin, 18 milyon TL.'lik kısmı ise yabancıların ve diğer azınlıklardır. İngilizler, İstanbul'daki büyükelçiliğe toplam 2 milyon TL'lik hasar bildiriminde bulunmuşlardır. İngiliz Konsolosluğu binası da olaylar sırasında hafif hasar görmüştür. Kundakçılar, Rumelihisarı'nda yaşayan bir İngiliz ailenin evini ateşe vermiş, bir İngiliz kadını bıçakla yaralamış, İngiliz bir erkeği evinde tehdit etmişlerdir. İngiliz vatandaşların mezarları tahrip edilmiş, tabutlar açılmış ve iskeletler etrafa saçılmıştır. Fransız vatandaşların hasar bildirimini 4,6 milyon TL, Alman vatandaşların ki 632.319 TL, İtalyan vatandaşların bildirdiği hasar ise 3,3 milyon TL'ye ulaşmıştır. Saldırıların sonucunda oluşan ve büyük bir kısmı bildirilmeyen gerçek hasarın, yaklaşık 1 milyar TL tutarında olduğu tahmin edilmektedir.¹²⁶

Olaylarda dikkat çekici bir biçimde hırsızlık olayları az olmuştur. Bunun nedenini yağmacıların bu konuda emir aldıkları şeklinde yorumlayanlar olmuştur. Bu konuda verilen bir tanıklıkta şu ifadeler geçmektedir.¹²⁷

"Grupların liderleri hırsızlığa izin vermiyordu. Hatta hırsızlık yapmak isteyen bazı kişiler dövülüyordu. Ancak, pek çok kişi kargaşadan istifade ediyordu. Daha sonraları liderler de duruma karşı koyamıyor, hatta kendileri de çalıyordu. 1960 Mayıs'ındaki askeri darbe esnasında, askerdeydim. Sulukule'de bir çadır kurmamız gerekiyordu. O zamanlar orada daha elektrik yoktu. Ama bu bölgedeki evler buzdolapları, çamaşır makineleri, radyolar ve diğer elektrikli aletlerle doluydu. Bunlar 6-7 Eylül 1955'in ganimetleriydi."

Saldırıları sırasında iddialara göre önemli kavşaklara dikilen nöbetçiler, yayaların üzerlerini arayarak beraberlerinde çalıntı mal taşıyıp taşımadıklarını kontrol etmişlerdir. O esnada Beyoğlu'ndaki bir işyerinde çalışan İslam B., Tünel'de öğrenciler tarafından durdurulmuş ve hırsızlık yapıp yapmadığının belirlenmesi için sistemli olarak aranmıştır. Ancak, 6 Eylül gecesinin ilerleyen saatlerinde hırsızlık

¹²⁶ Güven, **a.g.e.**, s. 36-37

¹²⁷ Aynı yer

vakaları çoğalmıştır.¹²⁸

"Dükkanı 7-8 metrelik bir mesafeden izliyordum. Çantalarını nasıl parfüm, kozmetik malzemeleri ve diğer şeylerle doldurduklarını gördüm. Balık Pazarında bir adam sırtında bir kasaptan aşırıldığı koca bir kuzuyla kaçarken, bir yandan da elinde büyükçe bir parça peynir taşıyan birini gördüm [...] Fındıklı'da Türkler bütün gece boyunca, iki bakkal dükkanından çuvallarla pirinç, şeker, sabun, fasulye, zeytinyağı ve başka şeyleri evlerine taşıdılar. Sabah olduğunda karşımızdaki dükkanlar tamamen boştu."

Saldırıların ardından, 11 Eylül 1955'e kadar sayısı 1.500'ü bulan ihbarlar üzerine, polis evlerde arama yapmıştır. Yalnızca bir gün içinde, Beyoğlu 'nda 225, Eminönü'nde 307, Beşiktaş'ta 67, Üsküdar'da 52, Fatih'te 29, Şişli'de 10 ve Büyükdada'da 1 evde arama yapılmış ve bu aramalarda polis 6.032 farklı eşya, 637 parça mücevher, 45.915 TL. tutarında para ve 8 çelik kasa ele geçirmiştir. Haliç, Beyoğlu, Fener ve Edirnekapı'da, aramalar nedeniyle korkmuş olan yağmacıların çalınan eşyaları gizlemek için yaptıkları depolar da bulunmuştur. Hatta Kasımpaşa, Şehremini, Beyoğlu, Yedikule ve Mecidiyeköy'de, çalıntı eşyalar evlerin önüne, sokaklara ya da boş arsalara konulmuştur. 13 Eylül 1955'e kadar aranan 899 evde 18.655 farklı eşya, 91.699 TL. tutarında para, 8 çelik kasa, 612 parça mücevher, 300 altın lira ve 74 saat bulunmuştur. Yağmalanan eşyalar İstanbul'dan çıkarılmaya çalışıldığı için, polis ayrıca araba, kamyon ve trenlerde de çalıntı eşya araması yapmıştır.¹²⁹

Olaylarda çeşitli yaralanma ve ölüm olayları da meydana gelmiş olup bu konuda da farklı rakamlar dile getirilmiştir. 300 ile 600 arasında değişen bir yaralı miktarı söz konusu olup bu rakamlara yalnızca mağdurlar değil, yaralanan suçlular da dahildir. Yaralıların arasında Üsküdar metropoliti, Boyacıköy metropoliti, Tarabya metropoliti, Kadıköy metropoliti, Balıklı piskoposu, Arnavutköy piskoposu, ve Yeniköy'deki Patrikhane'nin başpiskoposu da bulunmaktadır. Olaylar sırasında saldırganların bir kısmının yanlarında ilkyardım malzemeleri olduğu görülmüştür. Yaralı ve ölü sayısının genel yıkıma göre düşük seviyede olması yine bedensel saldırılardan kaçınılması yönünde bir talimatın var olmasına dayandırılabilir. Çünkü saldırılar sırasında yalnızca maddi zarar vereceklerini söyleyerek mağdurları sakinleştirmeye çalışanlar olmuştur. Olaylarda, tecavüz olaylarına da rastgelinmiştir.

¹²⁸ Güven, **a.g.e.**, s. 37-38

¹²⁹ Aynı yer

200 Rum kadına tecavüz edildiğini¹³⁰ belirten kaynaklar olmakla beraber çok sayıda kadının bu durumu gizlemiş ve hastanede tedavi olmaktan kaçınmış olabileceği de düşünülürse, tecavüz kurbanlarının sayısının gerçekte daha yüksek olduğu söylenebilir. Sadece Balıklı Hastanesi başhekiminin ifadesine göre, hastanede 60 kadın tecavüz nedeniyle tedavi görmüştür.¹³¹

Olaylarda meydana gelen ölüm olayları az olması dolayısı ile kaynaklar arasındaki farklar daha çarpıcı olarak görülmektedir. Türk basınında ölü sayısı 11 olarak verilmiş ancak sadece Abraham Anavas, Olga Kimiades ve Takki Bakkal isimleri verilmiştir. Kimi Yunanlı çevreler ölü sayısını 15 olarak da açıklamıştır ancak söz konusu listede öldüğü bildirilen isimlerden bazılarının Yunanistan'da yaşadıklarının anlaşılması üzerine resmi açıklamadaki ismi geçen üç kişi genel olarak olaylarda ölen kişiler olarak kabul görmüştür.¹³² Helsinki Watch örgütünün bir raporuna göre ise ölenlerin sayısı 15 olup bunların 5'i, ruhani rütbesi olan Balıklı'da Papaz Chrysanthos Mantas, Piskopos Gerasimos, Yeniköy'de Piskopos Gennadios Arabacıoğlu ve adları bilinmeyen iki papazdır. Adları bilinmeyen bir diğer iki kişinin yanı sıra, Erpapazoğlu, Abraham Anavas, Olga Kimiades, Thanassis Mısıroğlu, Hebe Giolma, Isaak Uludağ Theopoula Papadopoulou ve Yannis Balkis ölü olarak bildirilmiştir.¹³³

Olayların hemen ardından Türk hükümeti yaşanan bu yağmadan üzüntü duyduğunu ve özür dilediğini belirten bir açıklama ile zararların tazmin edileceği sözünü vermiştir.¹³⁴ 9 Eylül 1955 günü Maliye Bakanlığı'nın yaptığı bir açıklamada, zarara uğrayanlar lehine uygulanacak önlemler belirtilmiştir. Buna göre mağdurlara vergi kolaylığı, ucuz inşaat malzemesine erişim olanağı, cam ithalatı, banka borcu olanlara geri ödeme ve banka kredisi alma kolaylığı sağlanacağı açıklanmış ayrıca tüm bu işlemlerde ve zarar tespit ve telafi sürecinde bürokratik zorluk çıkarılmayacağı belirtilmiştir.¹³⁵ Kızılay, acil önlem olarak Beyoğlu'ndaki ihtiyaç sahiplerine kişi başına 20 TL. tutarında nakit yardım, taş kömürü ve yiyecek

¹³⁰ Akar, **a.g.m.**, s. 91

¹³¹ Güven, **a.g.e.**, s. 39

¹³² Akar, **a.g.m.**, s. 91

¹³³ Güven, **a.g.e.**, s. 40

¹³⁴ Akar, **a.g.m.**, s. 91

¹³⁵ Uygur Kocabaşoğlu, "6/7 Eylül Olaylarından Sonra Hasar Tespit Çalışmaları Üzerine Birkaç Ayrıntı", **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000, s. 45

dağıtmıştır. Gerekli tamiratın yapılabilmesi için mağdurlara belediye aracılığıyla çivi, boya ve pencere camı verilmiştir. Denizcilik Bankası uygun koşullarda kredi vereceğini, şirketlerin kendi atölye ve imalathanelerinin yeniden inşasına katkıda bulunacağını ve çeşitli ekipmanını kullanımlarına sunacağını açıklamıştır. Ancak, parlamentonun görünürdeki telafi çabalarını yasalaştıracağı beklentisi önce karşılıksız kalmış, tazminat, daha çok bir bağış kampanyası niteliğine bürünmüştür. Nitekim 10 Eylül 1955'te gönüllülük esasına dayanarak para sağlanmasını hızlandırmak ve hasarın aciliyetine göre mağdurlara, özellikle düşük gelirlilere hemen ödeme yapmak maksadıyla, Cumhurbaşkanı Celal Bayar himayesinde, Kızılay Başkanı Rıza Çerçel, Borsa ve Sanayi ve Ticaret Odaları Başkanı Üzeyir Avunduk, Yapı Kredi Bankası Yönetim Kurulu Başkanı Kazım Taşkent ve Sanayi Odası Başkanı İbrahim Esi'den oluşan bir komite kurulmuştur.¹³⁶ Memur, hizmetli ve tezvir memuru olarak toplam 24 kişinin görev yaptığı komite ilk toplantısında, İş Bankası Umum Müdürü Üzeyir Avunduk'u başkanlığa seçmiş ve ilk olarak İş Bankasından 200.000 TL. Yapı Kredi Bankasından 100.000 TL. İstanbul Ticaret Odasından 200.000 TL. ve İstanbul Sanayi Odasından 100.000 TL. olmak üzere toplam 600.000 TL. bağış toplamıştır. Kızılay Genel Merkezinde, olaylar sebebiyle işsiz kalmış fakirlere acil ve günlük ihtiyaçlarını karşılamak üzere ilk yardım olarak 100.000 TL. tahsis edilmiştir.¹³⁷ Bir kaç gün sonra 15 Eylül 1955'te İstanbul'da meydana gelen zararları saptamak ve yapılacak yardımları toplamak üzere bir mahalli komite daha oluşturulmuştur. Söz konusu komitede Vehbi Koç, İzzet Akosman, Refik Bezmez, Hilmi Gürkan, İbrahim Dilber, Afif Tektaş, Hasan Derman, Arsen Gesar, Papadapulo Arşemidis, Kazım Yurdakul, Sadık Bigat, Eli Burla, Remzi Peker, Onnik Balıkcıyan, Yomtov Kohen, J. Naum, Yekta Teksel, Kiryako Pamukoğlu, Osman German, Yorgi Erman ve Asgasar Boncuk yer almışlardır. Yapılacak her türlü yardımların merkezi İstanbul'da bulunan 6 Eylül olaylarında zarar görenlere yardım komitesi adına gönderilmesi için kamuoyuna çağrı yapılmış, ayrıca 5.000 TL.den fazla bağış yapabilecek kişi ve kurumlar komiteye davet edilerek kendileriyle bizzat görüşülmüştür.¹³⁸

¹³⁶ Güven, **a.g.e.**, s. 41 ; Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 45

¹³⁷ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 16

¹³⁸ Akar, **a.g.m.**, s. 91 ; Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 45 ; Güven, **a.g.e.**, s. 40-43

15 Eylül'den itibaren bağışlar komite emrine gönderilmeye başlanmış, aynı gün Ziraat Bankası 500.000 TL., Sümerbank 500.000 TL., Etibank 200.000 TL. ve Emlak Kredi Bankası 200.000 TL. bağışta bulunmuştur. İzleyen günlerde İstanbul Genel Meclisi 500.000 TL., İstanbul Ticaret Borsası 100.000 TL. ve T.C. Merkez Bankası 500.000 TL. bağış yapmıştır. Yapılan bağışların kayıtlarının tutulduğu teberru defterine göre, 100.000 TL. ve üzerinde bağış yapan kuruluşlar arasında şunlar yer almıştır: Yedikule İplik Fabrikaları ve Nazım Bezmen (150.000), Dilber Kardeşler Müessesatı Tuhafiye T.A.Ş. (150.000), Mihail Çıkvaşvili ve Ortakları (150.000), Vehbi Koç Teşekkülleri (150.000), Squip İlaç Fabrikası (100.000), Sokoni Vakum Petrol A.O. (100.000), Osmanlı Bankası (100.000) ve Milli Reasürans Türk Sigorta Şirketi (100,000). Bağış kampanyası sonucu toplanan 8.7 milyon TL.nin yaklaşık yarısı kamu ve özel bankalarla, sayıları bir düzineyi geçmeyen büyük sanayi ve ticari kuruluşlarınca sağlanmıştır. 25.000-80.000 TL. bağışta bulunan kişi ve kuruluşlar arasında, Anadolu Anonim Türk Sigorta Şirketi (80.000), Türk Philips Limited Şirketi (75.000), Ünilever İş Türk limited Şirketi (75.000), Burla biraderler ve Şürekası (60.000), Gıslaved Kauçuk Sanayi ve Ticaret T.A.Ş. (60.000), Antalya Umumi nakliyat Türk A.Ş. (50.000), Türk Ticaret Bankası (50.000), İller Bankası (50.000), Naki Erenyol (50.000), İpekçi Kardeşler (50.000), Başvekalet (50.000), Vakıflar Bankası (35.000), Sanayi kalkınma Bankası (30.000), Nejat Eczacıbaşı Firması (25.000) yer almıştır. Öte yandan başlatılan bağış kampanyasında başta Celal Bayar (1.500) olmak üzere, Refik Koraltan (1.000), Habip Edip Törehan (5.000), Erzurum Müftüsü Sadık Solakbay (100) gibi şahıslarla, İstanbul Kasket İşçileri ve Esnaf Derneği (900), Edirnekapi Şehitlikler İmar Cemiyeti (100), Nevşehir Nalbantlar Cemiyeti (100) gibi dernekler, Demokrat Parti bucak, ilçe ve il örgütleri ve diğer gerçek tüzel kişiler de katılmışlardır. Teberru defterinde 8 Ekim 1955 tarihine kadar yapılan toplam 165 kalem bağışın miktarı 6.778.400 TL. olarak belirtilmiştir. Kasım ayı sonunda toplanan bağış miktarı 8,2 milyon TL.na, 31 Aralık 1957 tarihinde ise 8,7 milyon TL.na ulaşmış olup bu durum yaklaşık 2 milyon TL.lık bağışın daha sonraki tarihlerde ve başka kişi ve kurumlarca yapıldığını göstermektedir.¹³⁹ Yardım çağrılarında yurt genelinden geniş bir katılım olmuştur. Türkler sanki böylesi olayla hiçbir ilgileri olmadığı kanıtlanmak istemişlerdir.

¹³⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 46

Ayaklanmalara etkin biçimde karışmış olan öğrenci derneklerinin Başbakan Adnan Menderes'e gönderdikleri bir telgrafta gönüllü olarak yeniden inşa çalışmalarına katılma emrini beklediklerini beyan etmeleri, bu anlamda ilgi çekicidir.¹⁴⁰

Bir yandan bağışlar toplanırken, bir yandan da zarar görenlerin belirlenmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla 21 Eylül 1955 günü yapılan duyuruda, komiteden talepte bulunacak kişilerin 26 Eylül 1955 tarihinden itibaren başvurularını yapmaları gerektiği, 15 Ekim 1955 mesai saatleri bitiminden sonra başvuru kabul edilmeyeceği ve dördüncü Vakıf Handa, Ticaret Odası'nda faaliyet gösteren Komite'ye yapılacak başvurularda zarar miktarı ile zararın cins ve miktarlarının gösterilmesi hatırlatılmış ayrıca alınacak neticelere göre tespit edilecek zararların, komitenin imkanları dahilinde zarar görenlere ödeneceği belirtilmiştir.¹⁴¹ Komite bu amaçla, mağdurların söz konusu hasar öncesinde sahip oldukları servetin miktarı, hasar nedeniyle tamamen ya da kısmen yok olan eşyaları, hasardan sonra ellerinde kalan servetin değeri ve sigorta durumlarıyla ilgili bilgileri vermeleri için anket formları hazırlayıp dağıtmıştır. Ancak, söz konusu kişilerin pek çoğu kendiliklerinden bilirkişiler tarafından hasar tespiti yapılmasını talep etmiş, böylelikle kendilerini yanlış beyan yapıldığı ile ilgili ithamlardan korumayı amaçlamışlardır. İşyerleri ve evlerdeki hasar, komite üyeleri ve bir Kızılay temsilcisi tarafından rapor edilmiş sonra da zarara uğrayanlar komite toplantılarına çağrılarak tazminat bedelleri belirlenmiştir. Tazminat talebinde bulunan kişilerden, tüm zararının tazmin edildiğini, başkaca talebi kalmadığını ve diğer resmi kurumlara bu yönde bir başvuru yapmayacağını bildiren bir açıklamayı imzalamaları istenmiştir.¹⁴² 30 Eylül 1955 tarihinde başvuruda bulunan 25 kişiden talepleri yerinde görülen 7 kişiye toplam 10.525 TL. ödenerek tazminatların verilmesine başlanmıştır. Yardım komitesi başkanlığının raporuna göre, duyurulan sürenin sonunda zarar gördüğünü belirtenlerin sayısı 4.433'e talep ettikleri tazminat miktarı ise 69.578.744 TL. ye ulaşmıştır. Buna karşılık, yine yardım komitesi başkanlığının belgelerinden anlaşıldığına göre, 1957 yılı sonu itibariyle, yalnızca İstanbul'da 3.247 gerçek ve tüzel kişiye toplam 6.533.856 TL. tutarında yardım yapılmıştır. Buna göre 2.877 kişiye (1.843 kişiye 1.000 TL.nin altında olmak üzere) 1-5.000 TL. arasında, 225

¹⁴⁰ Güven, **a.g.e.**, s. 40-43

¹⁴¹ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 47

¹⁴² Güven, **a.g.e.**, s. 43-44

kişiy 5.000-10.000 TL. arasında, 107 kişiy 10.000-20.000 TL. arasında, 6 kişiy 20.000-30.000 TL. arasında, 2 kişiy de 30.000' er TL. ödeme yapılmıştır.¹⁴³

Raporda, gerek yardım talep eden kişilerin sayısı gerekse talep ettikleri yardım miktarı ile fiilen yardım yapılan kişiler ve yardım tutarları arasındaki farkın, beyan edilen rakamların çok abartılı olması veya belgelenememesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Komite üyelerinden oluşturulan ekipler, yanlarında Kızılay'ın da bir temsilcisi olduğu halde zarar görenlerin ev ve iş yerlerinden inceleme yapmışlar, daha sonra zarara uğrayanlar Ticaret Odası Meclisi salonunda toplantı halinde bulunan komiteye davet edilmişler ve burada zarar görenlerin de rızasıyla takdir edilen miktar üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.¹⁴⁴

Komitenin raporuna göre, 4.433 kişinin, toplam 69.578.744 milyon TL'lik hasar tazmini için yaptıkları başvuru kabul edilmiş olup açıklanan hasarın ve kişilerin dağılımı şöyledir:¹⁴⁵

Hasar (TL)	Kişi Sayısı	Toplam Hasar (TL)
1-5000	2300	17.798.198
5000-10000	730	4.966.500
10000-20000	599	8.193.574
20000-30000	313	7.654.382
30000-50000	247	9.451.715
50000 üzeri	283	31.514.875

Olaylarda zarar gördüğünü belirterek başvuran ve yapılan inceleme sonunda yardıma hak kazanan 3.247 kişinin bir değerlendirilmesi yapıldığında 187 kişinin yani %5,7 sinin müslüman olup diğerlerinin Rumlar ağırlıklı olmak üzere Ermeni ve Yahudiler olduğu görülmektedir. İstanbul'un 120 semtine yayılan yardım görenlerin yaklaşık %35'e karşılık gelen 1150'si Şişli-Taksim-Galata bölgesinde olup, burada da en fazla zarar gören yerler, 550 kişi ile İstiklal Caddesi ve çevresi, 227 kişi ile Galata ve 99 kişi ile Kurtuluş olmuştur. Eminönü-Aksaray-Kumkapı-Yenikapı-Samatya-Yedikule-Edirnekapı bölgesi ise %23 ile zararın en fazla olduğu ikinci

¹⁴³ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 47

¹⁴⁴ Aynı yer

¹⁴⁵ Güven, **a.g.e.**, s. 43-44

bölge olmuştur. Yardım görenlerin yoğunluğuna göre, üçüncü derecede zarar gören bölge Sarıyer'den Beşiktaş'a ve Kandilli'den Üsküdar'a Boğaz'ın iki yakası olmuştur. Haliç'in iki yakasındaki 10 semtte %10'a karşılık gelen 311 kişiye yardım yapılmıştır. Yardım yapılanların yaklaşık %19'luk bir bölümü de yukarıda verilen yerlerin dışında kalan yaklaşık 70 semte dağılmıştır.¹⁴⁶

Belirtilmesi gereken bir konu da hasar beyanı esnasında mağdurların çekimser bir tavır takındığı şeklindeki yorumlardır. Bunda çeşitli nedenler olabilir ancak 6 Eylül 1955'ten önce, sınırlı olarak bulunan bazı ticari eşya çeşitleri için depo içeriğinin bildirilmesi zorunluluğu getirilmiş olması dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Dolayısıyla tüccarlar, tazminat taleplerinin bu zorunluluk gereği, bildirmiş oldukları veriler ve vergi beyanlarıyla denk düşmesi için gayret sarf etmişler, ayrıca bazı ithalatçılar da kullandıkları ithalat yöntemlerinin ortaya çıkmasını, ticaret mevzuatındaki yaptırımlar nedeniyle istememişlerdir. Basın sürekli, gönüllü olarak tazminat talebinden vazgeçtiğini açıklayan kişi ve firmaların Başbakan Adnan Menderes'e yolladığı telgrafları yayınlamıştır. Bu durum, ödenmesi gereken tutarın mümkün mertebe asgari düzeyde tutulmaya çalışıldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.¹⁴⁷ Yardım Komitesi'nin faaliyetleri 10 Temmuz 1956 tarih ve 4/7474 sayılı İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi ile sona erdirilmiş ve bu tarihten sonra yapılacak başvuruların İstanbul Galata'daki Maliye Baş Müfettişliği'ne yapılması istenmiştir.¹⁴⁸

İstanbul dışındaki yerlerde meydana gelen zararların da karşılanması için çalışmalar yapılmıştır. İzmir'deki mağdurların zararlarının karşılanması için Selahattin Sanver yönetiminde bir komisyon kurulmuştur. Enver Kösemen, Mehmet Karaoğlu, Bedri Bıkmaz, M. Werheck, Leon Amado, Şevket Filibeli, Osman Ki(b)ar, Haydar Dünder, Burhan Maner, Rıfat Yemişçi, Cemil Atalay, Adnan Uysal, Mücahit Büktaş, Alp Türksoy, M. Ali Tuzcuoğlu, Nevzat Ortabaş, William Giraud, Reşat Leblebicioğlu, ve Rişar Gomel'den¹⁴⁹ oluşan komisyon önce bir bağış kampanyası başlatmış ve bu kampanya ile 5 Ekim 1955'e kadar gerçek ve tüzel kişilerden 500.000 TL. toplanmıştır. 150 TL. den 75.080 TL. ye kadar değişen tutarlardaki

¹⁴⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 48

¹⁴⁷ Güven, **a.g.e.**, s. 44-45

¹⁴⁸ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 48

¹⁴⁹ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 49

ödemeler, 24 gerçek ve tüzel kişiye yapılmış olup, toplam ödeme 418.527 TL. olmuştur. En yüksek ödemenin yapıldığı Andreas Kapinis'i (75.080 TL), kundaklama ve yağmalama nedeniyle kişisel serveti zarar gören. Yunan Başkonsolosu Marios Zafirious (52.450 TL), Dr. Eustathios Halkiopoulos (43.222 TL), Nejat Şeşbeş (37.700 TL), Yunan NATO subayları Nikos Koniaris ve Ilias Papaliou (30.742 TL), Stavros Tsalikis (26.150 TL) ve Yunan Başkonsolosluğu memuru Dimitrios Bastas (25.000 TL) izlemiştir. Ayrıca, binasında meydana gelen hasar nedeniyle Yunan Konsolosluğu'na da 70.000 TL.lik bir ödeme yapılmıştır. Mimar Niyazi Mesta'ya, İzmir Fuarı'ndaki Yunan pavyonunu yenilemesi için 20.000 TL. havale edilmiştir. Aralarında 5 Müslüman vatandaşın da bulunduğu 15 kişiye, 150 TL. ile 6.000 TL. arasında değişen tutarlarda ödeme yapılmıştır. İzmir'deki bir Rum kilisesine, binanın çeşitli tamirat işlemleri için 5.000 TL., parçalanmış ya da çalınan dini objeler ve ışıklandırma gereçlerinin yeniden temini için 15.000 TL. ödenmiştir. Ad ve soyadlarına bakıldığında bu 15 kişiden 5'inin gayrimüslim olmadığı görülmektedir.¹⁵⁰ Komisyonların İzmir ve İstanbul'daki 6-7 Eylül mağdurları için yaptığı çalışma, daha önce de belirtildiği gibi 10 Temmuz 1956'dan sonra Galata Maliye Dairesi tarafından üstlenilmiş, devamında da 28 Şubat 1956'da, 6 Eylül 1955'in hasarlarını telafi etmeye yönelik tazminat yasası ve alınacak tazminat tutarlarına vergi muafiyeti getiren bir diğer yasa Meclis'ten geçmiştir. Buna göre tazminatlar birer yıllık Hazine senedi biçiminde öngörülmüş ve 1957 yılı devlet bütçesinden karşılanması kararlaştırılmıştır. Muhalefetin yasa tasarısında, ne zarara uğrayan kişilerle ilgili bir tanımın, ne de öngörülen tazminat miktarı toplamının yer almaması nedeniyle getirdiği eleştiri üzerine, maliye bakanı küçük zararların yardım komitesince yapılan ödemelerle karşılanmış sayıldığını ve azami 60 milyon TL.yi bulan daha yüksek tazminat tutarlarının ise maliye müfettişleri tarafından hesaplanıp kesinleştirildiğini söylemiştir. Ancak hükümet hasar yasasıyla ilgili kararnameyi ancak Eylül 1956 başında yürürlüğe koyduğu için, yeni kurulan Takdir Komisyonu, çalışmalarına Eylül sonunda başlayabilmiştir. Meclis tarafından tahsis edilen tutar sadece 60 milyon TL. tutarında olmuş, dolayısıyla zarara uğrayanların taleplerinin sadece bir kısmı karşılanmıştır. Bununla ilgili birkaç örnek aşağıdaki tabloda

¹⁵⁰ Kocabaşoğlu, **a.g.m.**, s. 49

gösterilmiştir.¹⁵¹

	Hasar (TL)	Tazminat (TL)
Ayia Paraskevi	43.510,42	3.263,28
Panayia	39.758,15	2.981,86
Panayia Vlaherna	39.350,70	2.951,30
Ayios Yeoryios	33.241,91	2.493,14
Zapyon Lisesi	7.167,59	537,60

Maddi hasarın karşılanması yanında, Yunan hükümeti, Yunan bayrağının ve subaylarının hakarete uğradığı gerekçesiyle manevi bir telafi de talep etmiştir. Türkiye ile NATO ve Balkan Paktı içinde askeri işbirliği yapılması, bu talebin karşılanmasından bağımsız tutulmakla beraber Ekim başında Trakya'da yapılan NATO manevralarına Yunan Silahlı Kuvvetleri ve gözlemcileri katılmamıştır. 22 Ekim 1955'te Türk Dışişleri Bakanlığı telafi göstergesi olarak, 24 Ekim günü İzmir'de yeni Yunan Konsolosluğu binasının devri sırasında bir bayrak töreninin de yapılacağını açıklayarak, Yunan üniformasına reva görülen ayıbın bağışlanması için özel bir kutlamanın da yapılacağı duyurmuştur. Törene, Türk hükümetini temsilen İzmir milletvekili olan Ulaştırma Bakanı, İzmir'deki askeri birliklerin komutanı, İzmir valisi ve İzmir Fuar müdürü katılmıştır. Yunanlıları ise Ankara'daki Yunan büyükelçisi, İzmir'deki Yunan başkonsolosu ve NATO Kumandanlığı'nda görevli iki Yunan general temsil etmiştir. Ayrıca, neredeyse tüm kurmay subaylar ve konsolosluk mensupları da törene katılmıştır. Törende ilk önce milli marşlar okunmuş Ulaştırma Bakanı'nın konuşmasından sonra Yunan milli marşı ile Yunan bayrağı göndere çekilmiştir. Daha sonra garnizon gazinosunda bir kutlama daha yapılmıştır. İzmir'deki tören Yunan hükümeti tarafından uygun bir telafi olarak değerlendirilmiş ve Yunan büyükelçisi İzmir'de katılan tüm kadroların, yol açılan haksızlığı telafi etmek için gösterdikleri iyi niyet ve dürüstlükten etkilendiğini açıklamıştır. Ancak Yunan başkonsolosu, maddi hasarların tazmin edilmesini tatminkar değil, katlanılabilir olarak tanımlamıştır. Başbakan Menderes'in hasarı her yönüyle telafi etmek için her şeyi yapacağına dair verdiği söze rağmen, tazminatlar

¹⁵¹ Güven, **a.g.e.**, s. 47-49

yabancı gözlemciler tarafından az, bürokratik ve gecikmiş olarak değerlendirilmiş ve tahrip edilen kuruluşların kısa sürede toparlanması daha çok, azınlıkların çalışkanlığına ve uyum sağlama becerisine dayandırılmıştır. Mağdurlardan, devletin tazminat ödemelerinin gerçek bir telafiden çok dış ülkeler için yapılmış bir jest olduğunu düşünenlerde olmuştur ancak yine de devletin samimi girişimleri takdir toplamıştır.¹⁵²

ii. Tutuklamalar ve Alınan Güvenlik Önlemleri

Olayların boyutunun değişmeye başladığı 6 Eylül akşamının ilerleyen saatlerinde, trenle Ankara'ya doğru hareket etmiş olan Cumhurbaşkanı ve hükümet üyeleri gelişen durum hakkında bilgilendirildiklerinde derhal geriye dönmüşler ve örfi idare ilan ederek birlik komutanlarına düzeni sağlamalarını emretmişlerdir.¹⁵³ Beyoğlu semtinde işyerlerini gezen Celal Bayar Elhamra Sineması önünde biriken kalabalığa seslenerek Türk milletinin tarihinde bu gibi hadiselerle tesadüf edilmediğini ve herkesin dağılarak evlerine gitmesini istemiştir.¹⁵⁴ Düzeni sağlamak için silah kullanılması dahi istenmiş ancak 1. Ordu Komutanı Vedat Garan Paşa, bu ateş emrini uygulama konusunda temkinli davranmıştır. 6 Eylül akşamının son saatlerinde devreye sokulan birlikler şiddet olaylarını kontrol altına almışlar ancak alınan sıkı güvenlik önlemlerine rağmen huzursuzluklar sonraki gün ve haftalarda, yerel seviyede zaman zaman yaşanmıştır. Olayların hemen ertesi günü 2057 kişi gözaltına alınmış¹⁵⁵, bazılarının üzerinde yağmalanan ev ve işyerlerine ait yükte hafif pahada ağır eşyalar ele geçirilmiştir. Gözaltına alınanların çoğunluğunun Demokrat Parti'lilerin oluşturmalarına rağmen hükümet olayların bir komünist tertibi olduğunu iddia ederek, olayları tertip edenler olarak isimleri kayıtlı olan 45 komünistin listesini açıklamış, ancak alelacele hazırlanan listedeki isimlerden dördünün 1955 yılından çok önce yaşamını yitirmiş olması nedeniyle bu iddia baştan geçerliliğini

¹⁵² Güven, **a.g.e.**, s. 49-50

¹⁵³ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 11

¹⁵⁴ Ergun HİÇYILMAZ, **a.g.m.**, s. 1

¹⁵⁵ Vatan 7 Eylül 1955 ; Hürriyet 7 Eylül 1955

yitirmiştir.¹⁵⁶ 7 Eylül günü öğleden sonra, Beyoğlu'ndaki Belediye Meclisi binasının önünde toplanan ve milliyetçi sloganlar atan bir grup polis tarafından dağıtılmış, 8 Eylül gecesi İskenderun'daki bir Rum-Ortodoks kilisesine dinamitle saldırılmış, 9 Eylül'de Alsancak'ta tren garının karşısındaki Aya Vuklin kilisesi ateşe verilmiş, 10 Eylül'de Balıklı'daki Rum hastanesini ateşe vermek isteyen üç kadın tutuklanmış, aynı gün Emirgan'daki bir kahvede bir gayrimüslimin fabrikasına saldırmak üzere hazırlık yapan 70 kişilik bir grub dağıtılmış, 25 Eylül'de Kadıköy'de bulunan bir kilise yakılmaya çalışılmıştır. Bu olaylar toplumun genel olarak tansiyonunun ne kadar yüksek olduğunun bir göstergesidir.¹⁵⁷

Olaylardan sonra Hükümet tarafından hemen bir basın toplantısı düzenlenmiştir. Basın toplantısında Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, o dönemin önemli bakanları ve Vali Fahrettin Kerim Gökay bulunmuştur. Basın toplantısında Celal Bayar basını kışkırtıcılıkla suçlamış ve olayların faili olarak komünistleri göstermiştir. Bunların bilindiğini ve takip edilip yakalanacaklarını belirten Bayar basını da dayanışma içinde olmaya davet etmiştir. Hiç kimsenin parmak kaldırıp söz istemediği bir baskı havasının estiği o toplantı günü, ilan edilmiş olan sıkıyönetim komutanlığına Korgeneral Nurettin Aknoz getirilmiştir.¹⁵⁸ O günün devamında daha sonradan suçsuz oldukları anlaşılan İstanbul'da ne kadar sicilli komünist varsa hepsi tutuklanmıştır.¹⁵⁹

Olaylardan 3 gün sonra tüm yazı işleri müdürleri çağrılarak Harbiye'de Sıkıyönetim komutanlığı'nda bir toplantı yapılmış ve toplantıda Aknoz paşa sert bir tutum içinde olunacağını işaretlerini vererek toplantılara katılmayan gazetelerin kapatılacağını söylemiş uygulanacak hareket tarzları konusunda talimat vermiştir.¹⁶⁰

“Gergin günler yaşadık. Şimdi artık sinirlerin yatıştırılması lazım çok dikkatli olacaksınız. Sizden şunları istiyorum. Büyük Millet Meclisi'ndeki müzakereler halkı heyecanlandıracak nitelikte ise yazmayacaksınız. Yokluk ve kıtlık haberlerinin hepsi yasaktır. Örneğin fırınların önünde ekmek almak için sıra bekleyenlerin resimleri yayınlanamaz. Bu tür haberler ülkede panik yaratır. Hükümeti tenkit etmek

¹⁵⁶ Akar, **a.g.m.**, s. 91 ; Aziz Nesin, Düzenleyen : Nesin Vakfı, “Aziz Nesin'in 6/7 Eylül Hapisane Anıları”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:34, Tarih Vakfı, İstanbul, 1986, s. 46-49

¹⁵⁷ Güven, **a.g.e.**, s. 30

¹⁵⁸ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 11

¹⁵⁹ Topuz, **a.g.m.**, s. 39-40

¹⁶⁰ Topuz, **a.g.m.**, s. 40-41

yasaktır. Böyle bir şey yaparsanız gazetenizi kapatırım. Sıkıyönetim konularıyla ilgili haber yayınlayamazsınız. NATO devletleri hakkında siyasi haber, makale neşretmeyeceksiniz. NATO devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerle ilgili haber yayınlanması da yasaktır; yazan olursa kapatırım. 6-7 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolunda yazılar ve yorumlar yasaktır; kapatırım. 6-7 Eylül olaylarında zarar görenlerin istekleri gibi yazılar yazamazsınız. Heyecana uyandıracak haber yayını yasaktır. Hükümetin icraatını etkileyecek türde yazı yazılması yasaktır. Türklüğe hakaret, bayrak yırtma gibi haberler gazetelere giremez; kapatırım. İkinci, üçüncü baskı yapamazsınız; toplatırım. Çıplak kadın resmi basmak yasaktır. Bundan maksat genel ahlakı bozmak ve ülkeyi çökertmektir; kapatırım. Hükümetin alacağı kararlarla ilgili hayal ürürünü yazı yazmak yasaktır. Mesela falanca vali değişecekmiş gibi haberler yazamazsınız; kapatırım. Basına sansür koymayacağım. Yayıncılığı sizin insiyatifinize bırakıyorum. Doğru kullanamazsanız bana verilen yetkileri kullanırım. Sizin kötü bir alışkanlığınız var, aklınıza geleni yazıyorsunuz, yazamazsınız. Anadolu Ajansı'nın ve Radyonun yayınladığı her şeyi alabilirsiniz. Ona izin veriyorum. Bu başıma gelenler doğrudan doğruya komünistlerin hazırladığı bir hadisedir. Yazılarınızda bunu gözden uzak tutmayın. Ona göre aklınızı başınıza toplayın. İşimizi güçleştirmeyin.”

İstanbul, Ankara ve İzmir’de ilan edilen Örfi İdarenin Komutanlığı’na 3. Doğu Anadolu Ordusu Komutanlığı’ndan gelen General Nurettin Aknoz biraz evvel belirtildiği gibi sıkı tedbirler uygulamıştır. 24.00-05.00 arası uygulanan sokağa çıkma yasağı, devriyelerin kontrolleri ve yapılan tutuklamalarla, şiddet olaylarına son verilebilmiştir.¹⁶¹ İstanbul’da 5.104 kişi, Ankara’da 300 ila 469 kişi, İzmir’de ise 50 ile 170 arası kişi tutuklanmıştır. İçişleri Bakanı Namık Gedik, emniyetin başarısızlığı nedeniyle istifa etmiş ve yerine geçici olarak Savunma Bakanı Ethem Menderes atanmış, Bakan Fuat Köprülü vekaleten Savunma Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Milli Emniyet Hizmetleri şefi (MAH Reisi), İzmir valisi, İzmir’de bulunan birliklerin komutanları, İstanbul emniyet müdürü ve üç general, iktidar tarafından görevden alınmış, Milli Emniyet şefliğine Kemal Aygün atanmıştır. Ayrıca yerel düzeyde bir dizi memurun, çıkan huzursuzluk ve bunlarla yeterince mücadele edilmemesinden sorumlu oldukları gerekçesiyle görev yerleri değiştirilmiştir. Anayasaya göre örfi idare durumunun meclis tarafından en kısa sürede onaylanma zorunluluğu bulunduğundan, 12 Eylül 1955 günü meclis toplantıya çağırılmıştır. Toplantıda iktidar ve muhalefet sözcüleri, ayaklanmalarla ilgili görüşlerini bildirmiş, Başbakan Vekili Fuat Köprülü bir anlamda Menderes’e sırtını dönmüş ve hükümetin

¹⁶¹ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s.12

gösterilerin yapılacağından haberdar olduğunu, ancak zamanının kesin olarak bilinmediğini açıklamıştır.¹⁶²

*"Arkadaşlar polis güçlerinin saldırılardan daha önceden haberleri olmadığından bahsetti. Ben sadece şu kadarını söyleyebilirim: Hükümet önceden bilgilendirilmişti. Buna göre tedbirler de alınmıştı. Fakat, olayların hangi gün ve saatte çıkacağı bilinmiyordu. Tüm çabalara rağmen, baskın gibi gelişen olaylar engellenemedi. Hatırlarsanız, tarihte buna benzer çok olay olmuştur. En yakın örnek Pearl Harbour Amerikan Silahlı Kuvvetleri'ne yapılan baskındır. İzninizle şimdi saldırıların kendisi hakkında konuşacağım. Kıbrıs meselesi nedeniyle tahrik edilmiş olan gençler ve vatanseverler, olayların çıkışından sorumludur. Özellikle gençlik, çok hırçın tepki vermiştir. Diğer taraftan basın provoke etmiştir. Selanik'te patlayan bombanın da haberi gelince, nihayet bir fırsat doğmuştur. Komünistler hareketin arasına karışıp gençlerin vatansever gösterisini kullanarak, yıkıp yağmalamışlardır. Çünkü komünistler, ayaklanmaları önceden planlamış ve şimdi de komutayı ellerine almışlardır. Bu olaylar aylar öncesinden planlanmış olmasaydı, böylesi bir saldırı mümkün olmazdı. [...] Saldırıların şekli ve hedefleri doğru incelenirse, burada söz konusu olanın yalnızca komünist bir komplo olduğu görülecektir."*¹⁶³

Başbakan Adnan Menderes, olaylar nedeniyle şaşkın olduğunu belirterek ayaklanmaların içyüzünü ortaya çıkarmak için her şeyi yapacaklarını açıklamıştır. Olayların sebebinin, Kıbrıs sorununun gerek Yunanistan'da gerekse Türkiye'de yol açtığı aşırı kışkırtılmış vatanseverlikte aranması gerektiği belirtilmiş ve Kıbrıslı Türklere karşı bir kıyımın gerçekleştirileceğine dair dedikoduların etkisiyle gerçek bir psikoza dönüşmüş olan ortamın gençler arasında duygu patlamalarına yol açtığı açıklanmıştır. 6 Eylül'deki gerçek huzursuzlukların, aslen bir öğrenci grubunun eylemiyle başladığı, bu gruba kısa sürede diğerlerinin de katıldığı, ve ateşli vatanseverliğin etkisi ile sorumlu emniyet müdürlerinin silah kullanma konusunda çekimser davranmasıyla da olayların genişlediği vurgulanmıştır. İktidarın olayların olabileceğinden haberi olmasına rağmen boyutlarını kestiremediği işlenmiş ve zararların karşılanması ile beraber bir daha böyle olayların yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Meclis Genel Kurulu toplantısında tüm konuşmacılar, olayları Türkiye'nin bir hukuk devleti olarak itibarını zedeleyecek ulusal bir facia olarak değerlendirmişlerdir. Muhalefet partisi CHP'nin lideri İsmet İnönü olaylar nedeniyle duyduğu üzüntüyü beyan etmiş ve hükümetin aldığı

¹⁶² Aydın Tarihi, Sayı:262, s. 68-77 ; Güven, a.g.e., s. 30 ; Birand, Dünder, Çaplı, a.g.e., s. 125-130

¹⁶³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10, İçtima 1, 12 Eylül 1955, s. 684

önlemleri desteklemiştir.¹⁶⁴

"Demokrat Parti grubunun, olayları ciddi şekilde tartıştığını tespit ettik. Hükümetin anavatanın büyük bir tehlikede olduğunu idraki, partiler arası rekabete, üstün gelmiştir. "

İnönü, Meclis Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasını, devlet gücünün yetersizliğini işaret etmek ve acil bir açıklama talep etmekle sınırlı tutmuştur. Genel Kurul ise büyük bir çoğunlukla, muhalefetin örfi idareyi iki ayla sınırlandırma ya da Ankara'yı bunun dışında tutma talebini reddetmiştir.¹⁶⁵

Özellikle İstanbul'da olaylardan sonra bir müddet devam eden Aknoz paşanın sıkı uygulamaları özellikle basın üzerinde etkili olmuştur. Basın, yayınlar konusunda tereddüt yaşamış, yabancı yayınları aktaramamış ve sansüre uğramıştır. Olayların bilançosu ve sebepleri bu durum nedeniyle basında yayınlanamamıştır. Sıkı yönetimden sürekli basına bildiriler gönderilmiştir.¹⁶⁶

"-Kıbrıs'taki tedhiş hadiseleriyle ilgili haber ve resim basmak yasaktır.(12 Eylül 1955,telefonla)

-Bugün Hürriyet gazetesinde tahrib edilen edilen dükkanların sayısı hakkında bir haber çıkmıştır. İktisap edilmesi yasaktır.(17 Eylül 1955,telefonla)

-6/7 Eylül gecesi şehrimizde vuku bulan esef verici olaylar sonrasında çekilmiş olan bütün fotoğrafların negatif ve pozitif suretlerini Örfi idare kumandanlığına göndermenizi rica ediyorum. (19 Eylül 1955)

-Ulus gazetesi 19 Eylül tarihli nüshasında "Çetin bir imtihan" başlığı altında yayınladığı makalede Örfi İdare kumandanlığının yasağına riayetsizlik etmiştir. Bu sebeple gazetenin yayını süresiz olarak men ettim.(Korgeneral Nurettin Aknoz)¹⁶⁷

-Ankara'da çıkan Medeniyet Gazetesi 20 Eylül 1955 tarihli nüshasında "Batı Trakya Türkleri ve Acıklı durumları" başlığı altında çıkan makalesiyle örfi idare yasağına riayetsizlik etmiştir. Bu sebeple gazetenin yayını süresiz olarak men ettim.(Korgeneral Nurettin Aknoz)¹⁶⁸

-8 Aralık 1955 tarihli Dünya gazetesinin "Demokrat parti grubunda Huzursuzluk Arttı" ve aynı tarihte Vatan gazetesinin "Bu böyle gitmez" başlıklı makaleleri kışkırtıcı mahiyette görülmüştür. Adı geçen gazetelerin yayını 15'er gün süreyle men ettim.(Orgeneral Nurettin Aknoz)

¹⁶⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, s. 688-690 ; Güven, **a.g.e.**, s. 32-33

¹⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 10, s. 668-669 ; Güven, **a.g.e.**, s. 33

¹⁶⁶ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 11-16 ; Topuz, **a.g.m.**, s. 40-41

¹⁶⁷ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s.42

¹⁶⁸ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s.44-45

-Ulus, Medeniyet, Delil ve Elefterifoni gazetelerinin yayınıni serbest bırakılmıştır. Diğer örfi İdare kayıt ve şartlarıyla yasakların devam ettiğini ilgilere hatırlatırım. (Orgeneral Nurettin Aknoz)”

6/7 Eylül olayları Türkiye’nin siyasal yaşamında büyük yaralar açmıştır ancak olaylardan sonra uygulanan güvenlik tedbirleri hükümete çok farklı boyutta bir imkan tanımış ve ülke üzerinde bir baskı havası oluşturmuştur. Aknoz paşanın uygulamaları olayların kendisi kadar önem arzeden bir boyuta ulaşmıştır.¹⁶⁹

Başbakan Menderes’e gönderdiği bir heyet ile Ermeni Patriği 6 Eylül gecesi yaşananlardan duyduğu üzüntüyü belirtmiş ve Hükümetin almış olduğu tedbirler için teşekkürlerini bildirmiştir.¹⁷⁰

iii. Azınlıkların Durumu

1955’in 6 Eylül’ünü 7 Eylül’e bağlayan o üzüntü verici gecede İstanbul’da yaşananların ardından 500 yıllık çok uluslu imparatorluk başkenti İstanbul’un son nefesini verdiğini ve İstanbul’un tarihinde yeni bir dönemin başladığını vurgulayan yorumlar yapılmıştır. Ancak Türkiye’de ve Yunanistan’da o günleri yaşamamış olan yeni nesillerin çoğunlukla zannettikleri gibi, İstanbul’da yaşamakta olan ve o zamanlar sayıları 80.000-90.000 civarında olan Türk vatandaşı Rumlarla, Türkiye’de oturma izni ile kalıp çalışan Yunanlıların toplu olarak Türkiye’yi terk etmeleri 6-7 Eylül 1955 olaylarından kaynaklanmamaktadır. Evet bu olay derin izler bırakmıştır ama olayların şoku ile İstanbul’u terk eden Rum ve Yunanlı ailelerin sayısı toplam nüfus içinde fazla bir yer tutmamaktadır.¹⁷¹ Olaylar zamanında iktidarda olan Demokrat Parti döneminde İstanbul’dan TBMM’ye 3 milletvekili gönderen Rumlar o günlerde ülke genelinde yaşayan özgürlük, güven ve kalkınma hamlesinden gayet iyi yaralanmışlardır. 1955’te hiç beklemedikleri bir sırada yakalandıkları 6-7 Eylül kasırgasından sonra hükümetin ve yöneticilerin özür dilemesi ve de Rumların maddi zararlarını büyük ölçüde tazmin etmesi üzerine, İstanbul’daki Rum toplumu ve Yunan vatandaşları adeta kendilerine son bir şans

¹⁶⁹ Topuz, a.g.m., s. 41 ; **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler Fahri Çoker Arşivi**, s. 282

¹⁷⁰ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s.33

¹⁷¹ Emin Akdağ, “Lazım Gelirse Başkan Oluruz.”, **Aksiyon Haftalık Haber Dergisi**, Sayı: 459

tanılarak yerlerinde kalmayı tercih etmişler, hatta gelen ilk seçimlerde Demokrat Parti'ye desteklerini sürdürmüşlerdir. 6-7 Eylül 1955 olaylarından 8 sene 3 ay sonra 1963 yılı aralık ayında patlak veren Kıbrıs sorunu ile birlikte devlet politikasının Rumlara ve Yunanlılara karşı sertleşmesi sonucu ünlü “1964 kararnamesi” ile İstanbul'da yaşamakta olan Yunan vatandaşları kısa süre içerisinde sınır dışı edilmişlerdir. Yunanlılara akrabalık ve iş ilişkileri içinde bulunan Türk vatandaşı Rumlarında kendileri için artık İstanbul'da bir gelecek kalmadığı düşüncesi ile yurt dışına doğru hızla artan göçleri yine 1964 sonrasına rastlamaktadır. 6-7 Eylül 1955 olaylarından hemen sonra, İstanbul Rum basınındaki baş yazı örneklerinden anlaşılacağı gibi, Rumların yaşanan o korkunç geceye rağmen İstanbul'da kalmak için kararlılıkları, döneminin tarihsel belgeleri olarak önümüze gelmektedir.¹⁷²

Genel olarak azınlıkların olaylardan sonraki tutumlarını yansıtmaları açısından 1957 yılındaki milletvekili seçimleri sırasında sonradan DP'den milletvekili seçilecek olan Yahudi cemaati liderlerinden Yusuf Salman'ın 11 Ekim 1957 günü İstanbul'un Galata semtinde yaptığı seçim konuşmasında söyledikleri gayet çarpıcıdır. Salman, CHP devrinde azınlık olarak korku içinde yaşadıklarını, Varlık Vergisi ile mal ve mülklerinin alınarak Aşkale'ye sürüldüklerini, üniversite mezunu çocuklarının askere alınmasına rağmen silah yerine kürek verilerek gavur taburları olarak takdim edildiklerini belirterek DP sayesinde bütün vatandaşlık ve insan haklarına sahip olduklarını söylemiştir. Aynı seçim kampanyası sırasında sonradan milletvekili seçilecek olan Rum asıllı DP İstanbul milletvekili adayı Aleksandros Hacıpulos da Varlık Vergisi'nde zarar görenlere CHP iktidarının kırk para vermediğini, ayrıca 1941 senesinde 25-45 yaşları arasındaki gayrimüslimleri süren CHP'ni hala unutmadıklarını belirterek CHP'ne oy verilmemesini istemiştir. Bu durum, bir anlamda olaylar döneminde yaşananların azınlıklar üzerinde kısa vadede harekete geçirici bir etki bırakmadığını göstermektedir.¹⁷³

Olaylardan sonra yayınlanan bazı Rum gazetelerinde çıkan yazılar Rumların olaylardan sonraki durum ve tutumunu net olarak anlatmaktadır.

“Burada, yerimizde kalacağız, Kiliselerimizi yeniden yapmak, ölülerimizi gömmek, okullarımızı, iş yerlerimizi, evlerimizi toparlamak için

¹⁷² Türker, “6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları”, s. 13,14

¹⁷³ Bali, “Balat Fırınları”, s. 15

Rumlar düştüğümüz yerden doğrulacaklar ve yerimizde kalacağız. Dođduđumuz, büyüdüğümüz dedelerimizin ve babalarımızın şimdi kırık dökük de olsa mezarlarının bulunduğu bu ülkede kalacağız. O kırık mezarlardan, harabeye dönmüş kilise, okul, dükkán ve evlerimizden yeni bir dünya yaratacağız. Hepimizin bunu başaraabilecek kadar cesareti olmalı. Açılan yara daha çok taze bunu görüyoruz ve biliyoruz. Ancak řifa bulmaz bir yara da değil. Rumlar geçmişte yaşanan hiçbir felaket karşısında ümitsizliğe kapılıp pes etmediler. Biraz sabır ve cesaretle o harabelerin arasında yine yaşantımızı düzene koyacağız. Bizler bu ülkede ne reayayız nede rehine. Bizlerde bu vatanın evlatlarıyız ve bunu ispat etmek için her alanda çaba sarf ediyoruz. ¹⁷⁴

Yazılarda her zaman ülkenin kanunlarına saygılı vatandaşlar olduklarını ve hep öyle kalmaya devam edeceklerini belirten Rumlar, Hıristiyanlıktan kaynaklanan manevi değerleri ve kültür birikimleri ile, kendilerinden önce her türlü sıkıntıya göğüs gererek burada yaşamayı sürdürmüş olan atalarının torunları olduklarını göstereceklerini ve bunu ağıt yakarak ve ağlaşarak değil seslerini yükselterek ve garantilerden, can güvenliğinden bahsederek Rum olarak vatanları olan bu ülkede kalacaklarını belirtmişlerdir. “Dallarımızı budayabilirler, ama yaşlı ağacımızın köklerine kimse ulaşamaz.” diyerek manevi bir dayanışma ortamı yaratmaya çalışmışlardır. Bu ülkede lütuf ve keyfi olarak kalmadıklarını, kalmaya hakları olduğu için kaldıklarını belirterek ülkenin vatandaşı olarak devletin kendilerini korumasını istemişlerdir. Türk devletine olan güven ve ümitlerini belirten Rumlar devletin tüm organlarıyla olması gerektiği gibi var olursa, onun içinde kendilerinin de var olacağını belirterek devletten kendilerine herşeyin bitmediğine dair güven vermesini istemişlerdir. Başlarına neler gelebileceklerini anladıkları şeklinde yapılan yorumlardan sonra bir anlamda devletten bir güvence beklediklerini belirten Rum kaynaklı yazılarda 500 yıllık birlikte yaşama geleneğini yaşatmak arzuları da belirtilmiştir. Olaylardan sonra normale dönüş için büyük çabalar harcayan Rumlar ve diğer azınlıklar devletten de aldıkları yardım ile bu süreci gayet hızlı sürdürmüşlerdir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile başbakan Adnan Menderes’in İstanbul’a gelip halkın önüne çıkmaları, Türkiye Cumhuriyeti’nin yöneticilerinin derhal olayları kınayıp ve bir daha tekrarlanmayacağını resmen açıklamaları olumlu ve iyi niyetli bir davranış olarak nitelenmiş ve yaşananları unutmaya hazır olduklarını belirtmişlerdir. Rum yazarlar, o gece boyunca polisin görevini

¹⁷⁴ Türker, “6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları”, s. 14-15

yapmadığını ve bunun İstanbul Emniyet Müdürü'nün derhal görevinden alınması ve İçişleri Bakanı'nın istifası ile teyid edildiğini belirtmişlerdir ancak olaylardan kısa bir süre sonra gözlemlenen canlılık Rumların ve onların yanında zarar gören diğer vatandaşların tüm ümitlerini kaybetmediklerini göstermektedir.¹⁷⁵

iv. Olayların Dış Yankıları

Olaylara doğal olarak dışardan yükselen ilk ve en büyük tepki Yunanistan'dan olmuştur. Yunanistan olaylara tepkisini daha önce de belirtildiği gibi Ekim ayında Trakya'da düzenlenen NATO tatbikatına katılmayarak göstermiştir. Zamanın Atina Büyükelçisi Settar İksel'in olaylardan sonra gittiği Atina'da yaşananlar ile ilgili olarak verdiği bilgilere göre; Yunanistan'ın bomba ve İstanbul'daki olaylardan sonra Selanik başkonsolosluğunu arama ve Başkonsolosluk çalışanlarını tutuklama girişimleri olmuştur. Ancak Selanikteki konsolosluğun karşılığının İstanbul Yunan konsolosluğunun olduğunun hatırlatılması ile bu hareketler önlenmiştir. Yine de bomba olayı ile ilgili olarak daha önce bahsedildiği gibi o zaman öğrenci olan Oktay Engin tutuklanmış ve kendisine bu suç zorla kabul ettirmeye çalışılmıştır. Ancak suçlu olmadığı bilindiği için Yunan hariciye Bakanı tarafından İksel'e Engin'in kaçırılmasına göz yumulabileceği şeklinde teklif gelmiş ancak bu teklif reddedilmiştir.¹⁷⁶

Yunanistan ile ilişkilerde olaylar sebebiyle başlayan bozulma Amerika Birleşik Devletleri'nin ilgisini çekmiş ve Dışişleri Bakanı John Foster tarafından başbakanlığa bir mesaj çekilerek gelişmelerden duyulan endişe ifade edilmiştir. Mesajda komünizm tehlikesine karşı mücadelede Türkiye ve Yunanistan arasındaki iyi ilişkilerin öneminden bahsedilmiş ve Kore savaşında iki ülkenin yanyana kahramanca savaşmalarına vurgu yapılmıştır. Bu çerçevede ilişkilerin dostane bir biçimde yürütülmesi için gerekli gayretin gösterilmesi istenmiş ve Atatürk ile Venizelos'un geçmişte kurduğu iyi ilişkilerin ilerletilmesi gereği üzerinde durulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin 1947'den beri Yunanistan ve

¹⁷⁵ Türker, "6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları", s. 14-16

¹⁷⁶ Demirel, a.g.e., s. 407,408

Türkiye'ye yaptığı yardımların bu bölgedeki iki ülke arasında olan işbirliği çerçevesinde gerçekleştiği ve bunun bu işbirliği ile devam etmesi gerektiği belirtilmiştir. NATO ve Balkan paktı ile işbirliği içinde olan iki ülkenin bu durumu bozmaması ve bunun için gerekli tüm önlemleri alması istenmiştir. Bu yazıya cevap olarak Menderes Amerika Birleşik Devletleri'nin konuya olan duyarlılığına teşekkür etmiş ve Yunanistan'la ilişkilerin bu olaylar sebebiyle bozulmaması gerektiğine inandıklarını belirtmiştir. New York basınında olayların hükümetin enerjik hareketi ile daha da büyümeden önlendiği ve bu durumdan çok büyük üzüntü duyularak zararın karşılanacağı yönünde sürekli açıklamalarda bulunulduğu yönünde haberler yayınlanmıştır. Washington basını da olayı benzer bir şekilde ele almış ve Cumhurbaşkanı ve Başbakan tarafından olaylara büyük ilgi gösterilerek gerekli tüm tedbirleri alındığı yönünde yayın yapmıştır.¹⁷⁷

Olaylar sonrası hükümet tarafından uygulanan güvenlik tedbirleri ve zarar görenler hakkında başlatılan yardım faaliyetleri diğer ülkelerden olumlu tepkiler almıştır.¹⁷⁸

v. Basının Tutumu

Basın olayların hemen ardından verdiği ilk sayfa haberlerinde genel olarak bilgi vererek İstanbul ve İzmir'de gerçekleşen yağma ve tahrip olaylarını duyurmuştur. Selanik'te patlayan bomba ile ilgili haberlerin de verildiği ertesi günkü gazetelerde sıkıyönetim ilanından ve alınan güvenlik tedbirlerinden bahsedilmiştir. Daha sonraki günlerde ilk sayfalarda hükümetin aldığı tedbirlerden, güvenlik uygulamalarından ve tutuklama işlemlerinden genel olarak bahsedilmiştir.¹⁷⁹ Cumhuriyet gazetesinin 8 Eylül 1955 tarihindeki sayısında, Kıbrıs davası ile ilgili olarak Londra'da yapılan konferansta haklı davamız iyi bir şekilde savunulurken

¹⁷⁷ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 108-109

¹⁷⁸ **Aydın Tarihi**, Sayı:262, s. 93-94

¹⁷⁹ Vatan, 7 Eylül 1955 ; İstanbul Ekspres, 7 Eylül 1955 ; Hürriyet, 7 Eylül 1955 ; Vatan, 8 Eylül 1955, Hürriyet, 8 Eylül 1955

meydana gelen 6/7 Eylül olaylarının bu davamıza ve ülkeye zarardan başka bir şey getirmeyeceği yazılmıştır.¹⁸⁰

8 Eylül 1955 tarihli Zafer gazetesinde olayların bir tahrip maksadı taşıdığından hareketle bir komünist tekniğine sahip olduğuna değinilmiş ve Kıbrıs olaylarının verdiği duyguların Selanik'te patlayan bomba ile kışkırtıldığı belirtilerek soğukkanlı olunması gerektiği vurgulanmıştır. Yine aynı tarihli Cumhuriyet gazetesinde Yunanistan'daki Megola İdea'cılarının Kıbrıs hadiselerini tırmandırarak bir anlamda olaylara zemin hazırladığı ifade edilmiştir. Tercüman gazetesinde de Kıbrıs konusunda meydana gelen gelişmeler vurgulanmış ve ayrıca Yunanistan ile olan ilişkilerdeki olumsuz havanın etkisi Trakya ve bazı adaların istenmesi hatırlatılarak belirtilmiştir. Zafer gazetesinde yayınlanan bir yazıda da olaylarda meydana gelen zarar vurgulanarak bunun ülkeye zarar vereceği belirtilmiştir. İlk yayınlarda dikkati çeken ortak nokta ise olayların, halkın Kıbrıs merkezli olmak üzere Yunanistan ile aramızda oluşan olumsuz havanın etkisi ile komünistlerin kışkırtmasından kaynaklanmış olabileceği yönündeki fikre sahip olmasıdır. Ayrıca olaylar tüm basın tarafından eleştirilmiş ve bunun en çok ülkeye zarar vereceği vurgulanmıştır.¹⁸¹

Olaylar hakkında basında çıkan daha sonraki tarihlerdeki yayınlarda 6 Eylül'de yaşanan olayların ikiye ayrılması gerektiği belirtilerek, birincinin Selanik'te patlayan bomba ile ilgili olan haklı protesto gösterileri olurken ikincinin bu protestoları istismar eden soyguncu ve kızıl ajanların gerçekleştirdiği yağmalama ve tahrip olayları olduğu belirtilmiş ve olayların Türk milletinin geneline mal edilemeyeceği vurgulanmıştır. Yapılması gerekenler konusunda da basın, hükümetin sorumluları bulması gerektiğinden hareketle vatandaşlara da bu konuda görevler düştüğünü yazmıştır. Hatta bazı yazarlar olayların arkasında komünizm olduğu konusuna vurgu yaparak devlet kademelerinde ve bazı önemli görevlerde komünist düşüncede insanlar bulunabileceğini belirtmiş ve bunların temizlenmesi gerektiğini yazmışlardır. Saldırılarda sadece Rum azınlığa yönelinmediği ayrıca Ermeni, Yahudi ve Türklere de saldırıldığı belirtilmiş ve olayların Türklerin her açıdan aleyhine olduğu belirtilerek sorumluların çapulcu, hırsız kitlesinde olduğu şeklinde yorumlar

¹⁸⁰ Demirer, a.g.e., s. 432

¹⁸¹ Aydın Tarihi, Sayı:262, s. 83-86

yapılmıştır. Tarihi bir değerlendirmeye, toplumlarda böyle üzücü olayların zaman zaman yaşandığına değinilerek bunun da böyle bir olay olduğu şeklinde değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁸²

Olaylardan sonra basına sıkıyönetim tarafından getirilen denetim, olayın farklı açılardan ele alınmasını engellemiştir.¹⁸³ Ancak Ulus gazetesinde 13 Eylül 1955 tarihinde çıkan bir yazıda güvenlik güçlerinin yeterli seviyede olaylara müdahale edemediğinden bahsedilerek bu durum gündeme getirilmiştir. Bu tip eleştiriler az da olsa görülmüş ancak yine de hükümetin olaylar sonrası uygulamış olduğu yardım faaliyetleri basında çok daha fazla yer tutmuştur.¹⁸⁴

vi. Olaylarda Örgütlü Bir Hareket Var mı?

Konu ile ilgili bir çok kaynakta, olayların önceden hazırlığa sahip olduğuna dair iddialar bulunmaktadır. Bu konuda kesin olmamakla beraber bulanık yorumlara sık sık rastlanmaktadır. Dönemin gazetecilerinden Hıfzı Topuz'un

“Sorup soruşturduk. İstanbul Ekspres gazetesi o akşam ikinci baskı yaparak Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve bomba konduğunu yazmış ve bu olay İstanbul'da bomba etkisi yaratmıştı. Uzun süre sonra bunun bir kışkırtma olayı olduğu anlaşıldı. Ama 6 Eylül akşamı bu işin nasıl provakasyon olduğunu kimse bilmiyordu.”¹⁸⁵

sözleri kafalardaki şüphe ve bulanıklığa örnek olarak gösterilebilir. Yapılan hazırlığın tam olarak kapsamını anlayabilmek veya bir hazırlık varsa bunun ne boyutta olduğunu tahil etmek bazı güçlükler taşımakla beraber bu konuda Yassıada 6-7 Eylül duruşmalarında verilmiş olan bir yargı kararı da önümüzde durmaktadır. Yassıada duruşmaları daha sonraki bölümlerde daha ayrıntılı olarak kendi çerçevesi içinde inceleneceğinden bu bölümde genel olarak örgütlü bir hareket olduğunu iddia eden yorumlara değinilecektir.

İddialara göre olayların başlamasından birkaç hafta önce ilgili mahallelerin

¹⁸² Aydın Tarihi, Sayı:262, s. 89-92

¹⁸³ Topuz, a.g.m., s. 39-40

¹⁸⁴ Aydın Tarihi, Sayı:262, s. 83-96

¹⁸⁵ Topuz, a.g.m., s. 39-41

muhtarlarından ev ve işyerlerinin adresleri istenmiştir. Fransız Konsolosluğu'nun bir raporunda daha 2. Dünya Savaşı sırasında, özel bir birlik tarafından, herhangi bir çatışma durumunda daha kolay nötralize edilmelerini sağlamak amacıyla, gayrimüslim azınlıkların adresleri kaydedilmiş olduğu ve ayaklanmalar sırasında bu bilgilerin kullanılmış olması olasılığının bulunduğu değinilmiştir. Ayrıca olaylardan kısa bir süre önce, gece bekçilerinin bazı sakinlerden duvarlardaki ev ve işyeri numaralarını belirginleştirmelerini istedikleri ve gayrimüslimlere ait bazı ev ve işyerlerinin GMR (Gayrimüslim Rum) gibi kısaltmalar ya da “Türk değil”, gibi tanımlamalarla işaretlendiği iddiaları da vardır.¹⁸⁶

Olaylarda örgütlü bir hareketin olduğu konusunda yorum yapılabilmesi için 1990'lı yıllarda meydana çıkan bazı tarihi olaylara bakmakta fayda vardır. 1990 yılının sonlarında İtalya'da büyük bir skandal ortaya çıkmıştır. ‘Gladio’ olarak hatırlanabilecek bu skandalda ‘devlet çetesi’ gibi yakıştırmalarla tanımlanan devlete bağlı bazı örgütlerin olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta iddialara göre bu tip devlet örgütlerinin Amerika ve CIA tarafından tüm NATO ülkelerinde kurdurulmuştur. Sivil militanlara sahip, gizli silah depoları olan bu örgütlerin Türkiye'deki karşılığının ‘Özel Harp Dairesine’ bağlı olarak çalışan ‘Kontragerilla’ olduğu iddia edilmiştir.¹⁸⁷ Ancak Emekli General Cihat Akyol tarafından yazılan Kontragerilla adlı kitapta geçen ifadelerde bu konuya açıklık getirilmiştir. Yazar Orgeneral Kenan Evren'in Genelkurmay Başkanı iken basında yayınlanan demecini kitabında belirtmiştir.

“Türk Silahlı Kuvvetlerinde Kontr-gerilla isimli bir kuruluş bulunmadığı gibi, bu tabir askeri terimlerimiz içinde de mevcut değildir .

Gayri Nizami Harbe karşı koyma hareketi yerine kontrgerilla tabiri bazı çevrelerce maksatlı olarak kullanılmaktadır.

Ülke içinde çıkabilecek bir ayaklanmayı bastırmak veya harp zamanında işgal edilmiş düşman bölgesinde düşman tarafından başlatılacak bir gerilla hareketini söndürmek konularını içine alan (Gayri Nizami Harbe karşı koyma) hareketinin planlanması ve gerektiğinde icrası da silahlı kuvvetlerimizin bir görevidir.”¹⁸⁸

¹⁸⁶ Güven, a.g.e., s. 16

¹⁸⁷ Fatih Güllapoğlu, **Tanksız, Topsuz Harekat : Psikolojik Harekat**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 7

¹⁸⁸ M.Cihat Akyol, **Kontragerilla**, Şafak Matbaası, Ankara, 1990, s. 43-62

6-7 Eylül olaylarında örgütlü bir hareketin olup olmadığı konusunda tutarlı değerlendirmeler yapabilmek için iddiaların bazı detaylarına girmek ve örgütler hakkında verilmiş olan açıklamaları incelemek gerekmektedir. Bu örgütlü hareketlerin ortaya çıkarıldığı İtalya’da yapılan çalışmalarla, olayın geniş kapsamlı ve 1950’li yıllara dayanan bir tarihe sahip olduğunu gösteren sonuçlara ulaşılmıştır. İtalya’da ortaya çıkarılan Gladio’nun 1956 yılında ABD İstihbarat servisi CIA tarafından antikomünist kişilerden oluşan bir şekilde ve gizli olarak kurdurulduğu bilgisi mevcuttur. 1970–1974 yıllarında İtalyan İstihbarat Servisi Başkanlığını yapmış olan General Vito Micelli yaptığı bir açıklamada bu örgütün diğer bir çok Avrupa ülkesinde de olduğunu ve NATO anlaşmaları çerçevesinde, İstihbarat Başkanlığına bağlı olarak görev yaptığını belirtmiştir. Olayın ortaya çıkmasıyla Avrupa genelinde başlayan araştırmalar, benzer örgütlerin varlığını ortaya koymuştur. Yunanistan’da ‘süper NATO’ ismiyle 1955 yılında kurulduğu, Hollanda’da 1950’li yıllarda böyle bir örgütün kurulduğu ve Fransa’da ‘Rüzgar Gülü’ adı ile böyle bir örgütün yine 1950’li yıllarda kurulduğu bu kapsama Almanya ve Belçika gibi ülkelerin de girdiği ortaya çıkarılmıştır. Türkiye’de bu konuda sessiz kalmamıştır. 16 Kasım 1990 tarihli Milliyet gazetesinde emekli Kurmay Yarbay Talat Turhan Türk Gladio’sunun Özel Harp Dairesi yani Kontragerilla olduğuna dair açıklamalarda bulunmuştur. Türk siyasetinin önemli isimlerinden Bülent Ecevit’in de bu konuda yorumları mevcuttur. Ancak bu örgütlerin kurdurulmuş veya kurulmuş olmaları ile ilgili bu kadar açıklamadan sonra bunların ne amaca hizmet ettiği konusunu sorgulamak faydalı olacaktır. Bu örgütler zararlı amaçlara sahip midir? Maksatları kendi ülkelerine sahip çıkıp zamanın komünist tehlikesine karşı daha etkin bir savunma mekanizmaları oluşturmak mı yoksa başka çıkarlar elde etmek midir? Burada konumuzun fazla dışına çıkmamak için bu soruların cevaplarını okuyucu görüşüne bırakmak uygun olacaktır.¹⁸⁹

6-7 Eylül olaylarına, bahsedilen örgütlenmelerin veya bu tarz çalışmaların etkisinin olup olmadığını değerlendirmek yararlı olacaktır. Öncelikle Sabri Yirmibeşoğlu’nun Tuğgeneral iken orduda verdiği öğretilerden yapılan bir alıntıda şöyle denmektedir :

¹⁸⁹ Güllapoğlu, **a.g.e.**, s. 14, 16-21, 31, 36, 37

“Psikolojik hareket, psikolojik harp veya daha ılımlı bir ifadeyle psikolojik savunma; daha önce silahlı mücadeleden hemen evvel başlatılıp, bu mücadele devamınca sürdürülen; düşmanın savaşa başlama ve devam azim ve iradesini kırmaya yönelik bir faaliyet iken, İkinci dünya savaşı sonrasında uluslararası silahlı mücadelenin yerini alırcasına günlük yaşantının bir parçası haline gelmiştir.”

Burada günlük yaşantının bir parçası olma ifadesi ilgi çekmektedir. 6-7 Eylül günlerinde de böyle bir durum söz konusu oldu mu? sorusu akla gelebilir. Fatih Güllapoğlu'nun 'Tanksız Topsuz Harekat: Psikolojik Harekat' adlı eserinde geçen, kendisinin yaptığı bir görüşmeden bahsetmek faydalı olacaktır. Eserde, bu görüşmenin Orgeneral rütbesinden emekli olmuş, Tuğgenerallik rütbesinde Özel Harp Dairesi başkanlığı yapmış, bu konuda eserleri olan, Genelkurmay İstihbarat başkanlığı ve Milli güvenli kurulunda üst düzey görevlerde bulunmuş bir asker ile yapıldığı belirtilmektedir. Bu görüşmede emekli paşa özel harp konusunda; bu hareketin psikolojik, gerilla ve yeraltı dallarının bulunduğunu, Milli Mücadele dönemindeki dağlarda, kentlerde yapılan mücadelenin de bir özel harp şekli olduğunu, Kıbrıs'ta da özel harbin kullanıldığını açıklamaktadır. Ancak bu görüşmede yapıldığı belirtilen aşağıdaki bölüm konumuz açısından çok büyük önem arz etmektedir:¹⁹⁰

“-Sonra 6-7 Eylül olaylarını ele al

-Pardon Paşam anlamadım, 6-7 Eylül olayları mı?

-Tabii.6-7 Eylül'de, bir Özel Harp işiydi. Ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amaca da ulaştı. Sorarım size, bu muhteşem bir örgütlenme değil miydi?

-E, evet Paşam!

Ö.H.D.'nin sivil kanadı diye tutturmuşlar. Yahu bunların hepsi çok güvenilir kişilerdir. Bu kişileri Ö.H.D.'nin en başındaki yetkilide tanımaz.Ben de tanımazdım...

-Paşam,'Üst düzey yetkililer tanımaz; ben de tanımazdım' diyorsunuz. Peki güvenilir kişiler olduklarını nasıl saptayabiliyordunuz?

-Ee, bizim altımızdaki askeri personel güvenilir personel. Onların seçtiklerine elbette güveniriz. Ama dediğim gibi bizler, yani Ö.H.D.'nin en üst kademesinde görev almış olanlar ve halen görevde olanlarsivil bağlantıları tanımazlar. Tanınamalarında çok doğrudur. Çünkü bu sorumluluk isteyen bir iştir.”

¹⁹⁰ Güllapoğlu, a.g.e., s. 26,27,102-105

Yukarıda yapılmış olan görüşme alıntısında dikkat edilirse 6-7 Eylül olaylarının bir Özel Harp işi olduğu belirtilmiştir. Ancak dikkat edilmesi gereken husus, bunun bizzat Türkiye'deki resmi bir örgüt tarafından yapıldığı şeklinde bir ifade yoktur. Bu olaylar gelişim itibarı ile planlanmış gibi görüntü verdiğinden Özel Harp kapsamına girdiği şeklinde yorum yapılabilir. Ancak böyle olsa bile bunun kaynağında kimler ve ne şekilde var bu tam olarak değerlendirilemez.

1975 yılında Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'da yaşamaya başlamış, orada Yeditepe gazetesinin sahibi ve başyazarı olan Mihail Vasiliadis 31 Aralık 1994 yılında kendisine sorulan 6-7 Eylül olayları ile ilgili bir soruya aşağıdaki şekilde cevap vermiştir. Verdiği cevapta Vasiliadis olayların tam anlamıyla planlı olduğunu iddia etmektedir. Olayların, toplumu bir gazeteci ve yayıncı olarak yönlendirebilecek konumda olan bir kişi tarafından nasıl yorumlandığının bilinmesi çok önemlidir. Çünkü bir açıdan bu Yunan toplumunun genel bir görüşü olarak kabul edilebilir. Çok önemli gördüğümüz bu cevap mektubu aynen aşağıdadır.

“Türkiye'de Rum azınlığının yaşamakta olduğu kesimlerde, 1955 yılında, 6 Eylül günü ikinci saatlerinde başlayarak, 7 Eylül sabahının ilk saatlerine kadar devam eden; uygulayanların cana, mala ve namusa kastettiği, saldırı tahrip ve talan olayları ile ilgili olarak bildiklerimi soran notunuzu aldım.

O hazin ve hunhar olayları, gerek bizzat yaşamış, gerekse, daha sonra, gazeteci ve araştırmacı olarak incelemiş bir kişi olarak, kısaca şunları söyleyebilirim:

1- 6 Eylül olayları, gayet dikkatli bir şekilde hazırlanmış ve titizlikle uygulanmış bir plan çerçevesinde başlamış ve gelişmiştir. 'Spontane' olarak başlamadığı kesindir. Sonradan 'nitelik' değil, 'nicelik' değiştirerek çığrından çıkmış olması muhtemel olabilir. Ancak bir devletin ve onun hükümetinin Anayasa ve diğer yasaların güvencesi altında bulunması gereken kendi vatandaşları aleyhine komplo hazırlayarak, onları koz olarak kullanmayı düşünmesi dahi büyük bir suçtur. Şöyle ki:

a) Olaylardan günlerce önce, devrin iktidar ve muhalefet partilerine mensup milletvekilleri, meclise, Rum aleyhtarlığını kışkırtacak yayınlara yol açan önergeler vermeye başlamıştı.

b) MIT ajanlarının cirit atmakta olduğu Kıbrıs Türktür Cemiyeti, gençlik-öğrenci örgütleri ve yeni yetme diğer bazı dernekler, bütçeleri ile bağdaşamayacak harcamalarda bulunarak, kamuoyunu Rum vatandaşlar aleyhinde sistemli bir şekilde kışkırtmaktaydı.

c) Devrin basını, tek elden çıktığı göz göre göre belli olan uydurma haberler yayımlamaktaydı. Bunlara göre, kendi öz ihtiyaçlarını bile

yıllardan beri çok zor koşullar altında sağlayabildiği bilinen Ortodoks Patrikhanesi'nin Kıbrıs'a yardım yolladığı iddiasında bulunmak bile caiz idi!!!

d) Olaylardan günlerce önce camilerde vaizler, mealı ve hatta ifadesi bile aynı olan vaazlar vermekte, müminleri Rum azınlığı aleyhine kışkırtmakta ve belli bir eyleme azmettirmekteydi. Vaaz sonunda, hazır bulunanlar, duyduklarını açıklamayacaklarına dair yemin ettiriliyordu.

e) Eylül başından beri, taşrada pek çok kişiye İstanbul'a gitmesi telkin edilmiş ve "pişman olmayacakları" kendilerine defalarca tekrarlanmıştı.

f) Rum ev ve dükkanları haftalarca önce, sistemli bir şekilde, en kenar mahallelere varıncaya kadar tek tek tespit edilmiş ve aynı işaretlerle (haç ile) işaretlenmişti.

g) Pek çok Türk, 6 Eylül sabahı veya önceki günlerde, yakın Rum dostlarına yarım ağız nasihatlerde bulunmuş ve o gün pek dışarı çıkmamalarını, çocuk ve kadınlara dikkat göstermelerini telkin etmişti.

h) Olayların başlaması için gerekli provokasyonu Selanik'te gerçekleştiren Oktay Engin, Türk basınında çıkan yayınlarda da belirtildiğine göre, bugüne dek MİT'in en üst kademelerinde görev yapmış ve yapmaktadır.

i) 'Atatürk'ün evine bomba atıldığı' şeklinde ortaya atılan provokasyon, daha yerine getirilmeden 'haber' olarak Ekspres gazetesinde yayınlanmıştı.

j) Söz konusu 'haberi' veren gazetelerin yayımladığı fotoğraflar, Selanik'teki Türk Konsoloslugu tarafından çekilmiş ve İstanbul'a yollanmıştı. Devrin konsolosunun karısı, 3 Eylül 1955 Cumartesi günü, söz konusu fotoğrafları, Selanik'te fotoğrafçılık yapmakta olan Bay Kıryakidis'ten teslim almıştır. Filmi, adı geçen fotoğrafçıya bir gün evvel bizzat kendisi vermiş ve acele istediğini ertesi gün İstanbul'a döneceğini söylemiştir. Yani, Konsolosun karısı, bombaların konacağı yeri önceden bilmiş ve resmini çekmiştir. 4 Eylül günü, aynı kadın, TAE Hava Yolları ile İstanbul'a seyahat etmiştir.

k) Celal Bayar, olayların ertesi günü, istiklal Caddesi'nde, Vali Fahrettin Kerim Gökay'ın yanında ve pek çok kişinin duyabileceği şekilde, 'Galiba dozu kaçırıldık' demiş, yani plandan haberi olduğunu itiraf etmiştir.

l) MİT'te görev yapmış ve daha sonra generalliğe kadar yükselmiş olan emekli subay Yirmibeşoğlu, anılarında, MİT tarafından 'başarı' ile hazırlanıp uygulanan planlara örnek olarak, 6/7 Eylül olaylarını gösterir.

m) Tahripler esnasında kullanılan, binlerce balta, kazma, kürek gibi aletlerin hemen hemen tamamı yeni ve tek tip idi.

n) Olayların tezahür ettiği kent ve adalarda, polis emir almışcasına, tek tip davranmış ve seyirci kalmıştır. Pek çok hallerde, yardım isteyen Rumlara 'şu anda polis değilim, Türk'üm' cevabı verilmiştir.

o) Olaylar ıgırından çıkınca, hükümet suçluların stine gideceğine başka çıkış yolları aramı ve suçu komünistlere yüklemek istemiştir. Masum olanın korkusu olamayacağına göre, Hükümetin, gerçek suçluların tespit edilmesine çalışması gerekirdi.

p) 6/7 Eylül olaylarının yaratılması fikrinin babası sayılan Suat Hayri rgpl, devrin hükümeti tarafından, Londra görüşmelerinde kullanılmış, o zamanlar, hükümete bağlı kiilerdendi.

r) Kaldı ki, olayların 'spontane' olduğunu iddia etmek, suçu tamamen Türk halkına yüklemek demektir ki, bu da kanaatimizce haksızlık olur.

2- 6/7 Eylül olayları, yoktan gelen bir olay değildir. 1923'den bu yana, Türkiye'deki Rum'ları eritmek üzere uygulanan olaylar dizisinin bir halkasıdır. Varlık Vergisi, 20'sinden 40'ına kadar erkeklere uygulanan seferberlik bazı mesleklerin Yunanlılara yasaklanması v.s. bu zincirin diğer halkaları sayılabilir.

3- 6/7 Eylül olayları, İstanbul Rum'ları için sonun başlangıcı olmuştur. Gerçi olaylardan hemen sonra, gözle görülür bir g balamamıtır, ancak, o güne kadar istikballerini Türkiye'de gören, yatırımlarını ona göre yapan ve hayatını ona göre düzenleyen bu insanlar kendilerine hayat hakkı tanımayacağı kanaatine varmış ve g dnmeye balamıtır .Nitekim, 9 yıl sonra uygulanan, planın diğer kademesi, yani zoraki sürgünlerin gerçekleştirilmesi ile, Rum'ların büyük bir kısmı Türkiye'den sklp atılmıştır.

4- Türkiye'de yaamı ve yaşamakta olan Rum nüfusu hakkında tahminler yürüterek, hemen-hemen doğru rakama ulaşmak zor sayılmaz. Ancak, 1923'den buyana yapılan sayım neticeleri, bu soruyu en doğru şekilde cevaplayacağına göre, tahmin yürütmeyi yersiz saymaktayız. Rum araştırmacıların ulaşamadığı bu kaynaklara, sizin, bir siyasi parti olarak ulamanız zor olmayacağına göre, bu konudaki soruları, bu kaynaklardan faydalanarak cevaplamamız bilimsel açıdan çok daha doğru olacaktır.

5- Bilindiği gibi, 6/7 eylül olaylarına rağmen, Rum seçmenler 1957 seçimlerinde, büyük bir çoğunlukla, yeniden Demokrat Parti'ye oy vermişlerdir. Bundan belli olmaktadır ki, Halk Partisi hükümetleri devrinde uygulanan şiddetli baskılar unutulmamı ve Demokrat Parti 'ehven-i er' kabul edilmiştir. Esasen pekçok Rum, 6 eylül olaylarının meydana geldiği devrede, başta Halk Partisi Hükümeti olması halinde, felaketin daha da büyük olacağı kanısında idi.

Sayın Baylar, Yollamı Olduğunuz soru cetveline cevap teşkil eden bu metnin bir tüm olarak kabul edilmesini ve kullanılması halinde kesinti yapılmamasını rica ederim. Atina, 31 Aralık 1994 Mihail Vasiliadis ¹⁹¹

Alexis Alexandris tarafından yazılan 'The Greek Minority of Istanbul and Greek -Turkish Relations 1918-1974' adlı kitabta, olayların hazırlıklı olduğuna dair

¹⁹¹ Demirer, a.g.e., s. 437 - 440

kısımlar bulunmaktadır. Kitapta, Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Başkanı Hikmet Bil'in Yassıada'da tanık olarak verdiği ifade de, Menderes'in kendisine 6 Eylül 1955 sabahı, Londra'da Zorlu'nun görevinin Türkiye'nin tezini dayatmak ve konferansı torpillemek olduğunu ve Zorlu'nun aktif olunmasını istediğini bildirdiği şeklindeki ifadeler geçmektedir. Yine bu kitapta şifreli telgraftan bahsedilmiş ve bu telgrafta aktif olunması şeklindeki ifadeden anlam çıkarılmıştır. Yunanistan Dışişleri Bakanlığı yapmış Averoff tarafından yazılmış diğer bir kitapta da olayların bu kadar aşırıya kaçılmak istenmese de Türk resmi çevrelerince tertiplendiği iddia edilmektedir. Yunanistan'da ve onların etkisi ile diğer Batı ülkelerinde olayların planlı olup olmadığına bakışlarını değerlendirebilmek için bu yabancı kaynaklar önemlidir.¹⁹²

Cemil Sait Barlas olayları yaşamış bir kimse olarak 20 Ekim 1960 tarihli Son Havadis gazetesindeki yazısında şunları yazmıştır.

*“6/7 Eylül’ün daha evvel bilinmemesine imkan yoktu. İstanbul’un belli semtlerinden belli iktisadi teşekkül işçileri muayyen hedeflere gidip harekete geçiyorlardı. Bu, tıpkı Topkapı ve Uşak hadiseleri gibi organize idi. Polis hadiseye seyirci kaldı. Beykoz gibi, Kınalı gibi vazifesini bilir idare adamlarının tek başına hareketleri bile bu çapulcu zümresini durdurmaya yetmiş ve yağmacılığı önlemişti.”*¹⁹³

1954 – 1957 yıllarında Atina büyükelçisi olan ve Londra konferansına Fatin Rüştü Zorlu ile katılan Settar İksel'in 1967 yılında Fatin Rüştü Zorlu'nun Yassıada avukatı olan Orhan Fersoy'a yazdığı mektupta olayların tertip olup olmadığı konusunda bilgiler verilmiştir. Zorlu ile arkadaşlığının ileri seviyede olduğundan bahsettikten sonra bomba haberi alınınca endişelenen Zorlu'nun olayları tepkiyle karşılandığından bahseden İksel eğer olaylar Zorlu tarafından bilinseydi kendisinin bu durumu mutlaka fark edebileceğini belirtmiştir. Hatta Zorlu olayları öğrenince Yunan hariciye nazırı Stefanopulos'a üzüntülerini bildirmiştir.¹⁹⁴

Gazeteci Hikmet Bil'de olayların 5 Eylül gecesi Florya'da Bayar, Menderes ve Gedik tarafından hazırlandığına dair yorumlar olduğunu belirtmektedir. Güya kafalarındaki düşünce Londra Konferansının ya başarılı olmalısı ya da dağılmasıydı ve bunu temin etmek için daha aktif olunması şeklindeki istek belki de yapılacak

¹⁹² Demirer, a.g.e., s. 433 - 436

¹⁹³ Demirer, a.g.e., s. 431

¹⁹⁴ Demirer, a.g.e., s. 406,407

gösterilerle karşılanabilirdi. Bu düşüncenin boyutu, olan olaylarla kıyaslanamaz, ancak Liman Lokantası Nutku ve Kıbrıs'taki gelişmelerin etkisi kafalarda bu şekil bir düşüncenin oluşma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Burada Mehmet Arif Demirer'in bu bilginin yanlış olduğuna ve o akşam Bayar'ın İzmir-İstanbul arasında yolda Adana vapurunda, Gedik'in Park Otel'de Kriminoloji Konferansı heyeti ile yemekte olduğuna dair iddialarını belirtmek de gereklidir.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Demirer, **a.g.e.**, s. 424, 425, 428

6. BÖLÜM : 27 MAYIS İHTİLALİ VE YASSIADA 6-7 EYLÜL DAVASI

a. 27 Mayıs 1960 İhtilali ve Sonrası Gelişmeler

İsmet İnönü'nün 1945 yılında ortaya koyduğu irade ile başlayan çok partili hayat sürecinin hemen etkisini gösterdiğini ve 7 Ocak 1946'da kurulan DP'nin kısa sürede büyük halk kitlelerini etkileyerek 1950 yılından itibaren Türkiye'nin siyasi hayatına iktidar olarak girdiğine daha önceki bölümlerde değinmiştik. Ancak kısa bir zaman içinde ümitler yerini hayal kırıklığına bırakmıştır. Bu süreçle birlikte Türkiye'de Cumhuriyet ve Devrim idaresinin getirdiği bazı olgular tartışma konusu olmaya başlamış ve genel olarak CHP 27 yıldır milletin kanını emen bir teşekkül olarak suçlanmıştır. DP, 1950'den sonra izleyeceği din politikasının tohumlarını da serpmiştir.¹⁹⁶ Her ne kadar programında partinin laikliği, devletin din ile hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinden müessir olmaması manasında anlayarak; din hürriyetini, diğer hürriyetler gibi, insanlığın mukaddes haklarından tanıdığı ifadeleri bulunsa da, DP henüz muhalefetteyken dahi, 1949'daki II.Büyük Kurultayı'nda islâmcı fikirlere kapısını açmıştır. Nitekim Celal Bayar, nutkunda Türk Milletinin müslüman olduğunu ve müslüman olarak Allah'ına kavuşacağını belirtmiştir.¹⁹⁷

14 Mayıs 1950 seçimleri, serbest ve özgür seçim denemesi olmasının yanısıra 1923'ten beri sürmekte olan CHP iktidarını da sona erdirmiş ve yakın tarihimizde bir dönüm noktası olmuştur. Menderes, 29 Mayıs 1950'de okuduğu ilk Hükümet Programında Türk Devrimi'ni tutan-tutmayan devrimler olarak 2'ye ayırmış ve millete malolmayan devrimlerde ısrarlı olmayacaklarını belirtmiştir. 1956'lı yıllara gelindiğinde ise hırçınlaşan ve kavgaya dönüşen iktidar-muhalefet sürtüşmesi, biçimsel özgürlük anlayışı ile Atatürk devrimciliği konuları etrafında toplanmıştır. DP, tek parti iktidarını, halkın iktidarını, halkın dinsel duygularına saygısızlık,

¹⁹⁶ Erol, **a.g.e.**, s. 167,168

¹⁹⁷ Muzaffer Sencer, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, Ant Yayınları, İstanbul, 1968, s.210 ; Tunaya, **a.g.e.**, s. 647-649

vicdanlara baskı, hatta devrimbazlıkla suçlarken; CHP ise DP iktidarını irticaya destek olan, devrimlere ve Atatürk'e ihanet eden bir süreç olarak görmüştür.¹⁹⁸

1950–60 arası demokratikleşme açısından ele geçirilmiş önemli bir fırsat olmasına karşın değerlendirilememiştir. Örneğin bu dönemde, basın yasası eskileri aratır hale getirilmiş, işçilere grev hakkı verilmemiş, 1958'den sonra muhalefet partilerinin faaliyetleri bile kısıtlanmaya başlanmış, dernek kurma hakkı, örgütlenme özgürlüğü, temel insan hakları kağıt üzerinde kalmış, Türkiye'nin ekonomiden askeri alana kadar dışa bağımlılığının arttığı bir dönem hasıl olmuştur. Ayrıca DP, CHP'yi askeri bir ayaklanma ve kargaşa tezgahlamakla suçlayarak, CHP'nin faaliyetlerini ortaya çıkarmak için Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulmasını istemiştir. Sert tartışmalardan sonra, 18 Nisan'da CHP'nin yasal sınırları çiğnendiğine dair DP'lilerin suçlamasını soruşturmak için Meclis Tahkikat Encümeni oluşturulmuştur. Tamamiyle DP'lilerin bulunduğu bu Encümene, Meclisin ve mahkemelerin yetkilerini geride bırakan, bu nedenle de Anayasa'nın ihlali olan olağanüstü bir yetki de verilmiştir. 27 Nisan 1960'da da Encümene basını sansür etme ve komisyonun çalışmalarını engel olan ya da zorlaştıranlara 3 yıla kadar hapis cezası verme yetkisini veren bir kanun tasarısı meclisten geçmiştir. Tüm bunlar 27 Mayıs'a giden süreci hızlandırmıştır.¹⁹⁹

DP-CHP arasındaki sert ilişkiler Atatürk Devrim ve ilkelerinin ihlali, toplumsal yapıyı etkileyen ekonomik sorunlar, Menderes Hükümeti'nin diktatörlüğe yönelmesi ve bu yönelmeyi önleyecek güçte çoğulcu Türk toplumunun olmaması, 1924 Anayasası'nın bir çoğunluk partisi diktatöryasını etken bir biçimde önleyecek önlemleri ve kurumları getirmemiş olması, özellikle yargı erkine, basına, üniversite gençliğine uygulanan sert önlemler, ülkenin çok partili rejim konusunda yeterli deneyime sahip olmayışı ve iktidarın kendi siyaseti için Silahlı Kuvvetlerden destek araması 27 Mayıs Devrimine neden olan başlıca faktörlerdir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, cilt 3, İstanbul, 1968, s.20; Çetin Özek, Devlet ve Din, Ada Yayınları, İstanbul, 1982, s. 542-543.

¹⁹⁹ Çavdar, a.g.e., s. 86-87. ; Feraz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Hil Yayın, İstanbul, 1996, s. 78-79. ; Sabahat Erdemir, Milli Birliğe Doğru, Ankara, 1961, s. 10

²⁰⁰ Suna Kili, "1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı", 27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurulan Meclis ve 1961 Anayasası, İstanbul, 1998, s. 65

İşleyen bu süreç sonunda İstanbul ve Ankara'daki öğrenci gösterileriyle 28/29 Nisan 1960'da fırtına kopmuş ve Ankara ile İstanbul'da sıkıyönetim ilan edilmiş ve gösteriler sert önlemler alınarak kontrol altına alınmıştır. 2 Mayıs'ta toplanacak NATO Dışişleri Bakanları Konferansı dikkate alınarak, olayların devam etmesine izin verilmemiş ve göstericiler zorla dağıtılmıştır. İhtilal sürecine giden bu yolda, Hükümet askeri müdahaleden çekinmesine karşın hükümette karar alma iradesine sahip kimse olmadığından ihtilal olduğunda hükümete bağlı birliklerden hiçbir direnişle karşılaşılmamış ve darbe en az kanla başarılmıştır.²⁰¹

6-7 Eylül olayları ile ilgili dosya 27 Mayıs 1960'taki askeri darbe sonrasında yeniden açılmış ve olayların "mürettibi" olduğu iddiasıyla Demokrat Parti'nin ileri gelen isimleri ile İstanbul ve Ankara'nın mülki erkânı yargılanmıştır. Bu davanın açılmasında Demokrat Parti'yi kuran dört isimden biri olan Prof. Fuat Köprülü'nün olayların olacağını hükümetin önceden bildiği ve bir tertibin olduğu yönündeki açıklamaları etkili olmuştur. Tarihe Yassıada duruşmaları diye geçen yargılamalarda Demokrat Parti'nin ileri gelen isimlerine 6-7 Eylül olaylarını tertip ettikleri iddiasıyla açılan davanın 11 sanığı olmuş ve bu sanıklardan sadece Başbakan Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu altışar yıl hapse, İzmir Valisi Kemal Hadımlı da 4.5 yıl hapse mahkûm olmuş diğerleri beraat etmiş veya haklarında dava ortadan kalkmıştır.²⁰²

b. Yassıada 6-7 Eylül Davası

Yassıada'da görülmüş olan ve 6-7 Eylül 1955 tarihinde yaşanan olayları konu alan bu dava, sanıkları, tanıkları ve iddiaları ile gayet ilgi çekicidir ve olayların resmi bir ortamda incelenmesi bakımından da önem arz etmektedir.

21 Eylül 1960 ve 5 Ocak 1961 tarihleri arasında görülen davada, ilk başta sayıları 11 olan ancak 2 Ekim'de MBK kararı ile Fuat Köprülü'nün de eklenmesi ile 12 yükselen sanıklar şöyledir: Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu,

²⁰¹ Ahmad, **a.g.e.**, s. 161-163.

²⁰² Akar, **a.g.m.**, s. 93

Namık Gedik, Fahrettin Kerim Gökay, Kemal Hadımlı, Alaeddin Eriş, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Oktay Engin, Hasan Uçar ve Fuat Köprülü. Yaklaşık 3,5 ay süren davada 98 tanık ifadesinden yararlanılmıştır.²⁰³ Bayar, Menderes ve eski Dışişleri Bakanı Zorlu, ayaklanma emrini vermekle, eski Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü, planı desteklemek ve mecliste hükümetin kanunsuz hareketlerini savunmakla, eski Selanik Türk Konsolosu ve o sırada orada okuyan bir Türk öğrenci olan Oktay Engin ayaklanmaları doğuracak olaylara sebebiyet vermekle suçlanmışlardır. Köprülü'nün 1946'da Demokrat Parti kurucularından biri olarak siyaset hayatına atılmazdan önce, eski Türk tarihi üzerine dünya çapında üne sahip bir otorite olması sebebiyle sanıklar arasında bulunuşu çeşitli ülkelerin akademik çevrelerinde endişe yaratmıştır. Ancak Köprülü'nün 1957 yılında partinin geleceğinden ümidi kestiğini söyleyerek Demokrat Parti'den çekilmiş olması yargılamalarda kendisi için daha olumlu bir hava oluşturmuştur.²⁰⁴

Yüksek Soruşturma Kurulu 21 Eylül 1960'da, Hayrettin Şakir Perk'in başkanlığında toplanmış ve 7 numaralı soruşturma kurulu tarafından hazırlanan 6-7 Eylül 1955 olaylarına ait tahkikat raporu ve ekli dosyayı inceleyerek şunları saptamıştır: Kıbrıs sorununun gelişmesi çerçevesinde hükümetçe desteklenen Kıbrıs Türktür Cemiyeti geniş çapta propaganda faaliyetlerinde bulunmuş ve bazı Türk gazeteleri kışkırtıcı yayınlar yapmıştır. Patrikhanenin zengin Rumlar'dan Kıbrıs için para topladığı ve 28 Ağustos 1955 tarihinde Kıbrıs'ta Türklere karşı genel bir katliam yapılacağı gibi yorumlar yapılmıştır. Başbakanın 24 Ağustos 1955 günü İstanbul Liman Lokantası'nda yaptığı basın toplantısındaki beyanatı ağır ve serttir. İstanbul Valiliği emniyet tedbirleri almış ve 1.Ordu'dan hazır kuvvet bulundurulmasını istemiştir. 5-6 Eylül gecesi Selanik'te Atatürk'ün doğduğu evde mürettep bir şekilde bomba patlamış ve Menderes tarafından bu haberin öğle ajansına yetiştirilmesi emredilmiştir. Radyoda öğle haberlerinde okunan bu kışkırtıcı bilgi, İstanbul Ekspres gazetesinin 2. baskısıyla daha da geniş çapta yayılmıştır. Vali, Bayar ve Menderes'e saat 16 da telefon ederek, gösterilerin başlama ihtimalini bildirmiş ve gerçekten saat 17 den sonra olaylar yer yer kendini göstermiştir. 6-7 Eylül gecesi ilan edilen sıkıyönetim ertesi sabah 8 de kaldırılmış ve saat 15 de

²⁰³ Demirel, a.g.e., s. 107-110

²⁰⁴ Mete Tunçay, "Kıbrıs Sorununun Gelişmesi Bağlamında 6-7 Eylül Olayları", **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:33, İstanbul, Eylül 1986, s. 50,51

yeniden üç ilde konulmuştur. Olaylar yeterince incelenmeden komünistlere ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensuplarına bağlanmış ve İstanbul'da 6.000, İzmir'de 165 kişinin tutuklanmasına sebebiyet verilmiştir. İstanbul'da zamanında tedbir alınmaması yüzünden gösteriler sonunda üç kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmış 73 kilise, 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır, 3584'ü Rum vatandaşlara ait olmak üzere 5538 gayrimenkulun tahrip ve yanmasına sebep olunmuştur. İzmir'de Fuar dolayısıyla Konak meydanına çekilen bayraklardan Yunan bayrağı saat 19:10 sıralarında göstericiler tarafından indirilip yakılmış, Fuar'daki Yunan bayrağı indirilmiş, Yunan pavyonu yakılmış, Kordon'daki Yunan Konsoloshanesi'ne girilip bina tahrip ve ateşe verilmiştir.²⁰⁵

Olayların duruşmalar sürecinde değerlendirmesi ise şöyledir: Celal Bayar ve Adnan Menderes'in olaylara komünistlerin sebep olduğu yönündeki etkilemeleri ile İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nce hazırlanan fezlekede olayların meydana geliş ve devamında komünistlerin alakaları tespit edilemediği açıklanmakta, yalnız Kıbrıs Türktür Derneği üyelerinin üzerinde durulmaktadır. Emniyet Baş Müfettişliğince hazırlanan raporlarda, Bayar ve Menderes'in gözdağı mahiyetinde küçük bir gösterinin yapılmasını arzu ve müsaade ettiği fakat gösterinin istenilen sınırlarda tutulmadığı, olayların genellikle DP'ye mensup koyu Rum düşmanı şahıslar tarafından desteklendiği ve komünistlerin herhangi bir alakasının tespit edilemediği yazılmaktadır. Kıbrıs Türktür derneği üyelerinin de İstanbul 1. Ağır Ceza Mahkemesi'nce beraatlerine hükmolunmuş ve hüküm kesinleşmiştir. Böylece komünistlerin ve Kıbrıs Türktür Derneği üyelerinin 6-7 Eylül olayları ile ilgileri olmadığı anlaşılmıştır. Yunan Bidayet Mahkemesi'nin istinaf ve temyiz mahkemelerinden geçerek kesin hüküm haline gelmiş olan, soruşturma ve itiraflara dayalı ilamına göre, bombaları Türkiye'den Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp 15 Temmuz 1955'te getirmiş, Başkonsolos Mehmet Ali Balin'in talimatları ve Selanik Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde TC'den burs alan Yunan uyruklu öğrenci Oktay Engin'in azmettirmesi ile Yunan uyruklu Gümülcine Türklerinden Kavas Hasan Uçar atmış, TC hükümetinin başvurusu üzerine diplomatik dokunulmazlıkları nedeniyle konsoloslar kavuşturulamamış, Hasan Uçar iki yıl hapse mahkum olup cezasını çekmiş, Oktay Engin ise tutuklu kaldıktan sonra

²⁰⁵ Kanmaz, **a.g.e.**, s.3-8 ; Mithat Perin, **Yassıada Faciası**, Ercan Ofset, İstanbul, 1990, s. 64-71

20-21 Eylül 1956'da Türkiye sığındığı için mahkum olduğu 3 yıl 6 ay hapis cezasının geri kalan 2 yıl 9 ay 9 gününü çekmek üzere Yunanistan'a iadesi istenmiş ise de, bu talep TC hükümetince reddedilmiştir.²⁰⁶

Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından saptanan diğer konular şunlardır: Gösterilerin ciddiyet kazandığını İzmit'te duyup Sapanca'dan İstanbul'a dönmüş olan sanıkların kendi tertip ve teşviklerini örtmek maksadıyla olaylara mutlaka bir sorumlu aramak kaygısına düşüp adli tahkikatla suçsuz oldukları anlaşılan komünistler ve Kıbrıs Türktür derneği üyeleri için tutuklama emri vermişlerdir. İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın, olaylardan sorumlu tutulmak istenince 9 Eylül 1955 tarihinde istifa edeceğini bildirmesi karşısında bu açıklamanın yapılmasına imkan bırakmamak maksadıyla istifası reddolunmuştur. Olaylardan sonra Rum Patriki Athenagoras'ın Saint Sinod Meclisi'ni toplayarak yaptığı tahkikat neticesinde Menderes'e 15 Kasım 1955 tarihinde yazdığı mektupta

“muayyen bir program ve plan mucibinde teşkilatlandırılmış bir sevk ve idare tahtında hazırlanmış bulunan halk kitleleri, şehrin muhtelif noktalarından gece vaktinde aynı zamanda ve bir işaretle hareket emirlerin amade muhtelif vesaiti nakliye ile her türlü tahrip edici alat ve adavetle mücehhez olarak asayiş muhafazaya memur olanların nazarları önünde dehşetli bir savletle ırkımıza karşı girişmiş”

diyerek olayların planlı olduğu şeklinde görüş belirtmiştir. 12 Eylül 1955 günü Demokrat Parti meclis grubu toplantısında Namık Gedik söz alarak;

“Başvekilinden burada konuşmamam pahasına bir şey rica ediyorum. Dahiliye Vekili bu hadisede mesul değildir. Desinler ben susayım. Eğer mesuliyet benim üzerimde ise müsaadenizle konuşayım”

demiş buna karşılık Menderes derhal taviz vermiş ve Namık Gedik'in izah edici konuşmasına imkan tanımamıştır. TBMM görüşmelerinde, Köprülü ve Menderes olayların çıkacağından hükümetin haberi olduğunu açıklamış ancak günün ve saatin bilinmediğini, hadiselerin bir baskın halinde doğduğunu belirtmişlerdir. Milli Emniyet'in Ankara Başmüfettişliği'ne özel büro 309 sayı ile gönderdiği yazıda, Yunanlılara gözdağı verilmek üzere Beyoğlu'nda ufak bir gösteri yapılmasının Hükümetçe tasvip edildiği ve olaylar genişleyince bunu komünist tahrikine dayandırmanın uygun görüldüğü bildirilmiştir. Başka bir Milli Emniyet raporunda 7 Eylül olaylarının yaratılmasını Celal Bayar'ın telkin ettiği ve diğer bir raporda da

²⁰⁶ Kanmaz, a.g.e., s. 8-9

Menderes'in 6-7 Eylül olaylarını hükümetin tertibi olduğunu kabul ettiğine dair bilgi bulunmuştur. Oktay Engin'in kendisine, babasına ve kız kardeşine hükümetçe çeşitli yardımlarda bulunulmuştur. Komisyonlar tarafından saptanan zarar ve ziyanlara karşılık, yalnız Rum ırkından olanlara 27,014,479 TL. ödenmiştir. Üç grup halinde toplanabilecek sanıklardan 5 politikacı (Bayar, Menderes, Gedik, Zorlu, Köprülü) ırk mülahazasıyla Rum vatandaşları anayasal haklarından yoksun bırakmak üzere Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesinin son fıkrasında belirtilen türden bir cemiyet kurmuşlar; 3 yönetici (İstanbul Valisi Gökay, Emniyet Müdürü Eriş, İzmir Valisi Hadımlı) bu kararı gerçekleştirmekte onlara yardımcı olmuşlar; aynı şekilde 2 kişi (Engin ve Uçar) suça katılmışlardır.²⁰⁷

Davanın ilerleme sürecinde, Selanik olayları ile ilgili iddialar da, Köprülü ve eski İstanbul Valisi Gökay aleyhine ileri sürülen iddialar da ispat edilememiş, Bayar'a yöneltilen suçlamalar ise teknik nedenlerden ötürü düşmüştür. Menderes ve Zorlu ile ilgili olarak iddia makamı tarafından, Türklerin Kıbrıs davasındaki durumlarını güçlendirmek amacı ile ufak bir gösterinin gerçekten de tasarlandığına (Zorlu'nun daha önceki bölümlerde bahsedilen telgrafi Yassıada davasında tanıklık yapan Coşkun Kırca tarafından gündeme getirilmiştir. Kırca ifadesinde, bu telgrafın son bölümündeki ilgililere gerekli emirlerin verilmesi gerektiği şeklindeki görüşün olaylar için bir şekilde sipariş anlamına geldiği şeklinde açıklamalar yapmıştır. Yapılan bu açıklamalardan sonra çıkan bazı gazeteler olayların tertip olduğu şeklinde manşet dahi atmışlardır.²⁰⁸ Ayrıca Zorlu'nun görüşmeler sırasında azıcık faaliyet göstermenin yararlı olacağı şeklinde Londra'dan telefon ettiğini ortaya koyan deliller sunulmuştur.) ve polisin göstericilere karışmamak için emir aldığına dair hatırı sayılır deliller ortaya konabilmiştir. İddia makamına göre gösteriler çabucak kontrolden çıkmış, polisler de karışmamak için emir aldıklarından durumun gösterdiği yeni ve ciddi gelişmeler karşısında bile harekete geçme sorumluluğunu yerine getirmemişlerdir. Türkler ile Yunanlılar arasında çok eskiden beri var olan husumet dolayısı ile polislerin pek çoğu Yunan aleyhine gelişen olayları sempatiyle karşılamıştır. Her ne kadar göstericilerin hangi evlerin Rumlara hangilerinin Türklere ait olduğu konusunda önceden hazırlıklı bulunmadıklarına ve bu konuda

²⁰⁷ Tunçay, **a.g.m.**, s. 22-24 ; Kanmaz, **a.g.e.**, s. 10-18

²⁰⁸ Demirel, **a.g.e.**, s. 405, 419

kendilerine esaslı bilgiler verildiğine dair tanıklık edenler olmuş ise de ayaklanmaların bir kışkırtma eseri olduğu iddiasında tanık edenlerin büyük çoğunluğu kişisel kanaatlerini belirtmekten öteye gidememişlerdir. Celal Bayar'ın eski yaveri, daha sonra İstanbul Askeri Valisi Refik Tulga ayaklanmaların resmen planlandığını duyduğunu kesinlikle ifade edememekle beraber Bayar ve Menderes'in ufak çapta gösteri yapılacağından haberdar oldukları kanaatinde bulunduğunu ısrarla belirtmiştir. İstanbul'un Ortodoks patriği, resmi memurların kendisini ziyaret ederek ufak bir gösteri yapılacağını ama kimsenin kılına dokunulmayacağını bildirdiklerini söylemiştir. Bununla beraber Patrik bunun sadece daha büyük bir planın kamuflajı olduğu şeklindeki iddia makamının tezini desteklemeyi de ret etmiştir. Menderes'in, olayların Demokrat Parti meclis grubu tarafından tartışılmasını baskı altında tutarak, işin içinde kendi parmağı olduğunu gizlediği şeklindeki iddialar da çeşitli toplantıların ayrıntıların eksik oluşu yüzünden tam bir aydınlığa kavuşturulamamıştır.²⁰⁹

Son Havadis gazetesinin 4 Kasım 1960 tarihli sayısında Aziz Nesin 6-7 Eylül davası tanıkları ile ilgili olarak düşündürücü değerlendirmeler yapmıştır. Nesin, bu davada tanık olmak için tertipçiler hakkında konuşacağını söylemenin yeterli olduğunu belirterek aranılanın bir tertip olduğunu ortaya çıkaracak birşeyler olduğunu söylemiştir. Bu şekilde bir arayış olduğu için çok gereksiz insanların dinlendiğini söyleyen Nesin, tertip konusunda bir şeyler çıkarabilmek için çok uğraşıldığını ifade etmiştir.²¹⁰

Settar İksel, Yassıada duruşmalarında olayların planlı olmadığına dair tanıklık yapabileceğini ancak duruşmalara her nedense çağrılmadığını belirtmektedir. İksel'in bu açıklaması sanki mahkeme heyetinin kasıtlı olarak kendisini dinlemek istemediği şekilde anlaşılmaktadır.²¹¹

Dava 5 Ocak 1961 tarihinde karara bağlanmıştır. Kararda Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Fuat Köprülü Kıbrıs olaylarının gelişim sürecinde Rum vatandaşlara Anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk mülahazası ile kısmen kaldırmayı hedef tutan bir cemiyet halinde birleştikleri ve Kıbrıs nedeniyle hassas

²⁰⁹ Tunçay, **a.g.m.**, s. 50-51 ; Birand, Dünder, Çaplı, **a.g.e.**, s. 249-250

²¹⁰ Demirer, **a.g.e.**, s. 417,418

²¹¹ Demirer, **a.g.e.**, s. 408,409

durumda olan Türk halkını Rumların mallarını tahrip için hazırlayıp harekete geçirdikleri iddiası ile; Fahrettin Kerim Gökay, Alaaddin Eriş ve Kemal Hadımlı cemiyete dahil bulundukları tesbit olunmamakla beraber, yukarıda adları yazılı sanıkların tahrip amacına yönelik eylemleri sonucunda meydana gelen gösterileri önleyecek tedbirleri almamak, niyetlendikleri bazı tedbirleri zamanında yerine getirmemek ve gösterilere taviz verici bir tutum içinde yaklaşarak suça fer'an katılmak iddiasıyla; Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Oktay Engin ve Hasan Uçar Selanik'te patlayan bombayı Türkiye'den Yunanistan'a götürmek, patlatmaya azmettirmek ve bombayı patlatmak iddiasıyla yargılandıkları bu davadan aşağıdaki cezalara çarptırılmışlardır.²¹²

Sabık ve Sakıt Cumhurbaşkanı Celal Bayar	ademi takip
Sabık ve Sakıt Başbakan Adnan Menderes	6 yıl hapis
Sabık ve Sakıt Dışişlerş bakanı Fatin Rüştü Zorlu	6 yıl hapis
Eski Devlet Bakanı Fuat Köprülü	beraat
İstanbul Eski Valisi Fahrettin Kerim Gökay	dava kalktı
İstanbul Eski Emniyet Müdürü Alaaddin Eriş	dava kalktı
İzmir Eski Valisi Kemal Hadımlı	4,5 ay hapis
Selanik Eski Başkonsolosu Mehmet Ali Balin	beraat
Selanik Eski Başkonsolos Yrd. Mehmet Ali Tekinalp	beraat
O tarihte Yunan Tab'alı ve Öğrenci Oktay Engin	beraat

Bu dava hakkında verilen karar çeşitli bakımlardan halkın onayını kazanmıştır. Demokrat Parti aleyhtarlarının gözünde olayların elebaşı sayılan Menderes ve Zorlu'nun mahkum oluşu, daha yargılamalar başlamadan önce 6-7 Eylül olayları hakkında iddia edilen bir hazırlığın varlığını doğrulamıştır. Diğer sanıkların beraatı yargılamaların dürüstlüğünün ispatı olarak kabul edilmiştir ki bu da Türkiye'nin medeni dünya içindeki durumu bakımından önem taşımaktadır. Ancak davanın sonunda Menderes'e karşı olan Türklerden bile farklı yaklaşımlar gelmiştir. Delillerin çoğunun şüpheli olduğunu ve batılı ölçüler içinde yapılacak bir

²¹² Demirer, **a.g.e.**, s. 341,342

değerlendirmede asla olumlu not alamayacağını kabul eden bu görüşlerinde kendi açılarından haklı yanları bulunmaktadır.²¹³

²¹³ Tunçay, **a.g.m.**, s. 50,51

SONUÇ

Sonuç olarak söylenebilecek ilk şey, olayların üzüntü verici bir nitelik taşıdığıdır. Bu durum, hemen olaylardan sonra tüm basın ve devlet yetkilileri tarafından belirtildiği gibi, bu güne kadar konuyla ilgili yazılmış tüm kaynaklarda da belirtilmiştir. Toplum psikolojisi içinde kontrolden çıkmış bireylerin birbirini tetiklemesi ile başlayıp büyüyen olaylar sonunda, muhtemelen olaylara karışmış kişiler bile belli bir pişmanlık duymuştur. Her iki toplum açısından da yapılacak bir değerlendirmede ulaşacağımız muhtemel sonuç tüm bu olayların keşke yaşanmamış olması temennisidir. Ancak tarih boyunca belki de daha büyük acılar vermiş olan diğer olaylar gibi bu olay da yaşanmıştır. Sebepleri, açıklanmaya çalışıldığı gibi, tarihin sayfaları arasında yatan bu gibi olayların bir daha yaşanmaması için yapılması gereken, iki toplum açısından da birbirlerinin hassas taraflarını gözetken bir yaşam şeklinin uygulanması olmalıdır. İlişkilerin çok kırılgan bir özellik taşıdığına, bu ve buna benzer bir çok olayda kanıtlanmış olması, gösterilecek dikkatin ne kadar büyük önem taşıdığına bir göstergesidir.

Olayların sebepleri araştırıldığında çok çeşitli etkenlerin bulunduğu önceki bölümlerde detaylı olarak anlatılmıştır. Ancak sebepler konusunda iç değerlendirmeler çok önemli olmakla beraber dış etkilerinde özenle değerlendirilmesi gerektiği aşikardır. Bu bağlamda, konuyla ilgili ilginç bağlantılardan biri, İngiliz hükümetinin 6-7 Eylül olaylarının organizasyonunda bir payı olmasıdır. Bu durum çok net bir şekilde görülmüyor olabilir ancak 1950'lerin başında bir İngiliz sömürgesi olan Kıbrıs'ın Rum-Ortodoks halkının Yunanistan ile bütünleşme isteği, İngiliz hükümetini 29 Ağustos-7 Eylül arasında Londra'da Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katıldığı bir konferans düzenlemeye neden sevk ettiği sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Burada, o dönemde Yunanistan'ın Kıbrıs konusunu sonbaharda Birleşmiş Milletler'in gündemine götürmeyi planlaması ve bu durumun İngiltere hükümeti tarafından engellenmek isteneceği değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Çünkü Konferansla hedeflenen, sorunun sömürgeci İngiltere ve Yunanistan'ın değil, Türkiye ile Yunanistan'ın gündemi olduğunun ispatlanması ve İngiltere'nin durumunun güçlendirilmesidir. Bu bağlamda Konferanstan önce MacMillan, Türk delegeleriyle görüşmüş ve Yunanistan'a karşı

uzlaşmaz bir tavır sergilemelerini istemiş ve zaten olumsuz geçen koşullar içindeki konferans 6 Eylül’de dağılmıştır. :

Yukarda bahsedilen bu çerçeve içinde o dönemde Yunan basınının olayların sorumlusu olarak İngiltere'yi görmeleri önem arz etmektedir. Dilek Güven de, arşivlerde İngiltere'nin 6-7 Eylül olaylarının planlanmasında bir katkısı olduğuna dair ipuçları mevcut olduğunu belirtmiştir. Özellikle Dilek Güven, Atina'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin Yunan-Türk dostluğunun çok yüzeysel bir vaka olduğuna değinen ve küçük bir şokun, örneğin Selanik'teki Atatürk'ün evinde meydana gelecek küçük bir tahribatın derhal ilişkiyi zedeleyeceğinden bahseden Ağustos 1954 tarihli bir beyanının söz konusu olduğundan bahsetmektedir. Bu bağlamda, İngiltere'nin olaylarla hiç de uzak olmayan bir yakınlığının olabileceği değerlendirmesini yapmak yadırganmaması gereken bir yorum olacaktır.

Son olarak esas sorumluluğun yine de topluma ve onu oluşturan bireylere düştüğünü, bilinçli ve uyanık olunması gerektiğinin her zaman akıllarda bulunmasının şart olduğunu hatırlatmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 10

Ayın Tarihi, Sayı:262, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 1-30 Eylül 1955

Vatan Gazetesi, 8 Eylül 1955

Hürriyet Gazetesi, 7 Eylül 1955

Hürriyet Gazetesi, 8 Eylül 1955

İstanbul Ekspres Gazetesi, 7 Eylül 1955

İstanbul Ekspres Gazetesi, İkinci Baskı, 6 Eylül 1955

Vatan Gazetesi, 7 Eylül 1955

6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar – Belgeler Fahri Çoker Arşivi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005

Tarımsal Politikalar ve Yapısal Düzenlemeler Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT, Ankara, 2000

AHMAD, Feraz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yayın, İstanbul, 1996

AKAR, Rıdvan, “İki Yıllık Gecikme: 6-7 Eylül 1955”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:117, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003

AKDAĞ, Emin, “Lazım Gelirse Başkan Oluruz.”, **Aksiyon Haftalık Haber Dergisi**, Sayı: 459

AKTAR, Ayhan, “50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği”, **Sabah Gazetesi**, 8 Eylül 2005

AKTAR, Ayhan, “50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği”, **Sabah Gazetesi**, 6 Eylül 2005

AKTAR, Ayhan, “50. Yılında 6-7 Eylül Gerçeği”, **Sabah Gazetesi**, 7 Eylül 2005

AKTAR, Ayhan, “Türkleştirme Politikaları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 156, İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1996

AKYOL, M.Cihat, **Kontragerilla**, Şafak Matbaası, Ankara, 1990

- ALKAN, Hakan, **Geçmişten Günümüze Türkiye Patrikhaneleri**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul, 2003
- ANDRİANOPUPU, Konstantina, “6-7 Eylül Olayları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:185, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 2003
- ARMAOĞLU, Fahir, **20.YY. Siyasi Tarihi**, Cilt 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara
- AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, cilt 3, İstanbul, 1968
- BALİ, Rıfat N., “Balat Fırınları”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 180, İletişim Yayınları, İstanbul, Aralık 1998
- BALİ, Rıfat N., “Çok Partili Demokrasi Döneminde, Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:165, İletişim Yayınları, İstanbul, Eylül 1997
- BENLİSOY, Foti, “19.Yüzyılda İstanbul’da Etnik Azınlıklar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:53, Tarih Vakfı, İstanbul, 1998
- BENLİSOY, Foti, “6/7 Eylül Olayları Öncesinde Basında Rumlar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı 81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000
- BENLİSOY, Stefo, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türk Yunan Yakınlaşması”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, Eylül 2000
- BİLGE, A. Suat, **Güç Komşuluk**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1992
- BİRAND, Mehmet Ali, DÜNDAR, Can, ÇAPLI, Bülent, **Demirkırat**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993
- BORA, Tanıl, “Azınlıklar, Ekalliyetler, Sığıntılar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:117, Tarih Vakfı, İstanbul, 2003
- ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)**, İmge Kitabevi, Ankara, 2000

- DANSUK, Ercan, **Türkiye’de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosya-Ekonomik Yapılarla İlişkisi**, DPT Uzmanlık Tezleri, 1997
- DEMİR, Hülya, AKAR, Rıdvan, **İstanbul’un Son Sürgünleri**, Belge Uluslar arası Yayıncılık, İstanbul, 1999
- DEMİRER, Mehmet Arif, **6 Eylül 1955 Yassıada 6/7 Eylül Davası**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1995
- ERCİŞ, Muzaffer, **Yaşadım (1923-1973)**
- ERDEMİR, Sabahat; **Milli Birliğe Doğru**, Ankara, 1961
- ERKANLI, Orhan, **Anılar...Sorunlar...Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1972
- EROL, Ömer Lütfü, **Asker Devrim Darbe**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul, 2003
- FIRAT, Melek M., “*Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1945-1960)*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, Eylül 2000
- GAZİOĞLU, Ahmet, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs1878-1960**, Cilt 1, Ekin Basımevi, İstanbul, 1960
- GÖKAÇTI, Mehmet Ali, **Nüfus Mübadelesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002
- GÖRÜN, Kamuran, **Dış İlişkiler ve Türk Politikası**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983
- GÜLLAPOĞLU, Fatih, **Tanksız, Topsuz Harekat : Psikolojik Harekat** , Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
- GÜVEN, Dilek, **Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları**, Çeviren: Bahar Şahin, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005
- GÜVEN, Dilek, “*6-7 Eylül Olayları ve Failleri*”, **Toplumsal Tarih Dergisi** , Sayı 141, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005
- HİÇYILMAZ, Ergun, “*İstanbul’da Kalbimi Bıraktım*”, **Sabah Gazetesi** Aktüel Pazar Eki, 5 Eylül 2004
- İSMAİL, Sebahattin , **150 Soruda Kıbrıs Sorunu** , Kastaş Yayınevi, İstanbul , 1998

İSMAİL, Sebahattin, **20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri-Gelişimi-Sonuçları**, Kastaş Yayınevi, İstanbul, 1988

KANMAZ, Zihni, **6-7 Eylül Davasında Kararname ve Menderes'in Müdafaası**, İstanbul, 1960

KAPLAN, Sefa, “50 Yıl Aradan Sonra 6-7 Eylül Olayları” , **Hürriyet Gazetesi**, 7 Eylül 2005

KENNEDY, Paul, **Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991

KILIÇBAY, Ahmet, **Türk Ekonomisi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1991

KİLİ, Suna; “1961 Anayasası ve Devlet Anlayışı”, **27 Mayıs 1960 Devrimi, Kurulan Meclis ve 1961 Anayasası**, İstanbul, 1998

KOCABAŞOĞLU, Uygur, “6/7 Eylül Olaylarından Sonra Hasar Tespit Çalışmaları Üzerine Birkaç Ayrıntı”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000

KONGAR, Emre, **21.Yüzyılda Türkiye**, İstanbul , Remzi Kitabevi , 2000

KURT, Yılmaz, **Pontus Meselesi** , TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1995

MACAR, Elçin, “6-7 Eylül’ Tanıklıklar”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:141, Tarih Vakfı, İstanbul, 2005

MERCAN, Faruk, “Bombacı da MİT elemanı da değilim”, **Aksiyon Haftalık Haber Dergisi**, Sayı:457, İstanbul, 13 Temmuz 2004

NESİN, Aziz, Düzenleyen : Nesin Vakfı, “Aziz Nesin’in 6/7 Eylül Hapisane Anıları”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:34, Tarih Vakfı, İstanbul, 1986

NESİN, Aziz, **Salkım Salkım Asılacak Adamlar** , Adam Yayınları, İstanbul, 1987

ÖZEK, Çetin, **Devlet ve Din**, Ada Yayınları, İstanbul, 1982

ÖZERSAY, Kudret, **Kıbrıs Sorunu Hukuksal Bir İnceleme**, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002

- PERİN, Mithat, **Yassıada Faciası**, Ercan Ofset, İstanbul, 1990
- ROBERTS, J.M., **Yirminci Yüzyıl Tarihi**, Çev.:Sinem GÜL, Dost Kitabevi, Ankara, 2003
- SENCER, Muzaffer, **Dinin Türk Toplumuna Etkileri**, Ant Yayınları, İstanbul, 1968
- SEZER, Sennur, ÖZYALÇINER, Adnan, **İstanbul**, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 2003
- TOKER, Hülya, “*Cumhuriyet Döneminden Günümüze Fener Rum Patrikhanesinin Faaliyetleri*”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Sayı:383, Ankara, 2005
- TOPUZ, Hıfzı, “*6/7 Eylül Olayları ve Aknoz Paşanın Yasakları*”, **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:81, Tarih Vakfı, İstanbul, 2000
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye’de Siyasi Partiler (1859-1952)**, Arba Yayınları, İstanbul, 1952
- TUNÇAY, Mete, “*Kıbrıs Sorununun Gelişmesi Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:33, İstanbul, Eylül 1986
- TÜRKER, Orhan, “*35 Yıl Önce Yunanlıların Türkiye’den Sınırdışı Edilmeleri*”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı 190, İstanbul, Ekim 1999
- TÜRKER, Orhan, “*6-7 Eylül 1955 Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları*”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:177, İstanbul, Eylül 1998
- TÜRKER, Orhan, “*Yunan Kral ve Kraliçesi Türkiye’de*”, **Tarih ve Toplum Dergisi**, Sayı:205, İstanbul, Ocak 2001
- TÜRSAN, Nurettin, **Yunan Sorunu**, Ankara, 1987
- VOLKAN, Vamık D., ITZKOWITZ, Norman, **Türkler ve Yunanlılar (Çatışan Komsular)**, Bağlam Yayınları, Ankara, 2002
- YALÇIN, Soner, YURDAKUL, Doğan, **Bay Pipo**, İstanbul, Doğan Kitap, 2000
- YILMAZ, Önay, “*Tanıklarla 6-7 Eylül Olayları*”, **Milliyet Gazetesi**, 6 Eylül 2005
- YILMAZ, Veli, **Siyasi Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1998